

บทที่ 2

เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทาง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอันประกอบไปด้วยข้อมูลทางวิชาการ เอกสารงานวิจัย และคำสัมภาษณ์ของบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร โดยได้แบ่งข้อมูลออกเป็น 5 ส่วน ซึ่งจะเป็ข้อมูลพื้นฐานเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา และวิเคราะห์กระบวนการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทางโดยมีหัวข้อดังนี้

- 2.1 ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.2 ความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.3 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดงละครพันทาง
- 2.4 ความเป็นมาของการรำหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.5 องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทาง

2.1 ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาอาการของตัวละคร ซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือเพลงหน้าพาทย์ชั้นปฐม เพลงหน้าพาทย์ชั้นกลาง เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง นอกจากนี้ยังเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบในพิธีกรรม พิธีการต่างๆ ทั้งที่เป็นพระราชพิธี รัฐพิธี และราษฎร์พิธีอีกด้วย ซึ่งความหมายของเพลงหน้าพาทย์นี้ยังมีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทางดานนาฏยศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทยได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของเพลงหน้าพาทย์ไว้ดังนี้

“เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงประเภทที่ใช้บรรเลงในการแสดงกิริยาอาการเคลื่อนไหวของตัวโนละคร เป็นต้น หรือสำหรับอัญเชิญเทพเจ้า ฤๅษี หรือบูรพาจารย์ให้มาร่วมชุมนุมในพิธีไหว้ครู หรือพิธีมงคลต่างๆ เช่น เชิด ใช้ในการเดินทางไกล เสมอ ใช้ในการเดินระยะไกล เสมอมาสำหรับยักษ์เดิน เสมอเถร สำหรับฤๅษีเดิน สาธุการ ใช้ในการเริ่มพิธีต่างๆ ตระเชิญ ใช้อัญเชิญ เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1248)

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 1 ว่าด้วยเรื่องเพลงดนตรีไทย โดยครูมนตรี ตราโมท ได้ให้ความหมายของเพลงหน้าพาทย์ไว้ดังนี้

“เพลงหน้าพาทย์ ได้แก่ เพลงที่บรรเลงประกอบกิริยาเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งของมนุษย์ ของสัตว์ ของวัตถุต่างๆ และอื่นๆ เช่น เดิน นอน วิ่ง กลายร่าง เกิดขึ้น สูญไป เป็นต้น ไม่ว่ากิริยานั้นจะแลเห็นตัวตน เช่น การแสดง โขน ละคร หรือกิริยาสมมุติ แลไม่เห็นตัว เช่น การเชิญเทวดาให้เสด็จมา ถ้าเป็นการบรรเลงประกอบกิริยานั้นๆ แล้ว ก็เรียกว่าหน้าพาทย์ทั้งสิ้น เช่น

บรรเลงเพลงเชิด ประกอบกิริยาไปมาไกลๆ หรือ
รับแรง หรือรบก้น

บรรเลงเพลงเสมอ ประกอบกิริยาไปมาใกล้ๆ จาก
ห้องหนึ่งไปอีก ห้องหนึ่ง

บรรเลงเพลงโอด ประกอบกิริยาร้องไห้ หรือสลับ
หรือ ตาย

บรรเลงเพลงเหาะ ประกอบกิริยาไปมาในอากาศของ
เทวดา

บรรเลงเพลงโล่ ประกอบกิริยาไปมาในน้ำทั้งของ
มนุษย์ สัตว์ หรือวัตถุ”(สารานุกรมสำหรับเยาวชน, 2516: 115)

จตุพร รัตนวรหะ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเพลง หน้าพาทย์ไว้ดังนี้

“เพลงหน้าพาทย์ หมายถึงเพลงเพลงที่ใช้บรรเลงในลีลาของเครื่องดนตรี โดยเฉพาะทำนองและจังหวะจำกัดอยู่ในแบบแผนที่กำหนดไว้ หรือเพลง ที่ใช้บรรเลงสำหรับประกอบกิริยาเคลื่อนไหวของ มนุษย์ สัตว์ วัตถุ ธรรมชาติใดๆก็ตาม เพลงที่ใช้ประกอบกิริยาอาการเหล่านี้ เราให้คำจำกัด ความว่า เป็นเพลงหน้าพาทย์ทั้งสิ้น

คำว่า หน้าพาทย์นี้ เข้าใจว่าจะเกิดจากการเรียนรู้ของผู้แสดง โขนละครเอง เพราะการแสดงโขนละครนั้น ตัวละครที่จะรำตาม เพลง ประกอบกิริยาเช่นนี้ จะต้องยึดถือจังหวะของทำนองเพลง เป็นใหญ่ โดยจำเป็นจะต้องทำให้พอดีกับจังหวะและทำนอง จะขาดเกินหรือสั้นยาวขัดขวางกับทำนองไม่ได้ เพลงเหล่านี้จึงเรียกได้ว่าเป็น สิ่งที่มีความสำคัญต้องยึดถือให้มันเป็นหลักเป็นหัวหน้า จึงถูกเรียกว่า หน้าพาทย์” (จตุพร รัตนวรหะ, 2519: 6)

ประเมษฐ์ บุญะชัย ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้กล่าวถึงเพลงหน้าพาทย์ ไว้ในเอกสารประกอบการสอนการรียนนาฏศิลป์ไทยว่า

“เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้ประกอบกิริยาอาการของตัวละครหรือประกอบการสมมุติภาพเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ลม พายุพัด ฟารอง ฟาผา ฝนตกหนัก เป็นต้น เพลงหน้าพาทย์มีวิธีการแบ่งประเภทได้ 2 ลักษณะ คือ

1. แบ่งตามลักษณะที่ปรากฏ หมายถึง หน้าพาทย์ที่พิจารณาถึงกระบวนการทำเป็นประการสำคัญ แบ่งได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

ก. หน้าพาทย์ที่มีท่ารำ ได้แก่ หน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขน ละคร และการแสดงอื่นๆ เช่น หน้า พาทย์เสมอ คุกพาทย์ รำสามลา บาทสกุณี ฯลฯ

ข. หน้าพาทย์ที่ไม่มีท่ารำ ได้แก่ หน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลง ในพิธีไหว้ครู นาฏศิลป์ และดุริยางค์ เป็นหน้าพาทย์ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติประจำเทพเจ้าต่างๆ เช่น หน้าพาทย์สาธุการกรอง หน้าพาทย์ระพระปรคนธรรพ หน้าพาทย์เสมอผี

2. แบ่งตามความสำคัญ ได้แก่ หน้าพาทย์ที่คำนึงถึงศักดิ์ของตัวละครในการนำไปใช้เป็นสำคัญ เช่น ตัวโขนละครสูงศักดิ์ เทพเจ้าจะใช้หน้าพาทย์ชั้นสูง ตัวโขนละครที่ต่ำศักดิ์จะใช้หน้าพาทย์ทั่วไปสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

ก. หน้าพาทย์ปกติ หรือหน้าพาทย์ทั่วไป เช่น หน้าพาทย์เสมอ ใช้ประกอบการเดินทางระยะไกล หน้าพาทย์เชิด ใช้ประกอบการเดินทาง ยกทัพ ต่อสู้ หน้าพาทย์รำ ใช้ประกอบการเปล่งกาย การให้การหนี ฯลฯ

ข. หน้าพาทย์ชั้นสูง หมายถึงหน้าพาทย์ที่มีท่วงทำนองและลีลาท่ารำที่มีความยากซับซ้อน ใช้สำหรับตัวละครโขนที่สูงศักดิ์ เช่น หน้าพาทย์ บาทสกุณี หรือเสมอตึนนก ใช้สำหรับการเดินทางของเทพเจ้า กษัตริย์ และผู้สูงศักดิ์ หน้าพาทย์เสมอมาร ใช้

สำหรับเดินทางระยะไกลของ พญาักษ์”
(ประเมษฐ์ บุญยะชัย, ม.ป.ป: 63-64)

สมศักดิ์ ทัดติ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนนาฏศิลป์ไทย โชน(ยักษ์) สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเพลงหน้าพาทย์ไว้ ดังนี้

“เป็นเพลงที่บรรเลงประกอบอิริยาบถต่างๆ ของตัวโชน ละครนั้น ถ้าไม่มี บรรเลงแล้วย่อมถือว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ได้ทั้งสิ้น และเพลงหน้าพาทย์ เป็นเพลงที่มีความสำคัญ ศิลปินจะเคารพกันว่าเป็นเพลงครู การถ่ายทอดและการร่ำรำต้องกระทำด้วยความเคารพอย่างสูง ถ้าเกิดผิดพลาดก็จะถือว่าเป็นโทษแก่ตน จะต้องมีการพิธีกรรมเพื่อขอขมาลาโทษกับครูด้วยวิธีต่างๆ แต่เดิมจึงมีการแบ่งแยกประเภทของเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ไว้ชัดเจน ปัจจุบันนำเพลงหน้าพาทย์บางเพลง มาใส่ทำนองร้องด้วย เช่น ตระนิมิต ตระบองกัน และชำนาญ ซึ่งบางครั้งใส่เนื้อร้องไว้หนึ่งเที่ยวและรำ อีกหนึ่งเที่ยว”

(สมศักดิ์ ทัดติ, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2553)

สรุปได้ว่า “เพลงหน้าพาทย์” หมายถึงเพลงที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน มีท่วงทำนอง และจังหวะที่เป็นแบบแผนตายตัว และเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบอาภักดิ์กับกิริยาของตัวละครทางนาฏศิลป์ไทย ทั้งเทพเจ้า มนุษย์ สัตว์ วัตถุ และเหตุการณ์ต่างๆ มีทั้งเพลงที่บรรเลงทำนองเพียงอย่างเดียว และเพลงที่สามารถบรรเลงประกอบคำร้อง ซึ่งสามารถแยกประเภทของเพลงหน้าพาทย์ได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดงโชน ละคร หุ่น หนัง จำแนกได้ 3 ระดับ คือ
หน้าพาทย์ธรรมดา
หน้าพาทย์ชั้นกลาง
หน้าพาทย์ชั้นสูง
2. เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งพิธีหลวง พิธีราษฎร์ และ

พิธีสงฆ์

เพลงหน้าพาทย์เสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์เพลงหนึ่งที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาการเดินทางของตัวละคร ซึ่งมีชื่อเรียกเพลงหน้าพาทย์เสมอตามลักษณะและประเภทของตัวละครต่างๆ เช่น เสมอมาร เสมอเถร เสมอสามลา เป็นต้น ซึ่งมีนักวิชาการรวมทั้งผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทย ได้ให้ความหมายของเพลง หน้าพาทย์เสมอไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่าเพลงเสมอไว้ดังนี้

“ชื่อเพลงหน้าพาทย์ที่เกี่ยวกับอาการเยื้องกราย และการเดินของตัวละครในนาฏกรรมไทย ใช้ใน การเดินระยะใกล้ เช่น เสมอตึนนก เสมอนาง เสมอมาร” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 799)

ศาสตราจารย์พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอในเอกสาร ประกอบการแสดงขนธรรมศาสตร์ ไว้ว่า

“เพลงเสมอนี้ คำว่า “เสมอ” น่าจะมาจากภาษาเขมร คือ คำว่า “ละเมอ” เพราะคำว่า ละเมอ แปลว่า “เดิน” เพลงเสมอเป็นเพลงเดินในระยะสั้น หรือเป็นการเดินในการพิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง สรุปแล้ว เพลงเสมอ คือการเดิน การเคลื่อนที่ไปในลักษณะที่ช้าๆ ในระยะใกล้ทั้งสิ้น...”

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 15)

อาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดุริยางค์ไทย) ได้ให้ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอไว้ดังนี้

“เพลงเสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์ ใช้ประกอบกิริยาไปมาใกล้ๆ จากห้องหนึ่งไปอีก ห้องหนึ่ง เช่น ออกจากห้องนอนไปห้องรับแขก ออกจากห้องรับแขกไปเฉลียง เป็นต้น”

(มนตรี ตราโมท, 2538: 33)

นอกจากนี้ อาจารย์มนตรี ตราโมท ยังได้สันนิษฐานที่มาของเพลงหน้าพาทย์เสมอไว้ว่า

“เพลงหน้าพาทย์เสมอนั้น เป็นเพลงหน้าพาทย์ของเก่าซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ไม่ทราบนามผู้แต่ง ใช้ประกอบอากัปกิริยาไปมาในระยะใกล้ๆ ของตัวละคร เช่น จากห้องหนึ่งไปยังอีกห้องหนึ่ง”

(มนตรี ตราโมท, 2532: 20)

ประเมษฐ์ บุญยะชัย ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเพลงหน้าพาทย์เสมอไว้ดังนี้

“เพลงเสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์ในชั้นปฐม ที่สามารถร่ำได้ทั้งตัว
พระ นาง ยักษ์ ลิง ใช้สำหรับประกอบการเคลื่อนไหวในลักษณะ
การเดินทางของตัวละคร เพลงหน้าพาทย์เสมอนี้ นอกจากจะใช้ในการ
แสดงโขน-ละครแล้ว ในทางนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์
ไทย ยังใช้ประกอบในพิธีไหว้ครูอีกด้วย”
(ประเมษฐ์ บุญยะชัย, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2553)

ณรงค์ชัย ปิฎกวัชต์ ได้ให้ความหมายของเพลงเสมอไว้ในสารานุกรมเพลงไทย ว่า

“เสมอ

1. เพลงหน้าพาทย์ เป็นเพลงอันดับที่ 11 ในชุดโหมโรงเย็น
เพลงนี้ใช้บรรเลงประกอบกิริยา ไป-มา ในระยะใกล้ของตัวละคร
โดยปกติต้องบรรเลงออกด้วยเพลงร่ำลาเดียว เพลงนี้มีหน้าพาทย์
แสดงว่า “ไม่ได้ไม่เสีย” ซึ่งนำศัพท์มาจากการพนัน เพลงนี้จัดเป็น
เพลงเสมอธรรมดา ยังมีเสมออื่นๆอีก เช่น เสมอลาว เสมอเข้าที่
เสมอเถร เป็นต้น...” (ณรงค์ชัย ปิฎกวัชต์, 2542: 445)

นอกจากในการแสดงโขน ละครแล้วนั้น พบว่า มีเพลงหน้าพาทย์เสมอปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ
เช่น ปรากฏในพิธีไหว้ครูโขน ละคร ในการบรรเลงโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน โหมโรงเย็น เป็นต้น
ในพิธีไหว้ครูโขน ละคร การบรรเลงเพลงเสมอเป็นการสื่อความหมายถึงการเดินทางเข้ามาร่วมพิธีของ
ครูในแต่ละฝ่าย เช่น เสมอมาร แสดงให้เห็นถึงการเดินทางเข้ามาร่วมในพิธีของครูฝ่ายยักษ์ เสมอผี
แสดงให้เห็นถึงการเดินทางเข้ามาร่วมพิธีของครูผู้ลงลับไปแล้ว เสมอเถร แสดงให้เห็นถึงการเดินทาง
ออกจากมณฑลพิธีของครูฤาษี ภายหลังจากการทำพิธีครอบและมอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว เป็นต้น ส่วน
การบรรเลงโหมโรง พบว่า มีการบรรเลง 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่ 1 เป็นการบรรเลงโหมโรง
ประกอบการทำบุญเลี้ยงพระในตอนเช้า และบรรเลงโหมโรงก่อนเริ่มพิธีสวดมนต์เย็น ลักษณะที่ 2
เป็นการบรรเลงโหมโรงประกอบการแสดง ใช้บรรเลงเป็นเพลงโหมโรงก่อนที่จะมีการแสดงโขนละคร
ทั้งเวลาเช้า เวลากลางวันหลังจากพักเที่ยง และเวลาเย็น โดยแต่ละเวลาจะประกอบด้วยเพลง
หน้าพาทย์ต่างๆ รวมถึงเพลงหน้าพาทย์เสมอด้วย โดยเรียงลำดับดังนี้

โหมโรงเช้า

1. เพลงตระสันนิบาต รำ
2. เพลงเขามาน รำ
3. เพลงเสมอ รำ

4. เพลงเชิด
5. เพลงกล่อม
6. เพลงขำนาญ
7. เพลงกราวใน
8. เพลงซุบ
9. เพลงกราวรำ (ธีรเดช กลิ่นจันทร์, 2545: 29)

โหมโรงกลางวัน

1. เพลงกราวใน
 2. เพลงเสมอข้ามสมุทร รำ
 3. เพลงเชิด
 4. เพลงซุบ ลา
 5. เพลงตระบองกัน รำ
 6. เพลงตะคุกรุ่น
 7. เพลงไช้เรือ รำ
 8. เพลงปลุกต้นไม้ รำ
 9. เพลงคุกพาทย์ รำ
 10. เพลงพันพิราบ
 11. เพลงตระสันนิบาต
 12. เพลงเสียน 2 เทียว
 13. เพลงเชิด ปฐม รำ
 14. เพลงบาทสกุณี ปลายลงกราวรำ
- (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2507: 40)

โหมโรงเย็น

1. เพลงสาธุการ
2. เพลงตระหงาปากคอก
3. เพลงรำสามลา
4. เพลงเขามาน
5. เพลงปฐม
6. เพลงลา
7. เพลงเสมอ
8. เพลงรำลาเดี่ยว
9. เพลงเชิดสองชั้น

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	
ห้องสมุดวิจัย	
วันที่.....	17 กรกฎาคม 2555
เลขทะเบียน.....	247822
เลขเรียกหนังสือ.....	

10. เพลงเชิดชั้นเดียว
11. เพลงกลม
12. เพลงชำนาญ
13. เพลงกราวใน
14. เพลงตนทุบ
- 15 เพลงลา (ณรุทธ์ สุทธจิตต์, 2538: 14)

สรุปได้ว่า เพลงหน้าพาทย์ “เสมอ” สันนิษฐานว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ของเก่าที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งคำว่า “เสมอ” มีรากศัพท์มาจากภาษาเขมร คือคำว่า “อะเมอ” แปลว่า การเดินหรือเดินทาง เพลงหน้าพาทย์เสมอมีหน้าพาทย์แปลงว่า “ไม่ได้ไม่เสีย” จัดอยู่ในชั้นของเพลงหน้าพาทย์ธรรมดา แต่ยังมีเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมออื่นๆ ที่จัดอยู่ในชั้นของเพลงหน้าพาทย์ชั้นกลางและชั้นสูงด้วย โดยแต่ละเสมอนั้นล้วนมีความหมายในการเดินทาง และใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมการเดินทางทั้งสิ้น ในการแสดงโขน ละคร เพลงเสมอจะใช้สำหรับการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะไกลของตัวละคร ทั้งพระ นาง ยักษ์ ลิง เช่น ท้าวมาลีวราชเสด็จออกจากท้องพระโรงไปสู่ห้องสรง เพื่อทำการลงสรงก่อนเสด็จออกว่าความก็ใช้เพลงเสมอ เป็นต้น นอกจากนี้เพลงหน้าพาทย์เสมอยังใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ อีกด้วย

ในการแสดงละครพันทาง สิ่งที่สำคัญอีกประการที่นอกเหนือจากรูปแบบและลักษณะของการแสดงแล้ว คือ เพลงดนตรี หรือที่รู้จักกันดีและเรียกกันติดปากว่า เพลงภาษา หรือเพลงออกภาษา ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำ “ออกภาษา” ว่า

“เป็นคำที่ใช้เรียกเพลงที่บรรเลงออกสำเนียงภาษาของ ชาตินั้นๆ ในเพลงเดียวกัน หรือเพลงที่บรรเลงต่อท้ายเพลงแม่บทแต่ไม่ครบ 12 ภาษา ว่า เพลงออกภาษา”
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 800)

เพลงออกภาษาเป็นเพลงประเภทหนึ่งที่โบราณจารย์ทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย ได้คิดประดิษฐ์ขึ้นจากการฟังและศึกษาเพลงของชาติต่างๆ จนเกิดความถ่องแท้ว่าเพลงภาษาใด มีสำเนียงอย่างไร แล้วแต่งเป็นเพลงใหม่โดยใช้ทำนองของไทย แต่ดัดแปลงให้มีสำเนียงภาษาของชาติอื่นๆ บางครั้งนำสำนวนของภาษานั้นมาแทรกไว้ เพื่อเป็นการนำทางให้ผู้ฟังทราบก่อนว่าเป็นเพลงสำเนียงภาษาใดและยังได้แต่งชื่อเพลงบอกภาษานั้นๆ ด้วย การดัดแปลงสำเนียงเพลงให้เป็นภาษาต่างๆ ก็มีลักษณะเดียวกันกับการดัดแปลงสำเนียงพูดของตัวละคร ที่แสดงเป็นตัวละครตามเชื้อชาติ ตามภาษาต่างๆ ซึ่งพูดภาษาไทย แต่ดัดสำเนียงเป็นภาษาอื่น ให้ดูเหมือนเป็นตัวละครที่มาจากชาตินั้นจริงๆ

เมื่อเป็นเพลงหน้าพาทย์ “เสมอออกภาษา” จะหมายถึง เพลงหน้าพาทย์เสมอกลุ่มหนึ่ง ที่ใช้

บรรเลงประกอบอากัปกิริยาในการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ๆ ของตัวละครตามเชื้อชาติ นั้นๆ นอกจากนี้ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความหมายของเสมอออกภาษาไว้ดังนี้

จิรัช อาจนรงค์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(ดนตรีไทย) และผู้เชี่ยวชาญดุริยางค์ไทย สำนักงานการสังคีต กรมศิลปากร ได้ให้ความหมาย ของเพลงเสมอออกภาษาไว้ดังนี้

“เสมอออกภาษาเป็นเพลงที่ทางนาฏยศิลป์ไทยใช้สำหรับการแสดงละครพื้นทาง ใช้กับตัวละครชาติต่างๆ ในการเดินทางหรือการไปมา ตามท้องเรื่อง แต่ในทางดนตรีไทย เพลงออกภาษา เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงต่อท้ายเพลงแม่บท เหมือนเพลงหางเครื่องแต่ไม่นิยมบรรเลงเพลงเสมอ”

(จิรัช อาจนรงค์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

ดร. ศุภชัย จันทรสุวรรณ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) กล่าวว่า

“เพลงเสมอออกภาษา หรือเสมอภาษา ถือเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้กับตัวละครที่มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งชื่อและทำนองเพลงจะบ่งบอกเชื้อชาติไว้อย่างชัดเจน เช่น เสมอลาว ก็ใช้กับตัวละครที่มีเชื้อชาติลาว อย่าง พระลอ เป็นต้น”

(ศุภชัย จันทรสุวรรณ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เพลงเสมอออกภาษา หมายถึง เป็นเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอ จัดอยู่ในชั้นของเพลงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือเพลงหน้าพาทย์ในชั้นปฐม ในการแสดงละครพื้นทาง ใช้สำหรับบรรเลงประกอบกิริยาการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ของตัวละครที่สูงศักดิ์ตามเชื้อชาตินั้นๆ เช่น พระลอจะเสด็จจากสวนเข้าไปในห้องบรรทม เป็นต้น ซึ่งเป็นเพลงที่ศิลปินทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย ได้แต่งขึ้นโดยมีการดัดแปลงให้ออกสำเนียงภาษาต่างๆ พร้อมกับบอกชื่อเชื้อชาติกำกับไว้ด้วย เช่น เพลงเสมอพม่า ใช้กับตัวละครที่มีเชื้อชาติพม่า เพลงเสมอแขก ใช้กับตัวละครที่มีเชื้อชาติแขก เป็นต้น

2.2 ความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

เพลงเสมอออกภาษา เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่มีความสำคัญเพลงหนึ่ง โดยเฉพาะในทางนาฏศิลป์ไทย กล่าวคือ เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงเพื่อประกอบกิริยาการเดินทางในระยะใกล้ของตัวละครตามเชื้อชาติ โดยส่วนมากจะปรากฏในการแสดงละครพื้นทางเรื่องต่างๆ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ มีผู้ทรง

คุณวุฒิได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาดังนี้

ประเมษฐ์ บุณยะชัย ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กล่าวว่า

“ก่อนกล่าวถึงเพลงเสมอออกภาษา ต้องเข้าใจก่อนว่า เพลงเสมอ เป็น เพลงหน้าพาทย์กลุ่มใหญ่ที่ใช้ในการแสดงเกือบทุกประเภท ทั้งในละคร หุ่น หนัง ลิเก เพลงหน้าพาทย์ในระดับธรรมดาจนถึงเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงสุด ก็มีเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอนี้อยู่ด้วย อีกทั้งยังสามารถยกย้ายให้เป็นเพลงในลักษณะออกภาษา ซึ่งจะแตกต่างกับเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงตระและเพลงหน้าพาทย์กลุ่มอื่นๆ เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา มีความสำคัญคือ เป็นเพลงที่โบราณจารย์ได้คิดขึ้นมา โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลาหลายสิบปี ผ่านกระบวนการคิดตามแบบนาฏศิลป์ไทย โดยต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่นๆเป็นหลักด้วย”

(ประเมษฐ์ บุณยะชัย, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

รัตติยะ วิกสิตพงศ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของเพลงเสมอออกภาษาไว้ดังนี้

“เพลงเสมอออกภาษา หรือเสมอชาติต่าง ๆ นั้น ถึงแม้เป็นเพลงเบ็ดเตล็ด หรือเป็นเพลงหน้าพาทย์ธรรมดา ก็มีความสำคัญไม่น้อย เพราะเป็นเพลงที่ต้องคำนึงถึงศักดิ์ของตัวละคร ไม่ใช่ใครจะรำก็ได้ และสิ่งที่ ต้องคำนึงถึงอีกประการสำหรับผู้แสดงคือไม่เดิน และไม่ลา เพราะทุกเสมอออกภาษาได้กำหนดไว้ 5 ไม่เดิน 4 ไม่ลา”

(รัตติยะ วิกสิตพงศ์, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

สรุปได้ว่า เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาเป็นเพลงที่มีความสำคัญเพลงหนึ่ง ทั้งด้านนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทย โดยเฉพาะในทางนาฏศิลป์ไทย เป็นเพลงที่ใช้ในการแสดงละครพื้นทาง สำหรับประกอบกิจการการเดินทางของตัวละคร ซึ่งเป็นเพลงที่โบราณจารย์ประดิษฐ์ขึ้นโดยผ่านกระบวนการคิดตามแบบนาฏศิลป์ไทย โดยต้องคำนึงถึงหลักและข้อจำกัดของเพลงเสมอเป็นสำคัญ เช่น ฐานะและศักดิ์ของตัวละคร ไม่เดิน ไม่ลา เป็นต้น ซึ่งต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ในตัวตน และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2.3 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดงละครพื้นทาง

ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในละครเรื่องต่างๆจำนวนมาก จากการศึกษาพบว่าแต่ละเพลงเสมอ มิได้ใช้กับตัวละครเพียงตัวใดตัวหนึ่ง แต่ยังใช้กับตัวละครอื่นๆ ตามโอกาสและความเหมาะสม ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 จำแนกเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร

เพลงเสมอออกภาษา	ตัวละครที่รำ	เรื่อง / ตอน
เพลงเสมอลาว	- ปู่เจ้าสมิงพราย	พระลอ ตอนพระลอตามไก่
	- พระลอ	พระลอ ตอนพระลอลงสวน (เขาสวน)
		ตอนพระลอเข้าห้อง ตอนเสียน้ำ
	- พระเพื่อน	พระลอ ตอนพระลอเข้าห้อง
	- พระแพง	พระลอ ตอนพระลอเข้าห้อง
	- นายแก้ว	พระลอ ตอนพระลอลงสวน (เขาสวน)
	- นายขวัญ	พระลอ ตอนพระลอลงสวน (เขาสวน)
	- แสนคำอิน	ขุนช้างขุนแผน ตอน พลายเพชรพลายบัว ออกศึก
เพลงเสมอพม่า	- พระเจ้ากรุงอังวะ หรือ พระเจาเมณฑิยรทอง	ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามแต่งงาน ตอน นางกายเอ๋ยช่วยด้วย
	- มังตรา	ผู้ชนะสิบทิศ รำดูยฉายมังตรา ตอน แม่ผู้ไฉน ตอน พินัยกรรมเรือนร่าง ตอน ตองอุมาตุภูมิ ตอน บรรณาการพิเศษ ตอน นางสนมเข้าวัง ตอน โคนตันโพธิ์ ตอน กำแพงหงสาวดี
	- บุเรงนอง	ผู้ชนะสิบทิศ รำดูยฉายบุเรงนอง ตอน เขยเถื่อนเยื่อนแปร
	- เมงกะยีนโย	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน น่านมแม่เลาซี
	- พระเจ้าปะดุง	ศึกเกาทัฬห (ไม่ใคร่บุตอน)

เพลงเสมอออกภาษา	ตัวละครที่รำ	เรื่อง / ตอน
	พระมหาอุปราช	ตะเลงพาย (ไม่ได้อยู่ตอน)
เพลงเสมอมอญ	- พระยานอย	ราชาธิราช ตอน พระยานอยชมตลาด
	- สมิงนครินทร์	ราชาธิราช ตอน สมิงนครินทร์ลองพระทัย ตอน สักจะสมิงนครินทร์
	- สมิงพอเพชร	ราชาธิราช ตอน สมิงนครินทร์ยกทัพเรือ
	- พระเจ้าแปร	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน สามราชวงศ์ หรือตอนเล่าขาน เขาว่า ว่าถวายพระพรชุดทศพิศทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- นันทวดี	ผู้ชนะสิบทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศพิศทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- จันทรา	ผู้ชนะสิบทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศพิศทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- มเหสีพระเจ้าแปร	ผู้ชนะสิบทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศพิศทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- มเหสีสการะวุตพี	ผู้ชนะสิบทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศพิศทิศ ว่าถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- สอพิณยา	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน บานขุนวัง
	- ไชย	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน บานขุนวัง
เพลงเสมอแขก	- พระเจ้ากาหริบ	อะบูสะฮัน
	- อะบูสะฮัน	อะบูสะฮัน
	- ระตูบุษลินา	อิเหนา
	- อิเหนา	อิเหนา ตอน อิเหนาเข้าห้องนางจินตะหรา
	- สังคามาระตา	อิเหนา ตอน ลมหอบ
	- ระเด่นดาหยน	อิเหนา ตอน ลมหอบ
	- เจ้าละมาน	พระอภัยมณี
เพลงเสมอชาว	- ระตูบุษลินา	อิเหนา ตอน ปราบระตูบุษลินา- จินตะหราได้คู่
	- อุนาकरण	อิเหนา ตอน ปะตาระกาหลาประทานพร
	- ทาวหมันยา	อิเหนา ตอน ยลพักตร์จินตะหรา
	- มะเดหี	อิเหนา ตอน ไหว้พระ
	- ปะตาระกาหลา	อิเหนา ตอน ฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา

เพลงเสมอออกภาษา	ตัวละครที่รำ	เรื่อง / ตอน
	- ทาวกะหมังกุหนิง	อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง
	- ทาวดาหา	อิเหนา ตอนไหวพระ

ที่มา : ผู้วิจัย

สรุปได้ว่า จากการค้นคว้าบทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่ใช้ประกอบการแสดงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งเป็นบทละครที่ดัดแปลงมาจากของเดิม และบทละครที่แต่งขึ้นใหม่ มีจำนวนทั้งสิ้น 17 เรื่อง ได้แก่ ราชาริราช พระลอ พญาผานอง ศีกเกาทัพ ตะเลงพ่าย ขุนช้างขุนแผน ผู้ชนะสิบทิศ พระยาแกรก อาบุญชะขัน(นิทรราชาคริต) อิเหนา(แต่งกายแบบชวา) พระอภัยมณี ไกรทอง พม่าเสียเมือง สามก๊ก กัณห์ยืนคู่ เปาบุ้นจิ้น พ่อขุนกรุงสุขโขทัย แต่พบวาทละครพื้นทางที่ปรากฏเพลงและกระบวนทำรำเพลงเสมอออกภาษานั้นมี 9 เรื่อง ประกอบด้วย ราชาริราช พระลอ ศีกเกาทัพ ตะเลงพ่าย ขุนช้างขุนแผน ผู้ชนะสิบทิศ พระยาแกรก อาบุญชะขัน(นิทรราชาคริต) อิเหนา(แต่งกายแบบชวา) ซึ่งบทละครที่ใช้แสดงแต่ละครั้ง อาจตัดทอนหรือเพิ่มเติมเพลงเสมอออกภาษาต่างๆ ได้ตามความเหมาะสม

2.4 ความเป็นมาของการรำหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา จากอดีตจนถึงปัจจุบันไม่สามารถสรุปได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นกระบวนทำรำที่เกิดขึ้นใหม่ในคณะละครวังสวนกุหลาบ ประมาณปีพ.ศ.2454 ถึง พ.ศ.2466 โดยโบราณจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทย ทั้งครูโขน ครูละคร คิดประดิษฐ์ ทำรำขึ้นโดยอาศัยความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานาน แล้วถ่ายทอดให้กับศิษย์รุ่นต่อรุ่น จึงยังคงกระบวนทำรำตลอดจนหลักและวิธีการคิดประดิษฐ์ทำรำเพลงเสมอต่างๆ ใ้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งในส่วนของความเป็นมาของทำรำนั้นสามารถอนุมานจากหลักฐานเอกสารข้อมูลที่ปรากฏ รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญและบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาดวย

จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่มีการคิดประดิษฐ์กระบวนทำรำ และใช้ประกอบในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มีทั้งสิ้น 5 เพลงประกอบด้วย

2.4.1 เพลงเสมออลา

2.4.2 เพลงเสมออมอญ

2.4.3 เพลงเสมอพมา

2.4.4 เพลงเสมอแขก

2.4.5 เพลงเสมอชวา

โดยแต่ละเพลงมีความเป็นมาตลอดจนแนวความคิดที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งพอจะสรุปได้ตามลำดับดังต่อไปนี้

2.4.1 เพลงเสมอลาว

เดิมในบทละครเรื่องพระลอ ทั้งสามสำนวน ได้แก่ 1.บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบวรราชินิพนธ์ของกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ 2.บทละครเรื่องพระลอพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 3.บทละครเรื่องพระลอ สำนวนของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ปรากฏเพลงเสมอหลายครั้ง ดังตัวอย่างบทละครทั้งสามสำนวนต่อไปนี้

บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระราชินิพนธ์ในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

“โทน ๐

พนักงานประจักษ์สุหร่ายมาศ กระเซ็นสาตตองกายดังสายฝน
ลงนางบางถวายเป็นสุขคุณ ประชุมพุ่มพุ่มชละลายทา สนับ
เพลาคเลือกนกวิหิงษ์ ฉลององค์อย่างดีมีค่า ภูษาลายเขียน
สุวรรณรจนา หอยหนาเจียรบาดตาดทอง ตาบทิศทับทรวง
ดวงกุดั่น สว่างวรรณแก้วมณีไม่มีสอง ทองกรเภาคู่เรื่อง
รอง สวมกรองสอทรงลงยา บรรจงทรงคาดเข็มขัด เนาวรัตน์
เงางามวามเวหา อัมรงค์ค่าเมืองรจนา ทรงมหามงกุฎแก้ว
แพรวพรรณ ห้อยอุบะเพชรพรายกระจายเม็ด จัปพระขรรค์
แล้วเสร็จผายผัน งามทรงดังองค์เทวี ทรนธรรม์ยุรายตร
คลาศคลา ฯ ๑๐ คำ ฯ เสมอ”

(ชุมนุมเรื่องพระลอ, 2513: 138)

บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

“ร้องลำสรวลลาว รับมโหรี

เมื่อนั้น สมเด็จพระชนนีไม่มีขวัญ เห็นพระลอโฉมตรูคู่ชีวิต
คลั่งไคล้ไล่พันก้านนาง วังเข้าขวดยุดยุตพระกร คั่นบรรจ
ถรณ์แทนทองหมองหมาง พระลอกรรแสงกำสรวลครวญ
คราง สะอื้นพลางทูลพลาอย่างจะลา ขึ้นอยู่วังตั้งแต่จะดูถูก
ชีวิตลูกคงม้วยเหมือนชวยฆ่า เห็นสุดขัดทัดทานพระผ่านฟ้า
นางพญา เสด็จออกทันใด ฯ ๖ คำ ฯ เสมอ”

(ชุมนุมเรื่องพระลอ, 2513: 171)

บทละครเรื่องพระลอ ส่วนของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์

“เมื่อนั้น	พระชนนีหวาดหวั่นขวัญหาย
เห็นหอมมาแก้ไขพระลูกชาย	ไม่เคลื่อนคลายคั่นสมปฤดี
แล้วเสร็จจากแท่นมณีนีรัตน์	นางกษัตริย์มั่งหมองไม่ผองศรี
เหลากำนัลตามเสด็จจรัส	ออกพระโรงรู้จิตใด ฯ ๔ คำ ฯ เสมอ”

(ชุมนุมเรื่องพระลอ, 2513: 259)

จากการยกตัวอย่างจะเห็นว่า เพลงเสมอที่บรรจุในบทละครนั้น มิได้ระบุว่าเป็นเพลงเสมอประเภทใด ซึ่งสันนิษฐานได้ว่า เพลงเสมอที่บรรจุในบทละครดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นเพลงเสมอธรรมดาหรือเสมอไทยนั่นเอง

ต่อมา เมื่อมีคณะละครวังสวนกุหลาบ มีครูละครหลายท่านที่เคยเป็นตัวละครเอกในคณะละครต่างๆ ที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น เจ้าจอมมารดาเขียน เดิมเป็นตัววิเห่นาละครหลวง และเป็นผู้ที่มีบทบาทในการฝึกหัดละคร ราชของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยเฉพาะบทบาทของพระลอ อีกท่านคือ ท่านครูหิม เดิมเป็นตัวละครในคณะของเจ้าพระยามหิธรศักดิ์อำรง เชี่ยวชาญในบทบาทของละครนอกและละครพันทาง ซึ่งทั้งสองท่านได้เข้ามาทำการสอนและฝึกหัดละครในวังสวนกุหลาบ ซึ่งสันนิษฐานว่ากระบวนทำรำเพลงเสมอลาว น่าจะเป็นการคิดประดิษฐ์ขึ้นโดยครูสองท่านนี้ แล้วถ่ายทอดให้กับละครในคณะวังสวนกุหลาบ ซึ่งในนั้นรวมถึงครูลมูลด้วย

ในเอกสารคุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ครูลมูล ยมะคุปต์ ได้กล่าวถึงวิชานาฏยศิลป์ที่ได้รับถ่ายทอดจากท่านครูหิม เมื่อครั้งยังเป็นละครวังสวนกุหลาบหลายเพลงด้วยกัน ประกอบด้วย เพลงระบำสกอต (ระบำฝรั่ง) ระบำรำมะนา (ระบำฝรั่ง) เสมอลาว เสมอแขก เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอจีน เสมอฝรั่ง ฉากดาบ (รำตรวจพลถือดาบ) ทารบอาวุธจีน 14 ไม้ม้วน เฆาะ (คุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปีครูลมูล ยมะคุปต์, 2548: 3-5)

จากข้อมูลข้างต้น และจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏยศิลป์ไทย และดุริยางคศิลป์ไทยแล้วเห็นจะขัดกันอยู่ ซึ่งครูจิรัช อาจนรงค์ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง(ดนตรีไทย) กล่าวว่า

“เพลงเสมอลาว
ถือกำเนิดขึ้นในยุคกรมศิลปากรเมื่อประมาณปี พ.ศ.2490
โดย ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำนอง ขึ้นก่อน
แล้วได้บรรจุไว้ในบทละครพันทางเรื่องพระลอ อันเป็นบท
ละครที่กรมศิลปากร ปรับปรุงขึ้นจากบทละครของเดิม ซึ่ง
เป็นบทพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป

ประพันธ์พงศ์”

(จิรัช อาจนรงค์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

คุณครูสองชาติ ชื่นศิริ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) กล่าวว่า

“เพลงเสมอลาวนี้ เพลงมาก่อน ครูมนตรี ตราโมท เป็นคนคิดสำหรับใช้ในละครเรื่องพระลอ แล้วคุณครูลมูล ยมะคุปต์ เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำรำ โดยนำความรู้เดิมที่มีอยู่จากกระบวนทำรำเพลงเสมอไทยที่ได้รับถ่ายทอดจากหม่อมครูแย้ม มาคิดเป็นกระบวนทำรำประกอบเพลงเสมอสำเนียงลาว โดยถ่ายทอดให้คุณครูสองชาติ ชื่นศิริ เป็นผู้รำในบทบาทของพระลอ ตอนพระลอลงสวนเป็นคนแรก และถ่ายทอดให้คุณครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ เป็นผู้รำในบทบาทของพระลอ ตอนพระลอเข้าห้องเป็นคนแรกเช่นกัน โดยจัดแสดงครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ.2491 ณ โรงละครศิลปากร (หลังเดิมที่เกิดไฟไหม้) เพลงเสมอลาว ในพระลอนี้สำคัญ เพราะเป็นเพลงเสมอเพลงแรกที่ครูมนตรี ทำเป็นเพลงออกสำเนียงต่างภาษา ทำรำนี้คิดใหม่โดยครูลมูล ซึ่งไม่แตกต่างจากทำรำเพลงเสมอไทยมากนัก แต่ปัจจุบันรำเปลี่ยนไปมาก มีการตีไหล่เหมือนรำแบบมอญ แบบพม่า แต่เดิมเมื่อครั้งที่ครูสองชาติต่อทำรำจากคุณครูลมูลนั้น ครูห้ามมิให้ตีไหล่ เพียงแต่ให้กดไหล่กดเอวแล้วโยกตัวเล็กน้อย ควรแยกแยะให้ชัดเจน”

(สองชาติ ชื่นศิริ, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

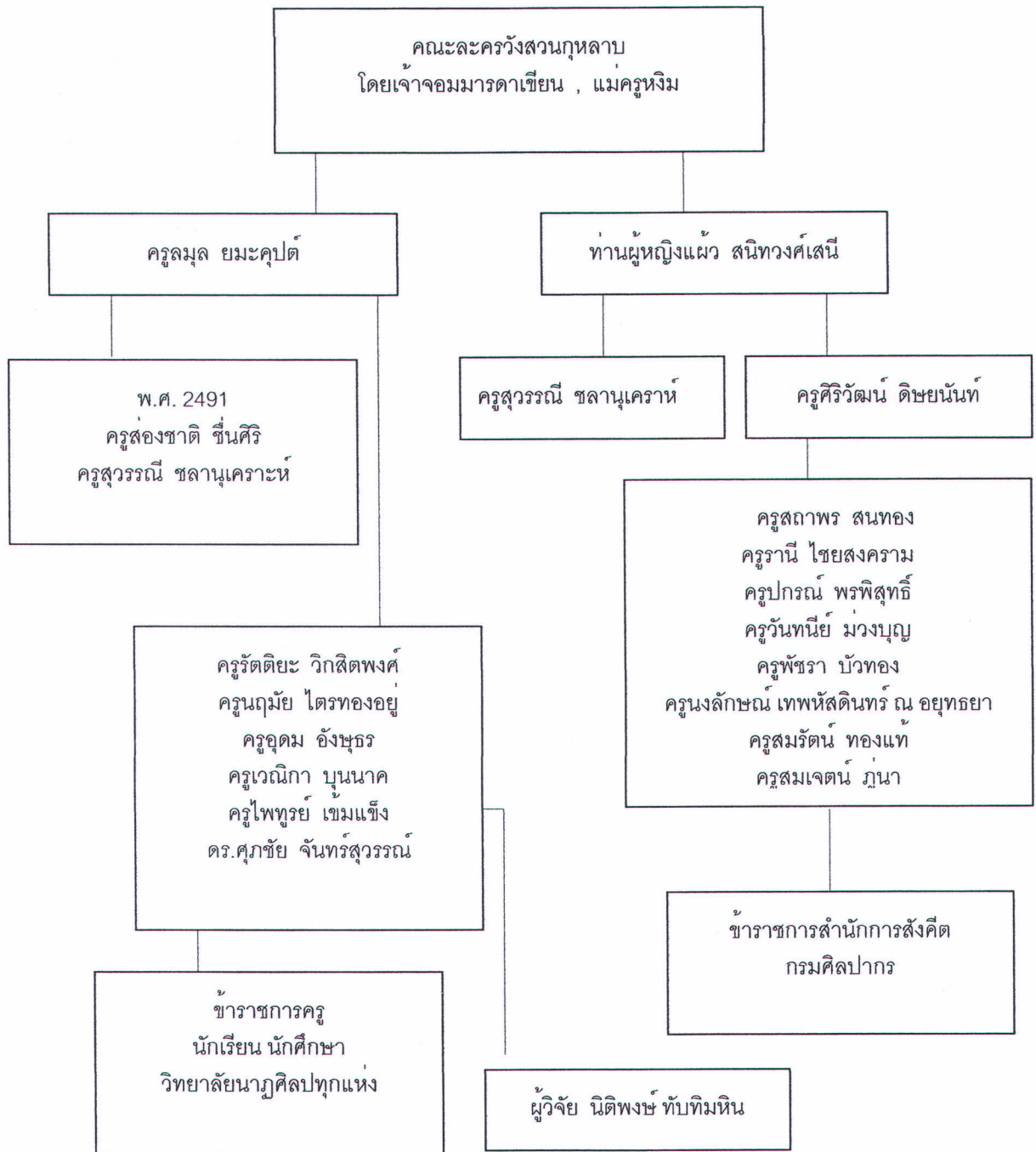
นอกจากนี้ เพลงเสมอลาวยังได้บรรจุอยู่ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรอีกเรื่อง คือ เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งกรมศิลปากรได้ปรับปรุงบทและบรรจุเพลงโดยครูมนตรี ตราโมท รวมถึงเพลงเสมอลาวด้วย จัดแสดงครั้งแรก ณ โรงละครศิลปากร เมื่อ พ.ศ.2496

ต่อมาเมื่อมีการวางหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ เมื่อ พ.ศ.2521 ครูลมูล ยมะคุปต์ และคุณครูท่านอื่นๆ จึงได้นำเอาการแสดงเป็นชุดเป็นตอนของละครในเรื่องต่างๆ มาบรรจุในหลักสูตร โดยจัดให้การแสดงละครพื้นทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอตามไก่ และพระลอลงสวน อยู่ในหลักสูตรนาฏศิลป์ไทยละครชั้นกลางปีที่ 3 ซึ่งมีเพลงเสมอลาวบรรจุในนั้นด้วย ถึงแม้ว่าจะมีการปรับปรุงหลักสูตรหลายครั้ง ก็ยังมีการแสดงชุดดังกล่าวบรรจุไว้ดังเดิม จึงทำให้กระบวนทำรำเพลงเสมอลาวมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภายหลังมีกระบวนการทำเพลงเสมอมาในรูปแบบต่างๆอีกมากมาย ซึ่งน่าจะเป็น
 วิวัฒนาการของการทำเพลงเสมอมา ที่ผู้เชี่ยวชาญทางนาฏศิลป์ไทยคิดประดิษฐ์ขึ้นตามวาระและ
 โอกาสต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับการยืดหรือย่นเวลาในการแสดงแต่ละครั้ง

การสืบทอดกระบวนการทำของตัวละครเชื้อชาติต่างๆ ที่ปรากฏในเพลงเสมอมา
 เป็นสิ่งที่ นาฏยศิลป์เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญสืบทอดต่อกันมายาวนาน โดยผ่านสายคณะละครต่างๆที่มี
 อิทธิพลส่งผลกระทบต่อกระบวนการทำในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ซึ่งมีลำดับการ
 สืบทอดดังต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอลาวในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 1 การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอลาว ในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.2 เพลงเสมอพมา

กระบวนทำรำเพลงเสมอพมา สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกระบวนทำรำเดิมที่ครูลมุล ยมะคุปต์ ได้รับถ่ายทอดจากวังสวนสุนันทาโดยท่านครูหิม ซึ่งท่านเคยเป็นตัวละครของคณะเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) คิดประดิษฐ์ขึ้นโดยมีครูท่านอื่นๆอีกหลายท่านร่วมด้วย เช่น ครูผัน โมรากุล ครูเจริญจิต ภัทรเสวี ครูสะอาด แสงสว่าง ครูศิริ มหากนก เป็นต้น ซึ่งคุณครูเหล่านี้เคยเป็นตัวละครในคณะเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ โดยได้รับถ่ายทอดบทบาทของตัวละครออกภาษาต่างๆทั้งพระและนาง จากหม่อมครูเครือ ซึ่งเป็นผู้รับบทมั่งรายกะยอฉวาในคณะละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ท่านเล่นละครจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่ว จนได้รับฉายาว่า “เครือมั่งรายกะยอฉวา” คุณครูเหล่านี้ได้เข้ามารับราชการในโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร จึงมีบทบาทในการสืบทอดและถ่ายทอดกระบวนทำรำละครพื้นทางเรื่องต่างๆ ของกรมศิลปากร

กระบวนทำรำเพลงเสมอพมาในแบบฉบับของคุณครูลมุล ยมะคุปต์นี้ แสดงครั้งแรกในละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ณ โรงละครศิลปากร เมื่อปี พ.ศ.2495 ต่อมาภายหลังในยุควิทยาลัยนาฏศิลป์ได้จัดให้มีการแสดงละครพื้นทางเรื่องต่างๆหลายครั้ง ทำให้กระบวนทำรำเพลงเสมอพมาตกทอดสู่ศิษย์รุ่นต่อมา ได้แก่ ครูอุดม อังสุธร ครูรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ครูเวณิกา บุญนาค ครูศุภชัย จันทรสุวรรณ์ และอีกหลายๆท่านที่เคยแสดงเป็นตัวเอก ในละครพื้นทางของวิทยาลัยนาฏศิลป์

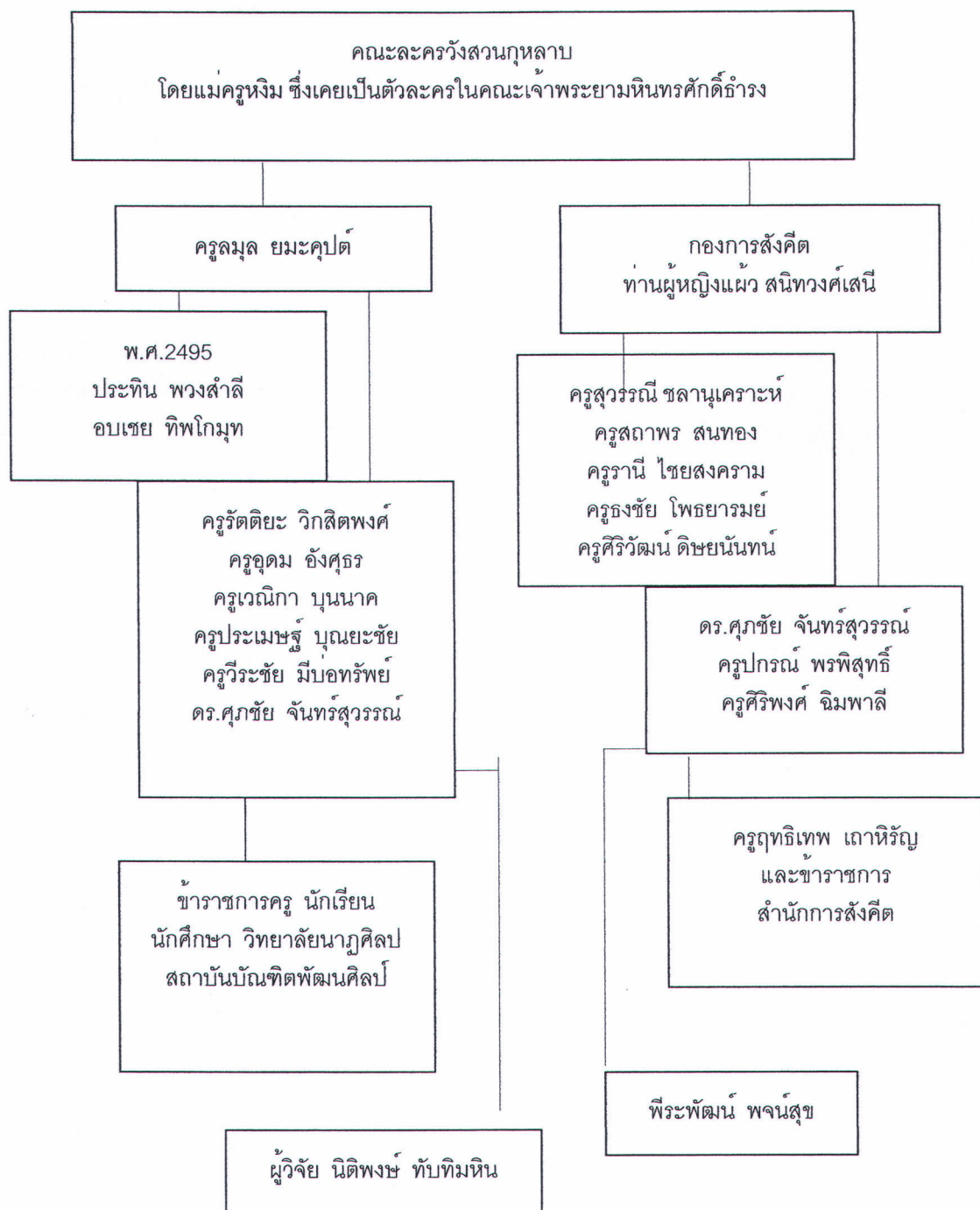
เมื่อปีพ.ศ.2520 กองการสังคีต กรมศิลปากรจัดให้มีการแสดงละครพื้นทางอิงประวัติศาสตร์ เรื่องศึกเก้าทัพ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ได้คิดประดิษฐ์กระบวนทำรำเพลงเสมอพมาขึ้นใหม่ โดยมีโครงสร้างทำรำเสมอพมาแบบเดิม แต่เพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนท่ารำบางท่าให้เกิดความแปลกใหม่ เช่น การกระโดด การเตะเท้า การขยันท่า เป็นต้น โดยผู้ที่รำเพลงเสมอพมาในแบบฉบับของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ท่านแรกคือ ครูธงไชย โพธิ์อารมย์

ต่อมาเมื่อเสรี หวังในธรรม จัดการแสดงละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งมีตัวละครหลายเชื้อชาติ โดยเฉพาะพมามีการบรรจุเพลงเสมอพมาไว้ในบทละครหลายตอนด้วยกัน ซึ่งแต่ละตอนตัวละครที่รำเพลงเสมอพมา มียศตำแหน่งและฐานันดรศักดิ์ที่ต่างกันออกไป กระบวนทำรำก็แตกต่างกันด้วยเช่นกัน

ปัจจุบันกระบวนทำรำเพลงเสมอพมามีหลายรูปแบบตามแต่ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทยจะคิดประดิษฐ์ขึ้น และหาชมได้ไม่ยากนัก ตามวาระและโอกาสต่างๆ

กระบวนทำรำเพลงเสมอพมา เป็นสิ่งที่โบราณจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยคิดประดิษฐ์ขึ้นโดยได้นำเอาลักษณะท่ารำนานาฏศิลป์แบบพมามาสอดผสานกับนาฏศิลป์ไทย ซึ่งมีลำดับการสืบทอด ดังแผนภูมิต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนการทำรำเพลงเสมอพม่าในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 2 การสืบทอดกระบวนการทำรำเพลงเสมอพม่า ในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.3 เพลงเสมอมอญ

ในเรื่องของท่านองเพลงนั้น ประพันธ์โดยหลวงประดิษฐไพเราะ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ครูจิรัช อาจนรงค์ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) กล่าวว่า

“เพลงเสมอภาษาต่างๆ ส่วนมากเป็นผลงานของครูมนตรี ตราโมท มีเพลงหนึ่งที่ไม่ใช่คือเพลงเสมอมอญ เพราะเป็นของครูหลวงประดิษฐ์” (จิรัช อาจนรงค์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

กระบวนทำรำเพลงเสมอมอญ ไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นผู้คิดประดิษฐ์ขึ้น แต่น่าจะสันนิษฐานได้ว่า คงเป็นกระบวนทำรำที่เกิดขึ้นเมื่อครั้งคณะละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์ เพราะเดิมบทร้องที่ปรากฏเพลงเสมอมอญมีเพียงเรื่องเดียวคือ ราชาริราช และคณะละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์มีความถนัดในบทร้องเรื่องนี้ ซึ่งต่อมาท่านครูหิมน เดิมเป็นนางละครในคณะนี้ได้เข้ามาเป็นครูสอนละครในวังสวนกุหลาบ กระบวนทำรำดังกล่าวจึงน่าจะตกทอดสู่ศิษย์ในวังสวนกุหลาบ ด้วย

ประเมษฐ์ บุญยะชัย ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้เล่าถึงการถ่ายทอดกระบวนทำรำต่างๆ ที่เคยเรียนสอบถามครูลมูล ยมะคุปต์ ไว้ว่า

“...ทำรำเพลงหน้าพาทย์ต่างๆ ครูลมูล ได้จากท่านครูหลายท่าน เช่น ตระนิมิต ตระบองกัน ชำนาญ ได้รับจากหม่อมครูอึ้ง บาทสกุณี กลมพระขรรค์ ตระนารายณ์ ได้รับจากหม่อมครูแย้ม กลมเงาะ เสมอลาว เสมอพม่า เสมอแขก เสมอฝรั่ง เสมอมอญ ได้รับจากท่านครูหิมน โดยเฉพาะท่านครูหิมน เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทเพลงหน้าพาทย์ที่เชื่อว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์ คือ เพลงกลมเงาะ และเป็นผู้ถ่ายทอด บทบาทตัวเอกในละครพันทาง โดยเฉพาะเรื่องราชาริราช เช่น บทสมิงพระราม สมิงนครอินทร์ พระเจ้าราชริราช พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง และอื่นๆอีกมากมาย”

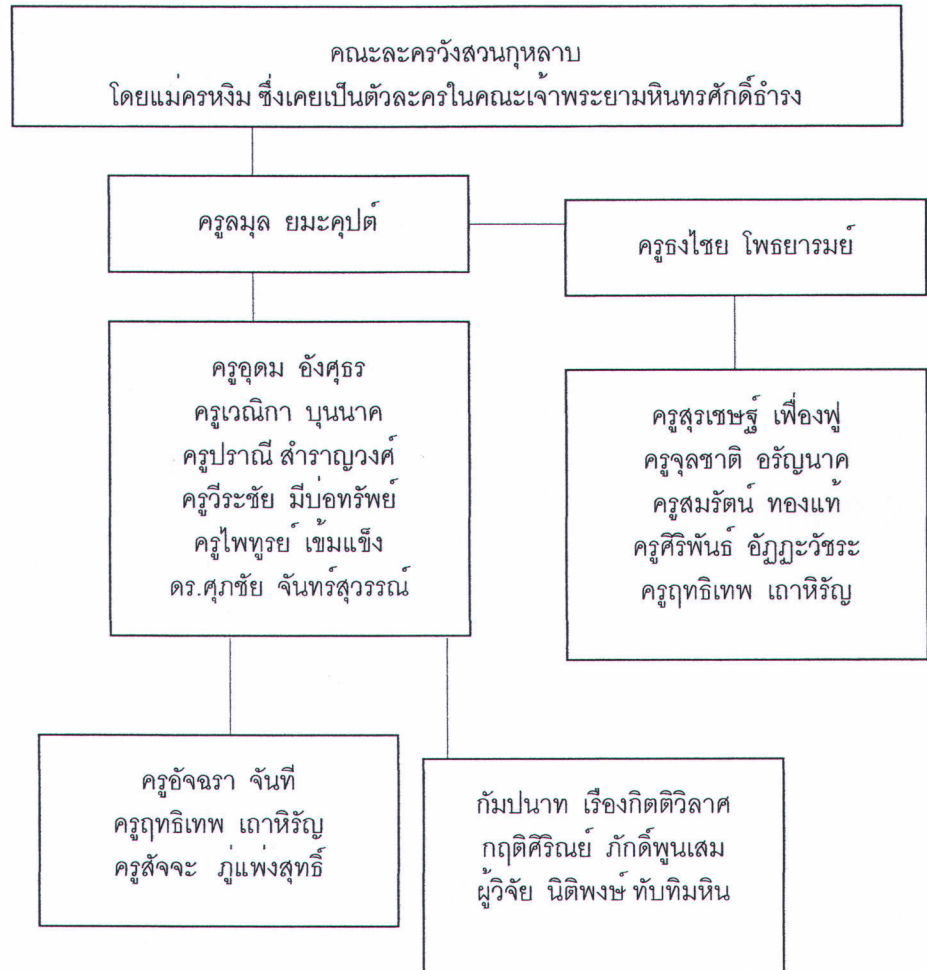
(ประเมษฐ์ บุญยะชัย, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

เมื่อปี พ.ศ.2495 กรมศิลปากรจัดการแสดงละครพันทางเรื่องราชาริราช ตอนสมิงพระรามอาสา ครูลมูล ยมะคุปต์ ในฐานะผู้ฝึกหัดกระบวนทำรำและผู้ฝึกซ้อมการแสดงได้บรรจุทำรำเข้ากับเพลงเสมอมอญที่ครูมนตรี ตราโมท และท่านผู้หญิงแฉ้ว สนิทวงศ์เสนีระบุไว้ในบทร้อง โดยแสดงครั้งแรก ณ โรงละครศิลปากร ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงทำให้กระบวนทำรำเพลงเสมอมอญในสายของครูลมูล ยมะคุปต์ มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ต่อมาครูเสรี หวังในธรรม ได้บรรจุเพลงเสมอมนอญไว้ในการแสดงละครพื้นทางเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศไว้หลายตอน ถือเป็นบทละครเรื่องที่ 2 ที่ปรากฏเพลงเสมอมนอญ จึงเกิดกระบวนทำรำ เพลงเสมอมนอญขึ้นใหม่ เป็นแบบฉบับของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ซึ่งกรมศิลปากรยังจัดให้มีการแสดงละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ อันปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอมนอญในรูปแบบต่างเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน

การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอมาในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 3 การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอมาในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.4 เพลงเสมอแขก

เพลงเสมอแขก เป็นเพลงเสมอที่แต่งทำนองขึ้นใหม่โดยครูมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) เมื่อครั้งรับราชการในกรมศิลปากร ส่วนกระบวนการทำรำนั้นจากการศึกษาคุณค่าและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า กระบวนการทำรำเพลงเสมอแขกมีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 เป็นกระบวนการทำแบบแขกชวาคลายกับทำรำในระบำศรีวิชัย สวมใส่เครื่องแต่งกายแบบชวา และลักษณะที่ 2 เป็นกระบวนการทำแบบแขกอาหรับ สวมใส่เครื่องแต่งกายคล้ายกับแขกในประเทศแถบอาหรับ

ลักษณะที่ 1 กระบวนการทำแบบแขกมลายู สวมใส่เครื่องแต่งกายแบบชวา

เพลงเสมอแขก ปรากฏในการแสดงละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา)เมื่อประมาณ ปีพ.ศ.2511 กรมศิลปากรจัดการแสดงละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา)ขึ้น โดยมีครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้แต่งทำนองดนตรีและบรรจุเพลงใหม่ พร้อมกับปรับปรุงบทละครเรื่องอิเหนาให้เหมาะสมกับการแสดงละครที่แต่งกายแบบชวา ส่วนกระบวนการทำเป็นภูมิปัญญาของบรมครูทางด้านนาฏศิลป์ไทย ซึ่ง สันนิษฐานว่ากระบวนการทำในการตีบทขับทวนจะยึดท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นหลัก ส่วนครูมูล ยมะคุปต์ น่าจะเป็นผู้ดูแลถ่ายทอดกระบวนการทำเพลงหน้าพาทย์ต่างๆ รวมทั้งเพลงเสมอแขกด้วย

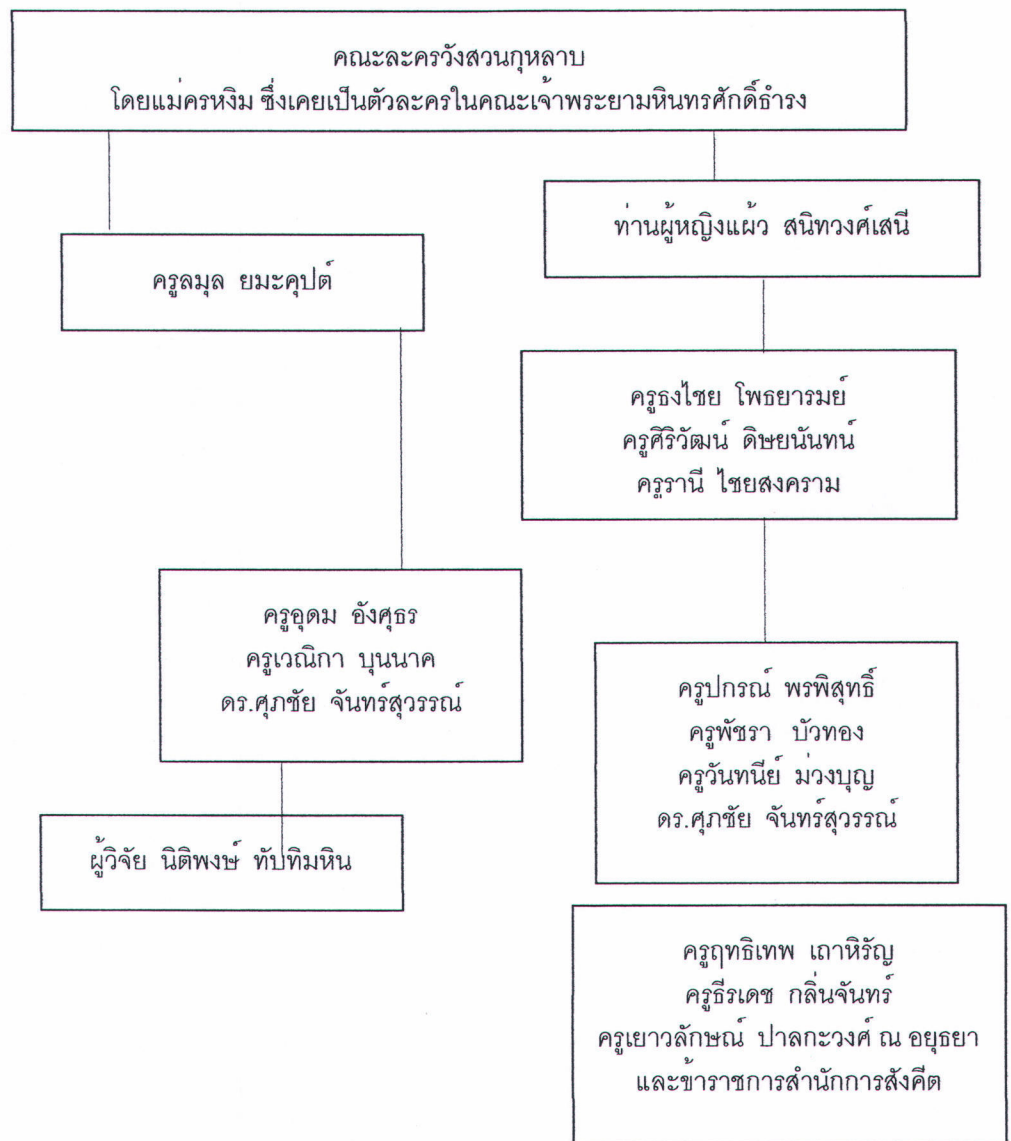
เพลงเสมอแขกในกรมศิลปากร นอกจากปรากฏในละครพันทางแล้วยังพบว่ามีการใช้ เพลงเสมอแขกในการแสดงละครในเรื่องอิเหนาด้วย เช่น ในตอนลมหอบ ซึ่งกระบวนการทำและเครื่องแต่งกายมีรูปแบบเป็นลักษณะละครแบบราชสำนัก เพียงแต่ใช้ทำนองดนตรีเพลงเสมอเลียนสำเนียงแบบแขกเท่านั้น

ลักษณะที่ 2 กระบวนการทำแบบแขกอาหรับ

ปัจจุบันพบว่า มีการบรรจุเพลงเสมอแขกในการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร อีกเรื่อง คืออาบะฮัน(นิทราชาคริต) ประดิษฐ์ทำรำโดยท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ร่วมกับอาจารย์ จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ โดยมีอาจารย์ธงไชย โพธิ์ยารมย์ เป็นผู้แสดงแบบกระบวนการทำฉบับนี้เป็นคนแรก รับบทบาทพระเจ้านาคในรายการศรีสุชนาฏกรรม เมื่อปีพ.ศ.2530 ณ โรงละครแห่งชาติ ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2534 กรมศิลปากรจัดให้มีการแสดงละครเรื่องพระอภัยมณี ตอนหลงเล่ห์เสน่ห์ละเวง อาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ จึงได้ปรับปรุงบทละครรวมทั้งบรรจุเพลงเสมอแขกเข้าไว้ด้วย ซึ่งกระบวนการทำมีลักษณะคล้ายกับฉบับเดิมของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี และอาจารย์จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ แสดงทำรำโดยอาจารย์จุลชาติ อรัญนาถ รับบทบาทเจ้าละมาน ในรายการศรีสุชนาฏกรรม ฤดูกาลพิเศษ ณ โรงละครแห่งชาติ

จากการศึกษาคุณค่าข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของเพลงเสมอแขกพบว่า กระบวนการทำรำเพลงเสมอแขกในการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร มีการสืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งพอจะสรุปให้ถึงลำดับการสืบทอดในรูปแบบแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอแขกในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 4 การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอแขก ในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.5 เพลงเสมอขวา

เพลงเสมอขวา เป็นเพลงหน้าพาทย์เสมอเพลงสุดท้ายที่ครูมนตรี ตราโมท ได้แต่งทำนองขึ้นใช้ประกอบในบทละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบขวา) โดยมีครูวานี ไชยสงคราม เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำนองทั้งพระและนาง เนื่องจากครูวานี เป็นผู้ที่ได้รับเชิญจากรัฐบาลอินโดนีเซียให้ไปศึกษานาฏศิลป์ ณ เมืองยอกยาคารตา ประเทศอินโดนีเซียเป็นเวลา 1 ปี จึงมีความชัดเจนในเรื่องทำนองขวาที่ถูกต้อง เพลงเสมอขวา จึงเป็นผลงานชิ้นหนึ่งที่ครูวานีได้สร้างไว้และถ่ายทอดให้ศิษย์กรมศิลปากร จนถึงปัจจุบัน ผู้ที่ได้รับถ่ายทอดกระบวนทำนองเสมอขวาคนแรกคือ นายคมสันธุ์ หัวเมืองลาด รับบทบาทเป็น อุณกรรณ ในการแสดงละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบขวา) ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2530 (วานี ไชยสงคราม, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2554)

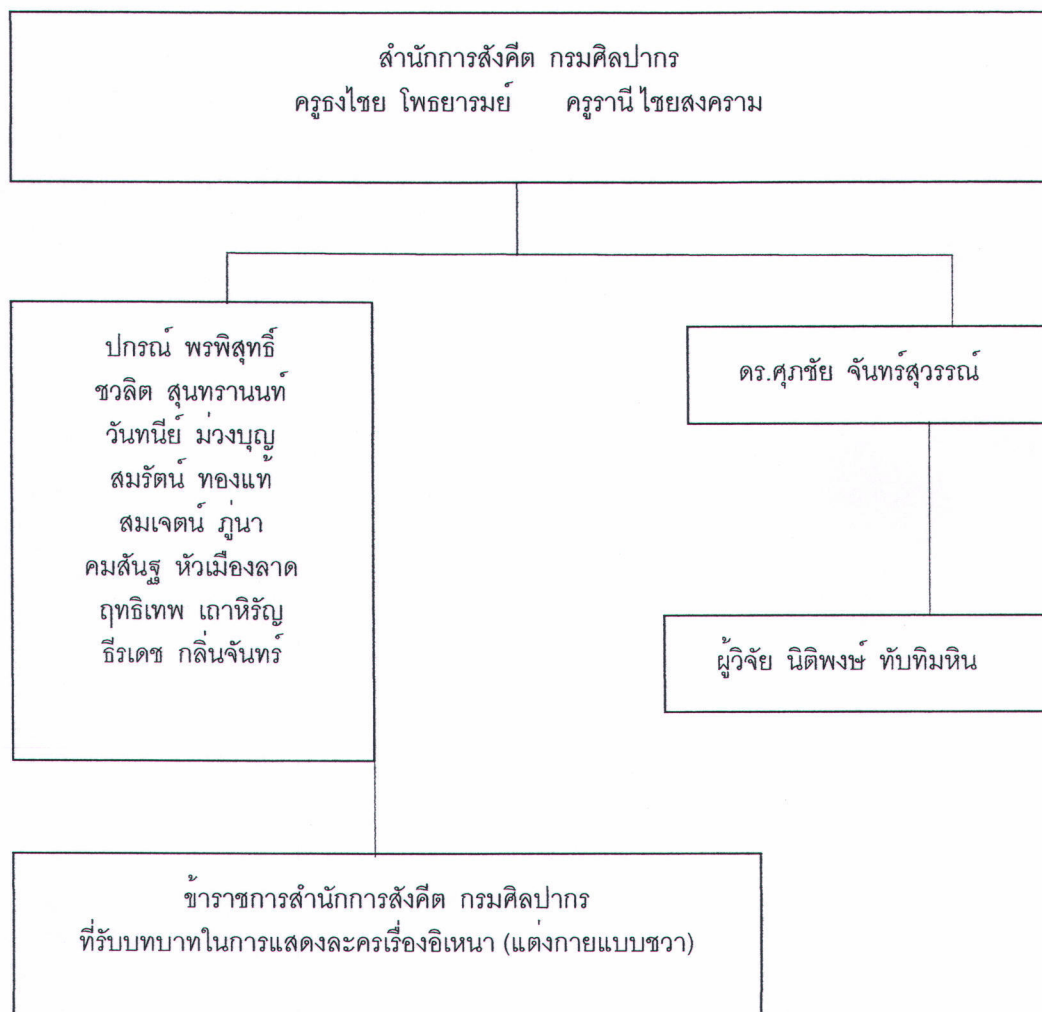
นอกจากนี้ ครูวานี ไชยสงคราม ยังได้ถ่ายทอดกระบวนทำนองเสมอขวาให้กับนาฏศิลป์บัณฑิตของกรมศิลปากรอีกหลายท่าน ได้แก่ ปกรณ์ พรพิสุทธิ ศุภชัย จันทรสุวรรณ วันทนี ม่วงบุญ สมรัตน์ ทองแท้ สมเจตน์ ภูนา อีรเดช กลิ่นจันทร์ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ครูสถาพร สนทอง เกี่ยวกับเรื่องเพลงหน้าพาทย์เสมอขวา กล่าวว่า

“ละครเรื่องอิเหนาที่แต่งกายแบบขวา มีเพลงเสมอหลายครั้ง ซึ่งแต่เดิมน่าจะใช้เสมอแขก ส่วนเพลงเสมอนั้นเป็นเพลงใหม่ทั้งทำนองและเพลงดนตรี ซึ่งทำนองเกิดขึ้นหลังจากที่วานี ไชยสงคราม กลับจากอินโดนีเซีย แล้วนำเอาทำนองจากที่ได้อุ้ได้เห็น มาประยุกต์เข้ากับดนตรีไทย โดยใช้หลักตามแบบเพลงเสมอชาติอื่นๆ คือขึ้น 5 ลง 4 (ไม่เดิน 5 ไม่ลา 4)”
(สถาพร สนทอง, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2552)

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของเพลงเสมอขวาพบว่า กระบวนทำนองเพลงเสมอขวาในการแสดงละครของกรมศิลปากร มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพอจะสรุปให้เห็นถึงลำดับการสืบทอดในรูปแบบแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอขวาในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 5 การสืบทอดกระบวนการทำเพลงเสมอขวา ในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

ดังนั้นในบทนี้จึงพอสรุปได้ว่า เพลงเสมอออกภาษา คือเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะในทางนาฏศิลป์ไทย ถือเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบฉากปฏิกิริยาในการเคลื่อนไหวของตัวละครในลักษณะการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ ของตัวละครตามเชื้อชาตินั้นๆ ซึ่งในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรพบว่าเพลงเสมอออกภาษา 5 เพลงใน 9 เรื่อง ได้แก่ เสมอลาว เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอแขก เสมอชวา แต่ละเพลงมีที่มาและแนวคิดแตกต่างกันออกไป ซึ่งล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาของโบราณจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทย ถ่ายทอดผ่านความคิดโดยอาศัยความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่ได้ดัดแปลงสั่งสมมาเป็นเวลานานหลายสิบปี โดยเฉพาะกระบวนการที่ท่านครูทั้งหลายได้นำมาประยุกต์ใช้ในเพลงเสมอ เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่ในแต่ละเพลงแต่ละภาษานั้น มีการสืบทอดโดยผ่านสายคนละครต่างๆ ซึ่งคนละครเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรอย่างมากในปัจจุบัน ทั้งในเรื่องของบทละคร เพลงดนตรี เครื่องแต่งกาย และองค์ประกอบอื่นๆ ดังที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป

ตารางที่ 3 สรุปผลการศึกษาความเป็นมาของเพลงเสมอออกภาษา

เพลงเสมอออกภาษา	ปี พ.ศ. โดยเรียงลำดับจาก การจัดแสดง ละครพื้นทาง ของกรมศิลปากร	ผู้เรียบเรียงทำนองดนตรี	ผู้ประพันธ์ทำนอง
เสมอลาว	ประมาณพ.ศ.2491	ครูมนตรี ตราโมท	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอพม่า	ประมาณพ.ศ.2495	ครูมนตรี ตราโมท	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอมอญ	ประมาณพ.ศ.2495	หลวงประดิษฐไพเราะ	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอแขก	ประมาณพ.ศ.2515	ครูมนตรี ตราโมท	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอชวา	ประมาณพ.ศ.2530	ครูมนตรี ตราโมท	ครูธานี ไชยสงคราม

2.5 องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา ซึ่งประกอบด้วย

- บทละคร
- ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง
- เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง

บทละคร

บทละครมีความสำคัญต่อการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย นอกจากจะเป็นการเล่าเรื่องราวแล้วยังเป็นตัวกำหนดองค์ประกอบการแสดงทุกอย่างไว้ กล่าวคือ มีการกำหนดตัวละคร เพลงร้อง และเพลงหน้าพาทย์ตลอดจนการแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงรวมไปถึงฉากในแต่ละเหตุการณ์ด้วย ในบทละครที่ใช้ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร ปรากฏการบรรจุเพลงเสมอออกภาษาต่างๆ เป็นเพลงหน้าพาทย์ซึ่งใช้บรรเลงประกอบกิจการเดินทางของตัวละครตามเชื้อชาตินั้นๆ จากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งในระยะไกล โดยมีการกล่าวบรรยายถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่ตัวละครกำลังจะกระทำก่อนหรือหลังกระบวนท่ารำเสมอออกภาษา

ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

การแสดงละครทางนาฏศิลป์ไทย มีการกำหนดการใช้เพลงหน้าพาทย์ตามฐานะและบทบาทตัวละคร ซึ่งเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอ มีการแบ่งประเภทของเพลงหน้าพาทย์และฐานะของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ไว้ 3 ระดับ คือ

เพลงหน้าพาทย์เสมอในกลุ่มเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง ได้แก่ เสมอสามลา เสมอเถร เสมอมาร เสมอดีนนก(บาทสฤณี) ฐานะตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ คือ เทพเจ้า กษัตริย์ นักพรต ฤาษี เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระอินทร์ ท้าวมาลีวราช พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ สหัสเดชะ สุธรรมฤาษี(ฤาษีแดง) เป็นต้น

เพลงหน้าพาทย์เสมอในกลุ่มเพลงหน้าพาทย์ชั้นกลาง ได้แก่ เสมอข้ามสมุทร ฐานะตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ คือ กษัตริย์ เช่น พระราม พระลักษมณ์

เพลงหน้าพาทย์เสมอในกลุ่มเพลงหน้าพาทย์ธรรมดา หรือหน้าพาทย์ปกติ ได้แก่ เสมอธรรมดา เสมอลาว เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอแขก เสมอชวา เสมอญวน เสมอฝรั่ง ตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ คือ เทวดา กษัตริย์ มเหสี พระราชวงศ์ เจ้าเมือง พระพี่เลี้ยง และอำมาตย์ผู้ใหญ่ที่อยูในการแสดงละครเท่านั้น ทั้งละครใน ละครนอก ละครดึกดำบรรพ์ ละครพื้นทาง ละครเสภา ส่วนตัวละครอื่นๆในระดับต่ำลงมาจะเดินทางโดยการขี่เพลงวา เพลงซูป หรือ เพลงอื่นๆ ที่ตามที่บทละครกำหนด

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

ในการแสดงมหรสพของไทย ทั้งโขน ละคร นุ่น หนัง และการละเล่นต่างๆ ที่มีการสืบทอดกันมายาวนานนั้น ได้มีการกล่าวถึงดนตรีมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี ทั้งที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกและวรรณกรรมต่างๆ

ล้วนเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีวงดนตรีปี่พาทย์ประกอบการเล่นมหรสพมาช้านานแล้ว ในพระวิจารณ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่าด้วยเรื่องปี่พาทย์สำหรับเล่นละคร กล่าวไว้ ดังนี้

“การเล่นละครต้องมีคนทำดุริยางค์ด้วยอีกพวกหนึ่ง เหมือนกันทั้งละครไทย ละครพม่า และละครขวา เพราะฉะนั้น เห็นได้ว่าการมีดุริยางค์เล่นกับละครคงเป็นแบบแผนมาแต่อินเดียด้วยกันกับตำราละคร เครื่องดุริยางค์ที่เล่นกับละคร เรียกกันเป็นสามัญว่า พิณพาทย์บ้าง ปี่พาทย์บ้าง อันที่จริงคำว่า พิณพาทย์กับปี่พาทย์ หมายความว่าต่างกัน พิณพาทย์หมายความว่า เครื่องดนตรีอันเป็นเครื่อง สายสำหรับดีดสี ปี่พาทย์นั้นหมายความว่า เครื่องดุริยางค์อันเป็นเครื่อง ดีเป่า เพราะฉะนั้นเครื่องที่ทำในการเล่นละครควรเรียกว่า“ปี่พาทย์” ความข้อนี้ก็สมด้วยแบบแผนซึ่งมีมาในรัชกาลที่ ๔ เช่น ในหมายรับสั่งย่อมใช้ว่า “ปี่พาทย์” ทุกแห่ง”

(กรมศิลปากร, 2507: 30-31)

จากคำกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครไทย ไม่ว่าจะเป็นละครประเภทใดก็ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้าเป็นหลัก เมื่อแบ่งลักษณะการบรรเลงของวงปี่พาทย์ตามกลุ่มของเครื่องดนตรีแล้ว วงปี่พาทย์สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆตามลักษณะการบรรเลงและการใช้งานมี 3 ขนาด ดังนี้

วงปี่พาทย์เครื่องห้า เป็นวงหลักที่เกิดขึ้นก่อนวงปี่พาทย์ประเภทอื่น ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี อันได้แก่ ปี่ใน ระนาดเอก ซอวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด และฉิ่ง การที่เรียกว่า “ปี่พาทย์เครื่องห้า” แต่มีเครื่องดนตรี 6 ชิ้นนั้น เพราะผู้บรรเลงกลองอาจจะเลือกตีตะโพน หรือกลองสองหน้า อย่างใดอย่างหนึ่งตามความเหมาะสมของเพลง

วงปี่พาทย์เครื่องคู่ เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีผู้คิดประดิษฐ์ระนาดทุ้ม และซอวงเล็กขึ้นจึงเกิดการประสมวงใหม่ โดยการนำระนาดทุ้มและซอวงเล็กรวมเข้ากับวงปี่พาทย์เครื่องห้าเดิมและเพิ่มเติมปี่นอก ซึ่งใช้ในการบรรเลงเพื่อให้เครื่องดนตรีดำเนินทำนองทุกชนิดในวงมีจำนวนเป็นคู่ ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี ได้แก่ ปี่ใน ปี่นอก ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ซอวงใหญ่ ซอวงเล็ก กลองทัด ตะโพน ฉิ่ง ฉาบเล็ก โหม่ง กลองสองหน้าหรือกลองแขก

วงปีพาทย์เครื่องใหญ่ เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 – 4 โดยเพิ่มระนาดเอกเหล็กและระนาดทุ้มเหล็กเข้าไว้กับวงปีพาทย์เครื่องคู่ โดยตั้งระนาดเอกเหล็กไว้ทางริมด้านขวามือ และระนาดทุ้มเหล็กไว้ที่ริมด้านซ้ายมือ นิยมเรียกว่า“เพิ่มหัวท้าย” วงปีพาทย์เครื่องใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 4 บางวงได้เพิ่มเติมจำนวนกลองทัดเป็น 3-4 ใบ ส่วนฉาบใหญ่ นั้นมีการนำมาใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5

ลักษณะของวงดนตรีดังกล่าวนี้ เป็นการพัฒนาขึ้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและตรงตามความต้องการใช้ประกอบการแสดงในแต่ละครั้ง ในการแสดงละครพันทางจะเลือกใช้วงปีพาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ บรรเลงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

ในการบรรเลงเพลงเสมอออกภาษานั้น เป็นการบรรเลงเลียนสำเนียงตามเชื้อชาติเพื่อให้เกิดอารมณ์ตามการแสดงหรือจินตนาการของผู้ที่ได้ชมได้ฟัง จึงต้องมีการเพิ่มจำนวนเครื่องดนตรีตามเชื้อชาตินั้นๆด้วย เช่น การบรรเลงประกอบการแสดงละครพันทางที่มีตัวละครเชื้อชาติจีน ก็จะใช้กลองตุ๊ก ตอก หรือแตว การบรรเลงประกอบการแสดงละครพันทางที่มีตัวละครเชื้อชาติแขก ก็ใช้กลองแขก บรรเลงประกอบการแสดงละครพันทางที่มีตัวละครเชื้อชาติพม่าก็ใช้กลองยาว เป็นต้น ซึ่งแต่ละเพลงแต่ละเชื้อชาติก็มีเครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาแตกต่างกันออกไป รวมถึงเพลงเสมอภาษาต่างๆด้วย

ในการแสดงละครทุกประเภทที่มีการบรรเลงวงปีพาทย์ ทั้งละครใน ละครนอก ละครพันทาง ละครเสภา ละครชาตรี ฯลฯ ผู้บรรเลงจะบรรเลงปีพาทย์ด้วยไม้นวม เสียงที่ออกมาจะมีความนุ่มนวล น่าฟัง แตกต่างจากการแสดงโขนที่จะบรรเลงปีพาทย์ด้วยไม้แข็ง ซึ่งจะให้เสียงกังวาน เข้มแข็ง ดุดัน เข้ากับการแสดงท่าทางของตัวโขน

วงปีพาทย์ไม้นวมกับวงปีพาทย์ไม้แข็งมีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในวงและขนาดของวงเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันที่ไม่ดี วงปีพาทย์ไม้แข็งใช้ไม้ที่ทำด้วยเชือกพันให้มีความหนาพอสมควร แล้วชุบรัก เวลาตีลงบนผืนระนาดเสียงจะกร้าวแกร่ง ส่วนวงปีพาทย์ไม้นวมจะใช้ไม้ตีที่พันด้วยผ้าและเชือกบริเวณหัวไม้ เมื่อตีลงบนผืนระนาดเสียงจะนุ่มนวลกว่า

ในการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอทุกเพลง จะมีหน้าทับและไม้กลองเป็นตัวกำหนดอัตราจังหวะ เพื่อเป็นเครื่องกำหนดความสั้นยาวของเพลง ซึ่งมีความหมาย ดังนี้

หน้าทับ หมายถึง วิธีการตีเครื่องดนตรีที่ซึ่งด้วยหนังจำพวกที่เลียนแบบมาจากทับ เช่น ตะโพน กลองแขก เป็นต้น ซึ่งมีบัญญัติไว้ในแบบแผนสำหรับตีประกอบจังหวะเพลงประจำทำนองเพลงโดยเฉพาะ และเรียกวิธีการตีเครื่องดนตรีที่ซึ่งตีด้วยหนังนี้ว่า "หน้าทับ"

ไม้กลอง หมายถึง การตีกลองทัดตามแบบแผนที่บัญญัติไว้เป็นประจำกับทำนองเพลงนั้น กลองทัดจึงเป็นผู้ที่มีหน้าที่ดีให้ถูกต้องตามแบบแผนที่บัญญัติไว้เป็นประจำกับทำนองเพลงต่างๆ เช่นเดียวกับเครื่องดนตรีที่ซึ่งด้วยหนังที่เลียนเสียงทับ แต่กลองทัดมิได้เลียนเสียงมาจากการตีทับ เพราะฉะนั้นการตีกลองทัดจึงเรียกว่า "ไม้กลอง" ไม่เรียกว่า หน้าทับ (อ่านุ คงอิม, 2539: 5)

การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทาง ผู้รำจะฟังเสียงไม้กลองเป็นหลัก ซึ่งเพลงเสมอออกภาษาต่างๆได้กำหนดไม้กลองไว้ 5 ไม้ ไม้ลา 4 ไม้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์อาจารย์สมบุญ บุญวงศ์ ผู้มีความรู้ทางด้านดนตรีไทย กล่าวว่า

"โครงสร้างหลักของเพลงเสมอออกภาษาทุกๆเพลง ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1.ไม้กลองหรือที่ทางนาฏศิลป์ไทย เรียกว่า "ไม้เดิน" 5 ไม้ 2. ไม้ลา 4 ไม้ 3.รัว" (สมบุญ บุญวงศ์, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2553)

เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

ในการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงนับเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การแสดงมีความสวยงาม เพราะเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ที่กำหนดขึ้นนั้น เป็นสื่ออันแสดงถึงฐานะ และลักษณะของตัวละครบอกให้คนดูถึงลำดับศักดิ์และเชื้อชาติ ทำให้เข้าใจเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจน และเกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ที่ใช้ในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษานั้น เป็นสิ่งที่ตัวละครในเรื่องสวมใส่และใช้ตามบทบาท ตามเชื้อชาติ ตามเหตุการณ์อยู่แล้ว ทั้งหมดนี้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดการแสดง ซึ่งใช้เป็นหัวข้อในการอธิบายประกอบการรำเสมอออกภาษาของตัวละครที่เป็นตัวพระหรือตัวละครเอกที่เป็นผู้ชาย ทั้ง 5 เพลง ได้แก่ เพลง เสมอลาว เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอแขก และเสมอชวา โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.5.1 เพลงหน้าพาทย์เสมอลาว

องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาว มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครพันทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอลาว ปรากฏเพียง 2 เรื่อง คือ

1.บทละครพันทางเรื่องพระลอ ซึ่งเป็นบทที่กรมศิลปากรดัดแปลงปรับปรุงจากบทละครเดิม ในพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ปรากฏเพลงเสมอลาว 3 ครั้ง คือ ในตอนพระลอตามไก่อ่ พระลอหลงสวน และพระลอเข้าห้อง

2. บทละครพันทางเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบทละครตอนนั้นๆ พร้อมกับยกตัวอย่างบทละครที่ปรากฏเพลงเสมอลาวไว้พอสังเขป ดังนี้

บทละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอตามไก่อ่ กล่าวถึงปู่เจ้าสมิงพรายคิดหาทางที่จะหลอกล่อพระลอให้เดินทางเข้ามาพบพระเพื่อนพระแพงได้เร็วขึ้น จึงใช้เวทมนต์เรียกไก่อ่ แล้วเลือกเอาไก่อ่ตัวที่งามที่สุด จากนั้นเสกให้ผีสิงลงในไก่อ่เพื่อจะได้บอกให้ไปกระทำการต่างๆตามที่ต้องการได้ ซึ่งในบทละครจะเริ่มด้วยการกล่าวถึงปู่เจ้าสมิงพรายว่าเป็นใคร จะกระทำการอย่างไรในเบื้องต้น ก่อนที่จะรำในเพลงเสมอลาว ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงลาวพุงขาว
มาจะกล่าวบทไป ถึงปู่เจ้าจอมเทวสิงขร

ส่งสารเพื่อนแพ่งน้องสองบังอร	เฝ้าอารวณ्हวันคะนึ่งถึงพระลอ
ให้นางโรยนางรินขึ้นมาเรา	จำจะเอาไก่อามไปตามล่อ
ให้รับมาเหมือนห้วงไม่ร้างรอ	จะได้พอใจปองสองอนงค์
ตริพลางทางปู้ยุรยาตร	จากแท่นทิพาวัส เรือนระหง
งามเนกขิรราชอาจองค์	เสด็จลงหน้าฉานศาลเทวา

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอลาว

ปู้เจ้าสมิงพรายรำในเพลงเสมอ

(กรมศิลปากร, 2543 : 1)

บทละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอลงสวน กล่าวถึงพระลอหลังจากที่ตามไก่อแก้วเข้ามาจนถึงอุทยานเมืองสองแควได้ปลอมตัวเป็นพราหมณ์ ให้นายแก้ว นายขวัญ เปลี่ยนชื่อเป็นนายราม นายรัตน์ เข้ามาค้าขายเพื่อสืบหาพระเพื่อนพระแพงว่าอยู่ ณ ที่ใด จึงขอยกตัวอย่างบทละครก่อนที่จะมีการรำเพลงเสมอลาว ดังนี้

ฉากอุทยานหน้าเมืองสอง

ปี่พาทย์ทำเพลงลาวกระแซ

ยาย ตา กำลังทำสวน

มัคคุเทศก์นำพระลอกับพี่เลี้ยงออก

เมื่อนั้น

พระลอดีกลีศเจิดฉวี

ปลอมเพศแปลงนามเป็นพราหมณ์ชี่

เพื่อนมุนีศรีเกศทรงเวทมนต์

นายแก้วนายขวัญนั้นเปลี่ยนนาม

ชื่อนายรามนายรัตน์ไม่ขัดสน

มัคคุเทศก์นำเสด็จจรดล

ผ่านสถลมารคเข้าอุทยาน

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอลาว

พระลอนายแก่นายขวัญรำในเพลงเสมอ แล้วเข้าชมสวนในเพลงลาวชมดง

(กรมศิลปากร, 2539: 2)

บทละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอเข้าห้อง กล่าวถึงพระเพื่อนพระแพง เฝ้ารอคอยพระลอมาตามนัดหมาย ได้แต่โศกเศร้าเสียใจ แต่พอเห็นพี่เลี้ยงโรยพี่เลี้ยงรินเดินนำทางพระลอเข้ามาก็คลายเศร้ารันทต์เข้ามารับ ซึ่งในตอนพระลอเข้าห้องพระเพื่อนพระแพงนี้ ตัวละครทั้งสามจะรำเพลงเสมอลาวในรูปแบบเสมอควง ซึ่งบทละครก่อนที่พระลอ พระเพื่อนพระแพงจะรำเพลงเสมอลาว อันมีตัวอย่างบทละครดังนี้

เพลงลาวแพนนอย

พระเอยพระลอเจ้า

ยลสองเยาวมิตรยวน ธิ สรวลสันต์

กรตระกองกอดน่องร่วมชีวิต เฝ้ารับขวัญแจ่มรินขึ้นพระทัย
 ร้องเพลงสร้อยลาว
 สองเอยสองธิดา วันทายิ้มย่องสนองไซ
 เชิญเสด็จพระลอหน่อไต้ เข้าในแท่นที่มณีนพราย
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอลาว
 พระลอพระเพื่อนพระแพงรำในเพลงเสมอแล้วขึ้นนั่งเดียว
 (กรมศิลปากร, 2539: 5)

นอกจากนี้ยังพบบทละครที่มีการบรรจุเพลงเสมอลาวอีกเรื่อง คือ ละครพันทางเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก กล่าวถึงพลายยังมีบัญชาให้แสนคำอิน ผู้เป็นนายกองทหารเอกออกไปจัดทัพไพร่พลทหารเพื่อไปกระทำการศึกกับพม่า แสนคำอินรับบัญชาแล้วเดินออกมายังกองทัพบกด้วยการรำเพลงเสมอลาว

บทละครพันทางเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก เป็นบทที่ กรมศิลปากรปรับปรุงจากบทละครของเดิม ผลงานประพันธ์ของหลวงพัฒนพงศ์ ภักดี (ทิม สุขยางค์) ซึ่งแต่งให้ละครคณะเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์ แสดงที่โรงละครปรีทเธียเตอร์เมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 โดย นายธนิส อยู่โพธิ์ ร่วมกับท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี และक्रमุนตรี ตราโมทได้กำหนดฉากขึ้นใหม่พร้อมทั้งเพิ่มเติม ดัดทอน แก้ไข ให้เหมาะสมกับการแสดงเป็นละครฉาก จัดแสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2496 ณ โรงละครศิลปากร ซึ่งมีตัวอย่างบทละครในฉากเฉพาะที่ปรากฏเพลงเสมอลาวดังนี้

ขับเสภา

ฟังเหตุ	ทรงเดชแสนพิโรธโกรธหนักหนา
เหม่อลอยเพ้อฮายฮังการ	กว้างใจให้รักษาด่านเวียงชัย
มอบหมายเด็ดขาดอาญาสิทธิ์	ใครทำผิดลงอาญาถึงฆ่าได้
มัวละเลงเลิงอำนาจประมาทใจ	พวกพวามันจึงได้มาเหยียบแดน
จึงดำรัสตรัสสั่งแสนคำอิน	ท่านรู้สิ้นยุทธศาสตร์ฉลาดแสน
จงกำกับทัพหน้าคุมมาแทน	ไปแก้แค้นไพร่ดีประจัญ
ตัวเราจะกำกับพวกทัพหลวง	จงยกหลวงหน้าไปอย่าได้พรั่น
แสนคำอินกราบทูลบังคมคัล	ออกมาจัดพลชั้นธำมัญญา ๗

เสมอลาว

(กรมศิลปากร, 2496: 25-26)

จากบทละครข้างต้น สรุปได้ว่า บทละครพันทางของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงเสมอลาว มี 2 เรื่อง ได้แก่

1. บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากรได้ปรับปรุงมาจากบทละครของเดิม พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งมีเพลงหน้าพาทย์เสมอบรรจุไว้ แต่เพลงเสมอดังกล่าวไม่ได้ระบุว่าเป็นเพลงเสมอประเภทใด ภายหลังเมื่อปีพ.ศ.2491 กรมศิลปากรนำบทมาปรับปรุงใหม่ เพื่อใช้ประกอบการแสดง ณ โรงละครศิลปากร พบว่ามีการระบุเพลงเสมอลาวไว้ในบทละครด้วย ซึ่งถือเป็นปฐมกาลแห่งเพลงเสมอลาวในกรมศิลปากรจนถึงปัจจุบัน บทละครพันทางเรื่องพระลอในปัจจุบันปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวมีเพียง 3 ตอน คือ ตอนพระลอตามไก่ ตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในตอนนี้เป็น ปู่เจ้าสมิงพราย ตอนพระลอลงสวน ตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในตอนนี้เป็น พระลอ นายแก้ว นายขวัญ ตอนพระลอเข้าห้อง ตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในตอนนี้เป็น พระลอ พระเพื่อน พระแพง บทละครพันทางเรื่องพระลอทั้ง 3 ตอนนี้ ยังเป็นตอนที่กรมศิลปากรนิยมจัดแสดงอีกด้วย

2. บทละครพันทางเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งเป็นบทที่กรมศิลปากรปรับปรุงจากบทละครเดิมของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี

บทละครพันทางทั้งสองเรื่องนี้ กรมศิลปากรและหน่วยงานอื่นๆ ยังจัดแสดงตามวาระและโอกาสต่างๆ ถึงปัจจุบัน

2. ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอลาว

ตัวละครต่างๆ ในละครพันทางที่มีการรำเพลงเสมอลาว มียศฐานันดรศักดิ์ที่ต่างกันออกไปตามแต่บทละครเรื่องนั้นๆ กำหนดไว้ เพลงเสมอลาวพบว่ามี 3 ตัวละครที่รำในเพลงนี้ได้แก่ ปู่เจ้าสมิงพราย พระลอ แสนคำอิน ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ดังนี้

ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นตัวละครในเรื่องพระลอ เป็นผู้ปลื้มใจในเขาเขียว เกรงครัดในหลักธรรม รักษาสัจจะจะมีจิตใจเมตตาปราณี เป็นผู้มีเวทมนต์คาถาแกร่งกล้า ความเก่งกาจของปู่เจ้าสมิงพรายเปรียบเสมือนเทวดาที่เนรมิตสิ่งใดก็ได้ตามความประสงค์ทุกประการ

พระลอ เป็นตัวละครเอกในเรื่องพระลอ พระราชโอรสของท้าวแมนสรวงแห่งเมืองสรวง ซึ่งมีอาณาเขตติดกับเมืองสรวง ต่อมาเมื่อท้าวแมนสรวงสวรรคต จึงได้ขึ้นครองราชแทนพระราชบิดาเป็นกษัตริย์แห่งเมืองสรวง

แสนคำอิน เป็นตัวละครเชื้อชาติลาวในเรื่องขุนช้างขุนแผน มียศเป็นหัวหน้ากองทัพนครเชียงใหม่ โดยมีพลายงหรือพระเจ้าเชียงใหม่ผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นแม่ทัพใหญ่

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงเสมอลาว โดยทั่วไปแล้วจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ เครื่องห้า เช่นเดียวกับการแสดงละครประเภทอื่นๆ หรือเป็นวงปี่พาทย์ขนาดใหญ่ตามความเหมาะสมของโอกาสและสถานที่ที่จัดการแสดงในแต่ละครั้ง แต่จะเปลี่ยนเครื่องเป่าจากปี่เป็นขลุ่ยเพียงออแทน ซึ่งจะมีความ

กลมกลืนกับวงปี่พาทย์ที่บรรเลงด้วยไม้นวม พร้อมกับเพิ่มเครื่องดนตรีอื่นเข้ามาบรรเลงร่วมด้วย ซึ่งได้แก่ ซออู้ โดยจะทำหน้าที่สีคลอรับรองหรือประคองเสียงนักร้องให้ได้ระดับตลอดทั้งการบรรเลงและการแสดง

การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบการแสดงละครพื้นทางทั้ง 2 เรื่อง ผู้บรรเลง จะบรรเลงเครื่องดนตรีด้วยไม้นวม ซึ่งจะให้เสียงที่นุ่มนวลชวนฟัง คุมนตรี ตราโมท แต่งทำนองเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวโดยมีโน้ตเพลง ดังนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอลาว

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลปิน ระดับปฏิบัติงาน
สำนักงานการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

สำหรับเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่อยู่ในเหตุการณ์ และเรื่องราวในขณะนั้นอยู่แล้ว ซึ่งในระยะที่เริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2474 นั้น ได้รับโอนมาจากกรมมหรสพอีกทอดหนึ่ง ดังนั้น เครื่องแต่งกายในละครในยุคต้นนั้นก็จะแบบเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เพราะเป็นยุคที่การละครไทยได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง และมีคณะละครต่างๆ อาทิ ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ละครกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ละครวังสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นคณะละครที่มีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากรเป็นอย่างมาก

สองชาติ ชื่นศิริ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง(ละครรำ) เล่าว่า

"เมื่อครั้งที่ครูสองชาติ เล่นละครเรื่องพระลอหรือละครเรื่องใดๆ ที่โรงละคร หลังเดิมนั้น เครื่องแต่งกายละครตัวเอก ทั้งพระเอกนางเอก ตัวโขนต่างๆ ต้องไปเบิกมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุตที่ครูสองชาติแต่งเล่น พระลอจะแต่งยืนเครื่องสีขาว สวมกระบังหน้า สวยมากๆ"

(สองชาติ ชื่นศิริ, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

สำหรับการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรพบว่า มีตัวละครที่รำเพลงเสมอลาว 3 ตัวละคร ได้แก่ ปู่เจ้าสุมังพรายและพระลอ ในเรื่องพระลอ แสนคำอินในเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในทั้ง 2 เรื่องนี้ ผู้แสดงจะแต่งกายแตกต่างกันออกไป รวมถึงมีการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงที่แตกต่างกันออกไปด้วย ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรนั้น มีองค์ประกอบสำคัญต่างๆ หลายประการ บทละครพื้นทางที่ปรากฏเพลงเสมอลาวมี 2 เรื่อง คือ เรื่องพระลอ ตอนพระลอตามไก่ พระลอลงสวน พระลอเข้าห้อง บางครั้งอาจพบในตอนพระลอเสี่ยงน้ำด้วย ซึ่งเป็นบทที่กรมศิลปากรปรับปรุงจากบทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึกเป็นบทที่กรมศิลปากรนำสำนวนบทละครของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี มาปรับปรุงและบรรจุเพลงใหม่โดยครูมนตรี ตราโมท การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบละครพื้นทางนั้น จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้มวม เพื่อให้เสียงเพลงมีความนุ่มนวล พร้อมทั้งมีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรี คือเปลี่ยนเครื่องเป่าจากปี่เป็นขลุ่ยเพียงออ และเพิ่มซออู้เข้ามาสีคลอการเจรจาและสีประคองเสียงนักร้องให้ได้อารมณ์ เครื่อง

แต่งกายและอุปกรณ์ใน การรำเพลงเสมอพม่า เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่หรือใช้ตามเหตุการณ์ตามท้องเรื่อง นั้นๆ

2.5.2 เพลงหน้าพาทย์เสมอพม่า

องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่า มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครพันทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอพม่า ปรากฏ 4 เรื่อง คือ

- บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช
- บทละครพันทางเรื่องศึกเก้าทัพ
- บทละครพันทางเรื่องตะเลงพ่าย
- บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช

เป็นบทที่กรมศิลปากร ปรับปรุงจากบทละครเดิมของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยาง) ซึ่งได้อัดความจากงานแปลของเจ้าพระยา พระคลัง(หน) เป็นบทละครให้คณะละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง โดยมีการดำเนินเรื่องใกล้เคียงตามพระราชพงศาวดารอย่างละเอียด และยังพบว่าคณะละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ใช้บทละครแบบเดิมนี้นำมาสำหรับเป็นบทเล่นละครในคณะของท่านด้วย

กรมศิลปากรได้ตัดทอนปรับปรุงบทละครเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสาขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.2495 โดยการร่วมมือของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ครูมนตรี ตราโมท และ อธิบดีกรมศิลปากรในยุคนั้น เพื่อใช้ฝึกหัดศิลปินและนักเรียนนาฏศิลป์ พร้อมทั้งนำออกแสดง ณ โรงละครศิลปากร จัดแสดงครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ.2495

เพลงหน้าพาทย์เสมอพม่า ปรากฏในการแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราชของกรมศิลปากรเพียง 2 ตอน ได้แก่ ตอนสมิงพระรามอาสา และตอนนางกายเอ๋ยช่วยด้วย ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบทละครตอนนั้นๆ พร้อมกับยกตัวอย่างบทละครที่ปรากฏเพลงเสมอพม่าไว้พอสังเขปดังนี้

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า เป็นฉากการจัดอภิเษกสมรสสมิงพระรามกับพระราชธิดาแห่งกรุงอังวะ กล่าวถึง หลังจากที่สมิงพระรามรับอาสาพระเจ้ายองเอไปสู้รบป้องกันบ้านเมือง และสามารถเอาชนะชนะกลับมาได้ พระเจ้ายองเอจึงแต่งตั้งให้เป็นอุปราชผู้มีอำนาจทั้งปวง พร้อมทั้งยกพระราชธิดาให้เป็นชายาโดยจัดการอภิเษกสมรสให้อย่างยิ่งใหญ่ การนี้พระเจ้ายองเอ พระมเหสีและพระราชธิดาจะเสด็จออกยังพระราชมณเฑียร เพื่อจัดการอภิเษกดังกล่าวด้วยเพลงเสมอพม่า ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกลางพม่าใหญ่
เมื่อนั้น พระจอมเจ้าอังวะนาถา
พร้อมด้วยมเหสีแสนปรีดา เสด็จมาสถิตในพิธี
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า
(กรมศิลปากร, 2495: 17)

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนฉางกายเอ๋ยช่วยด้วย เป็นบทที่ครูเสรีหวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ทำขึ้นใหม่ โดยมีครูมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ เป็นผู้บรรจเพลงเพื่อใช้สำหรับแสดงในรายการศรีสุชนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ. 2528 กล่าวถึงพระเจ้ามณฑลเทียรทองเกิดความแค้น หลังจากที่ยกทัพไปทำศึกกับพวคมอญแต่พ่ายแพ้กลับมา จึงคิดแก้แค้น โดยได้เพิ่มกำลังพลให้มากกว่าครั้งก่อนและมีการวางแผนอย่างแนบเนียน แต่ก่อนจะออกไปยังสนามรบนั้น พระเจ้ามณฑลเทียรทองตรัสบอกมเหสีถึงความประสงค์ในครั้งนี้ เมื่อมเหสีได้ฟังก็คิดเป็นห่วงจึงขออาสาเสด็จออกติดตามเพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณพระสามี จากนั้นทั้งสองพระองค์ก็เสด็จเข้าทรงบรรทมด้วยเพลงเสมอพม่า ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงพม่ากำชับ
เมื่อนั้น พระเจ้ามณฑลเทียรทองมองใส
จึงดำรัสตรัสตอบว่าขอใจ เจ้าจะไปช่วยด้วยก็ตาม
พิถีใจมั่นได้เจ้าไปด้วย เพื่อเอออวยคิดอาณานสนาม
พลางจูงกรแหวดพาฟางาม ตามเสด็จเข้าที่ศรีไสยา
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า
(กรมศิลปากร, 2528: 124)

บทละครพันทางเรื่องศึกเก้าทัพ

เมื่อปี พ.ศ.2520 กรมศิลปากรได้รับมอบหมายจากกระทรวงศึกษาธิการให้จัดการแสดงละครพันทางอิงประวัติศาสตร์เรื่อง "ศึกเก้าทัพ" ซึ่งเป็นเรื่องราวของการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชของชาติในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งรัฐบาลชุดนายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นมียุทธศาสตร์ที่จะส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญของความเป็นไทยและการต่อสู้เพื่อรักษาผืนแผ่นดินไทย เพื่อให้คนไทยได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำรงรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติไทยให้ดำรงคงมั่น นายเดโช สนวนานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร ในสมัยนั้นจึงได้มอบหมายให้ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ประพันธ์บทพร้อมกับบรรจเพลงโดยยึดประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ 1 เป็นหลัก ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า กล่าวถึง พระเจ้าปะดุงแห่งเมืองพม่าคิดกระด้างกระเดื่องต่อไทย ด้วยเห็นว่าไทยเพิ่งผลัดเปลี่ยนแผ่นดินคงจะอ่อนแอและล่าช้าอยู่ไม่น้อย จึงโปรดให้ยกทัพมาตีเมืองไทยถึง 9

ทัพ ยกเข้าพร้อมกันถึง 5 ทิศทาง ประกอบด้วย

ทัพที่ 1 เมงยีแมงชองกยอ ยกทัพเรือเข้าทางเมืองชุมพรลงไปจนถึงสงขลา ตะกั่วป่า และเมืองถลาง

ทัพที่ 2 อนุญนแปกคิตหุ่ญน ยกทัพเข้าทางเมืองราชบุรี เพชรบุรี บรรจบกับ ทัพ 1 ที่เมืองชุมพร

ทัพที่ 3 หุ่นคยี่สะโตะ ยกทัพเข้าทางเชียงแสน นครลำปาง ถึงเมือง สวรรคโลก สุโขทัย

ทัพที่ 4 เมงยีคะทา ยกทัพเข้าทางเมืองสุพรรณบุรี บรรจบกับ 5 ทัพหลัง ที่ด่านเจดีย์สามองค์

ทัพที่ 5 เกงหุ่ญนเมงยี ทัพที่ 6 เมียนหุ่ญนเมงยี ทัพที่ 7 เมียนเมหุ่ญน ทัพที่ 8 ตะแคงกามะ ทัพที่ 9 พระเจ้าปะดุง ทั้ง 5 ทัพยกเข้าทางด่านเจดีย์สามองค์

พระเจ้าปะดุงสั่งการเรียบบรอย ก็เสด็จออกจากท้องพระโรงมายังพระราชมนเทียรด้วย เพลงเสมอพมา ดังบทละครต่อไปนี้

รองเพลงพมาประเทศ

สังเสร็จก็เสด็จลงจากอาสน์ ยุรยาตธนาฏกรายผายผัน

ออกจากท้องพระโรงโดยพลัน จรจรลสู่ปราสาทรัตน

เสมอพมา

(กรมศิลปากร, 2520: 8)

บทละครพันทางเรื่องตะเลงพ่าย

บทละครพันทางเรื่องตะเลงพ่าย คุรุปราณี สำนาวงศ์ และครูมนตรี ตราโมท ได้เรียบเรียงเป็นบทละครและบรรจุเพลงใหม่ โดยดำเนินเรื่องตามลิลิตตะเลงพ่าย อันเป็นบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ทรงแก้ไขเพิ่มเติมจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการสดุดีพระเกียรติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในการทำสงครามชนะพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี ซึ่งในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพมา กล่าวถึง พระมหาอุปราชาหลังจากที่ได้รับพระราชบรรหารจากพระเจ้านันทบุเรงพระราชบิดา ให้ไปตีกรุงศรีอยุธยาเพื่อแผ่ขยายอำนาจ แต่พระมหาอุปราชาทรงหวั่นเกรงด้วยเหตุว่ามีโอรสทำนายตายทักว่า พระมหาอุปราชาจะมีเคราะห์ร้ายในเบื้องหน้า จึงกราบทูลพระราชบิดา แต่กระนั้นพระเจ้านันทบุเรงก็ไม่อ่อนใจ ยิ่งกำชับให้รีบไปในเร็ววัน พระมหาอุปราชาจำใจน้อมรับพระราชบรรหารแล้วเข้ามาสั่งลาพระสนมเอก พร้อมกับเล่าถึงความในใจครั้งนี้ แล้วจึงเสด็จออกมายังกองทัพ ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงราย

ครั้นค่อยคลายหายวิโยคโศกเศร้า พระคลังเกล้าเซยชมภิรมขวัญ
จำจิตจำพรากจำจากกัน ดวงชีวันขวัญเจ้าจงอยู่ดี
สิ่งเสร็จพระเสด็จยุรยาตร องอาจตั้งพระยาราชสีห์
ออกจากปราสาทรัตนบุรี ตงมายังที่ทัพชัย

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมา (พม่า)

(กรมศิลปากร, 2523: 9)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

ในปี พ.ศ.2528 ครูเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ได้ประพันธ์บทละครเรื่องผู้ชนะสิบทิศขึ้นโดยถอดความจากวรรณกรรมร้อยแก้วอิงประวัติศาสตร์ ผลงานชิ้นเอกของยาขอบ รวม 60 ตอน และนำออกแสดงโดยมีการพัฒนารูปแบบการแสดงให้แตกต่างจากเดิมเพื่อให้เกิดความรวดเร็ว กระชับทันต่อเหตุการณ์ พร้อมทั้งมีการแสดงหน้าม่านสลับการเปลี่ยนฉากเพื่อให้อารมณ์ของผู้ชมเกิดความต่อเนื่องและเพื่อเพิ่มอรรถรสในการแสดงให้ถูกใจผู้ชมมากยิ่งขึ้น

บทละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศ ปรากฏเพลงเสมอมาหลายครั้ง โดยมีตัวละครบทบาทต่างๆร้องเพลงเสมอมาในแต่ละตอนรวม 9 ตอน ได้แก่ ตอนแม่ผู้ให้นม ตอนพินัยกรรมเรือนร่าง ตอนตองอุมาตุภูมิ ตอนบรรณาการพิเศษ ตอนนางสนมเข้าวัง ตอนโค่นต้นโพธิ์ ตอนกำแพงหงสาวดี ตอนเขยเถื่อนเยื่อนแปร และตอนน่านมแม่เลาซี และในบทอุยฉายเบิกโรงชุดอุยฉายมั่งตรา และชุดอุยฉายบุญแรงนอง รวม 2 ชุด ตลอดทั้งเรื่องมีการร้องเพลงเสมอมารวมทั้งสิ้น 11 ครั้ง

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนน่านมแม่เลาซี ซึ่งเป็นตอนที่ 1 ต่อจากตอนต้นเรื่องตอนที่ 2 ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมา เป็นฉากท้องพระโรงเมืองตองอู กล่าวถึงเมงกะยินโยหรือพระเจ้าสิริชัยสุระ จะเสด็จออกยังท้องพระโรงในการออกว่าราชการ ก่อนมีรับสั่งให้ลงโทษจะเด็ดในข้อหาที่ลงตะละแม่จันทราเข้าไปในหอนอน เมงกะยินโย พระราชเทวี และตะละแม่จันทรา รำออกด้วยเพลงเสมอมาในรูปแบบเสมอควง อันมีตัวอย่างบทละครที่บรรจุเพลงเสมอมาดังต่อไปนี้

ร้องเพลงพม่าเห่

เมงกะยินโย

องค์เมงกะยินโยชัยสุระ กับพระราชเทวีศรีไส
พรองด้วยองค์พระธิดายอดยาใจ เสด็จออกพระโรงชัยรจนา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมา

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 89)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนเขยเถื่อนเยื่อนแปร ซึ่งเป็นตอนที่

25 ของเรื่อง ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า กล่าวถึงบุเรงนองได้ชวนจาเลงกะโบเข้าไปยังท้องพระโรง เมืองแปร เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าแปรและพระอัครเทวี การครั้งนี้บุเรงนองและจาเลงกะโบรำเพลงเสมอพม่าสมมุติถึงการเดินทางเข้าไปยังท้องพระโรง ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงมอญเร็ว

บุเรงนอง

เสร็จสั่งสื่อองนายกองมา

ในอุรากระหึ่มยืมยอง

ชวนบุตรกระเหรี่ยงใหญ่ใจลำพอง

มุ่งเข้าสู่ท้องพระโรงธาร

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 978)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนแม่ผู้ให้นม เป็นตอนที่ 27 ของเรื่อง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า เป็นฉากพระตำหนัก หน้าที่ประทับมีแท่นตั้งเครื่องเสวยและขวดน้ำจืดตั้งอยู่ มีแม่นมเลาซีหมอบรอเฝ้าอยู่ข้างพระที่ กล่าวถึง มังตราหรือพระเจ้าตะเลงชะเวตี้ จะเสด็จเข้าในพระตำหนักเพื่อพักผ่อนอิริยาบถหลังจากไปราชการงานเมืองมาเหนื่อยหนักรด้วยการรำเพลงเสมอพม่า และเมื่อเข้าในพระตำหนักแล้ว พระเจ้าตะเบงชะเวตี้เห็นแม่นม จึงเข้าไปกอดด้วยความคิดถึงพรหมกับกมพระพักตร์ลงกับตัก ส่วนแม่นมก็กอดตะเบงชะเวตี้แล้วรำให้ ดังมีตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต้น

ตะเบงชะเวตี้

อุทัยปลั่งมังตราอุราวัน พระทัยชื่นพระพักตร์แถมแสนแจ่มใส

เสด็จเฝ้าตำหนักนามหาชัย อูระสมอารมณ์ใสอุไรวรรณ

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1103)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนพินัยกรรมเรือนร่าง ซึ่งเป็นบทละครตอนที่ 32 ของเรื่อง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่านั้น เป็นฉากท้องพระโรงเมืองตองอู กล่าวถึงพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ เสด็จออกวาราชการยังท้องพระโรงพร้อมด้วยมเหสีนั้นทวดี เพื่อตรัสถามขุนวังเรื่องบุเรงนองที่ไปกระทำการกบฏเมืองหงสาวดี ในตอนนี้พระเจ้าตะเบงชะเวตี้และมเหสีนั้นทวดีรำออกด้วยเพลงเสมอพม่า แล้วจึงเสด็จเข้าท้องพระโรง อันมีตัวอย่างบทละครดังต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต้น

ตะเบงชะเวตี้

ภูบดินทร์ลั่นคำสำราญจิต แผลพิชิตตันทกัพันผ่าน
เสด็จออกหองโงพระโรงธาร กับโฉมยงนคราญนันทวี
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า
(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1339)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนตองอุมาตุภูมิ ซึ่งเป็นตอนที่ 34 ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า เป็นฉากพระตำหนักตะเบงชะเวตี้ อันมีตัวละครประกอบด้วย พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ นันทวี มหาเถร ชุนวัง นางกำนัล ทหารพม่า กล่าวถึง หลังจากที่พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ได้ฟังคำทัดทานของมหาเถรเกี่ยวกับเรื่องความอาวูโสของผู้ที่จะมาเป็นขุนพลแห่งเมืองตองอุ พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ก็ยอมรับฟังและพร้อมที่จะทำตาม ถึงแม้ว่าในใจของพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ไม่เห็นด้วย แต่คำทัดทานของมหาเถรนั้นถูกต้องตามครรลองเกินที่จะขัดได้ จึงจำเป็นต้องยอมรับ จากนั้นพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ ก็ราบนมัสการลามหาเถรแล้วเสด็จเข้าไปยังพระราชมณเฑียรด้วยเพลงเสมอพม่า พร้อมกับเห่สนั่นทวดี้ ดังบทละครต่อไปนี้

ขับเสภามอญ

ตะเบงชะเวตี้

ตรัสพลางทางถวายนมัสการ ด้วยดวงมานปรีดีเปรมเกษมศรี
ชวนโฉมตรูคู่อรุณนันทวี เข้าสู่ที่ไพชยนต์มนเฑียรชัย
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า
(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1463-1464)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนบรรณาการพิเศษ เป็นตอนที่ 35 ของเรื่อง เป็นฉากป้อมเมืองตองอุ ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่ากล่าวถึง พระเจ้าตะเบงชะเวตี้เสด็จออกมายังป้อมปราการด้วยเพลงเสมอพม่า เพื่อต้อนรับเหล่าทหารพม่าที่ออกทำสงครามจนได้ชัยชนะกลับมาสู่แผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอน ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต้น

ตะเบงชะเวตี้

พระจอมคนบนดินถิ่นตองอุ เสด็จสู่ยังสถานปราการใหญ่
พระทรงศักดิ์พระพักตร์ยิ้มอัมพระทัย ด้วยกองทัพกำกับชัยได้ลือชา
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า
(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1475)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนนางสนมเข้าวัง เป็นตอนที่ 37 ของเรื่อง
บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่าเป็นฉากสวนหน้าพระตำหนัก กล่าวถึง หลังจากที่พระเจ้าตะเบง
ชะเวตี้ และบุเรงนองได้ปรึกษาวางแผนกันเรื่องการส่งตัวตะละแม่จันทราภกับเมืองแปรเรียบร้อยแล้วจึงชวน
กันขึ้นมาควบคุมเขามายังเขตพระราชฐาน เมื่อมาถึงหน้าพระตำหนักทั้งสองลงจากมาแล้วร้องเพลงเสมอ
พม่าเขามายังทองพระโรง ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงปลายพม่ารำชวาน

ตะเบงชะเวตี้

ถึงเคยเลยทรงลงจากมา ในอุรากระหึ่มยืมใหญ่
มีพักเข้าผอนพักตำหนักใน เสด็จไปห้องโถงพระโรงธาร

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1613)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนโค่นต้นโพธิ์ เป็นตอนที่ 45 ของเรื่อง
บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า เป็นฉากทองพระโรงเมืองตองตู ในฉากมีบุเรงนอง ขุนวัง ตะคะญี
และเหล่าเสนาอำมาตย์เฝ้า กล่าวถึงครั้งรุ่งสาง ขุนวัง ตะคะญี และ บุเรงนอง ทราบข่าวใหญ่ ว่า ไชย
ผู้ร้ายแห่งหงสาหนีออกจากคุกจึงจะนำเรื่องมาทูลแก่ตะเบงชะเวตี้ พระเจ้าตะเบงชะเวตี้เสด็จเข้ามา
ยังทองพระโรงด้วยเพลงเสมอพม่า โดยมีเหล่านางกำนัลตามเสด็จ ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต้น

ตะเบงชะเวตี้

อรุณฉานผ่านสายฉายฉวัด จอมกษัตริย์จักรเมืองผู้เรืองศรี
เสด็จออกพระโรงโรจน์โชติมณีนี ล้วนมนตรีอำมาตย์มาตยา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1924)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนกำแพงหงสาวดี ซึ่งเป็นตอนที่ 48 ของ
เรื่อง ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า เป็นฉากป้อมปราการแห่งเมืองตองตู กล่าวถึงพระเจ้าตะเบงชะเวตี้
จะนำกองทัพออกไปกระทำศึกกับเมืองหงสาวดี โดยมีเหสีนั้นทวดีและตะละแม่จันทราตามออกมา
ส่งเสด็จ ซึ่งมีขุนวัง ตะคะญี เนงบา ขุนเวียง พลทหารและชาวเมืองพม่ารอเฝ้าที่ป้อม การนี้พระเจ้า
ตะเบงชะเวตี้ เสด็จออกมายังป้อมเมืองตองตูพร้อมด้วยมเหสีนั้นทวดีและตะละแม่จันทราด้วยเพลง
เสมอพม่า ดังบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต้น

ตะเบงชะเวตี้

ภูบดินทรลินดำผู้ล้าลบ

พออุทัยไขภาพสบสมัย

ทุกมวงคลลเบิกฤกษ์พิชัย

คลาไคลเสด็จมาสู่ปรากฏการ

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 2071)

นอกจากนี้ครูเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ได้แต่งบทร้องและบรรจุเพลง การแสดงเบิกโรงชุดฉายฉายมั่งตรา และฉายฉายบุเรงนอง ภายหลังที่ได้แต่งบทละครเรื่องผู้ชนะสิบทิศ เรียบร้อยแล้ว และใช้การแสดงทั้งสองชุดนี้เบิกโรงก่อนที่จะแสดงเป็นชุดเป็นตอน ซึ่งมีการบรรจุเพลง เสมอพม่าต่อท้ายบทแม่ศรี ดังตัวอย่างบทร้องต่อไปนี้

บทรำฉายฉายมั่งตรา

ร้องเพลงฉายฉาย

ฉายฉายเอ๋ย	เกิดในเศวตฉัตรศรีสวัสดิ์เลิศล้ำ
มั่งตราทองอุลลินดำ	คมข่างามแพ้วไฉญญาณหาญฮึก
กรุ่มกริมนิมนวลเชิงชวนรัก	ล้ำลึกคึกคักยกย่ายกระหายศึก
จอมคนเอ๋ย	รอนเริงเชิงรณเลิศล้ำเชิงรัก
เมตตาข้าทหารสอดประสานสามัคคี	แต่กะปรี่หักหั้นบันค่อ
กลาเริงเพลงรบเจนจบเพลงรัก	สมกษัตริย์เฉลิมศักดิ์ศิษย์สำนักกุไศดอ

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีเศวตฉัตร	เอกบรมจักรพรรดิษัตริย์ตะเบงชะเวตี้
ลอยลิบสิบทิศชัยลิตวันนีย์	ตลอดลุ่มอิรวดีโอโยอิทรินบอย
แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีทองอุ	เจ้ายึดมั่นกตัญญูเชิดชูคนดี
รักษาสัจจะธรรมเป็นทางนำวิถี	ความเด่นไมคงที่แต่ความดีคงทนเอ๋ย

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(อนุสรณ์งานพระราชทานเพลงศพนายเสรี หวังในธรรม, 2550: 152)

บทรำฉายฉายบุเรงนอง

ร้องเพลงฉายฉาย

ฉายฉายเอ๋ย	เยี่ยมหนามาสู่คนเ็นดูทั่วทิศ
แหลมแหลมคมแรงอารมณ์ซมซิด	เฉลาเพลापิตทุกจริตชวนแล
โถมเฉิดเลิศจายเยื้องกรายยายยักษ์	จะออนศรศักดิ์ปักอุระตะละแม่
เจ้านักสู้เอ๋ย	ศิษย์มั่งสินธุ์ผู้ชนะสิบทิศ

วาทะนุมนวลเชิญชวนมวลมิตร แต่ในน้ำจิตแข็งขลังดังเพชร
 สมญาบุเรงนองพรองเพราะเสนาะหนอ เด็กวัดกุโสดอทานหลวงพ่อก็เรียกจะเด็ด
 ร้องเพลงแม่ศรี
 แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีเด็กวัด เก่งกลาสารพัดทั้งเจเนจัดการณรงค์
 ถึงยศสูงใหญ่เจ้าไม่ลืมห่างพงศ์ ยึดถือชื่อตรงมั่นคงยิ่งเอ๋ย
 แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีตองอุ เจ้ายึดมั่นกตัญญูเชิดชูคนดี
 รักษาสัจจะธรรมเป็นทางนำวิถี ความเด่นไม่คงที่แต่ความดีคงทนเอ๋ย
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(อนุสรณงานพระราชทานเพลงศพนายเสรี หวังในธรรม, 2550: 151)

2. ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

ตัวละครต่างๆในละครพันทางที่มีการร้องเพลงเสมอพมามียศฐานบรรดาศักดิ์ที่ต่างกันออกไปตามแต่ละครเรื่องนั้นๆกำหนดไว้ จากการศึกษาพบว่าตัวละครที่ร้องเพลงเสมอพม่าทั้งสิ้น 6 ตัวละคร ได้แก่ พระเจ้ากรุงอังวะหรือพระเจ้ามณฑิยรทอง มังตรา บุเรงนอง เมงกะยิโน พระเจ้าปะดุง พระมหาอุปราช ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ที่ต่างกัันดังนี้

พระเจ้าอังวะ หรือพระเจ้ามณฑิยรทอง หรือพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หรือพระเจ้าฝรั่งอังวะ มังศรี เป็นตัวละครในเรื่องราชาธิราช เป็นกษัตริย์แห่งกรุงอังวะเมืองพม่า รวมสมัยเดียวกันกับพระเจ้าราชาธิราชแห่งกรุงหงสาวดี

เมงกะยิโน หรือพระเจ้าเมงจีโย หรือพระเจ้าสิริชัยสุระ เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอู มีพระราชโอรสพระองค์เดียวคือพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ เมงกะยิโนเดิมเป็นนายทหารที่มีความสามารถในการรบ เป็นผู้รวบรวมชาวพม่าที่กระจัดกระจายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรพุกาม และสถาปนาเมืองตองอูขึ้น ต่อมาได้แผ่ขยายอำนาจโดยการไปตียึดเมืองแปรของพระเจ้าแปรรบตีอีก ทั้งยังพยายามไปตีเมืองหงสาวดีของสการะวุดพี แต่ก็ไม่สำเร็จจนกระทั่งเมงกะยิโนสิ้นพระชนม์

มังตรา หรือพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ กษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูลำดับที่ 2 ต่อจากเมงกะยิโน ทรงได้รับการกล่าวขานว่าเป็นกษัตริย์นักรบที่เก่งกาจ เพราะตลอดรัชกาลพระองค์ทำสงครามเป็นส่วนใหญ่ มีพระมเหสีชื่อพระนางนันทวดี

บุเรงนอง หรือเจ้เต็ด เป็นตัวละครหนึ่งในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ บุเรงถือกำเนิดในสายเลือดพ่อค้าสามัญชน ในวัยเยาว์บุเรงนองเติบโตมาพร้อมกับมังตรา ถึงแม้มิได้เป็นญาติกันโดยสายเลือด แต่ทั้งสองก็มีความผูกพันกันเหมือนญาติ บุเรงนองเป็นแม่ทัพคนสำคัญของมังตรา สามารถคุมไพร่พลออกรบชนะทัพของสการะวุดพีแห่งเมืองหงสาวดี จนพระเจ้าตะเบงชะเวตี้พระราชทานนามว่า "บุเรงนองกะยอติพนรธา"

พระเจ้าปะดุง เป็นพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์อลองพญา ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอลองพญา กษัตริย์พม่า พระเจ้าปะดุงทรงขึ้นครองราชก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ 1 ปี เป็นผู้นำกองทัพเข้ามาตีแผ่นดินไทยถึง 9 ทัพ รวม 7 ครั้ง แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ทำให้พระเจ้า
ประดู่ไม่สามารถนำชัยชนะกลับไปได้สักครั้งจนกระทั่งเปลี่ยนรัชกาลแห่งราชวงศ์อลองพญา

พระมหาอุปราช(เรื่องตะเลงพ่าย)หรือพระมหาอุปราชฯ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้านั้นท
บุเรง ทรงมีพระนามว่ามังงยอจะวา ทรงมีนิสัยเย่อหยิ่ง ซื่อจ๋า ซื่อโมโห เอาแต่ใจ ครั้นเมื่อพระมหา
ธรรมราชาแห่งกรุงศรีสุพรรณ พระเจ้านันทบุเรงเห็นเป็นโอกาสดี จึงสั่งให้พระมหาอุปราชมังงยอจะวา
ไปตีกรุงศรี แต่ก็พ่ายแพ้ พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์ด้วยพระแสง้าวของพระนเรศวรในสงครามยุทธ
หัตถี

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงเสมอพม่าในกรมศิลปากร ส่วนใหญ่จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้นวม
เครื่องห้า โดยมีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเพื่อให้บรรเลงได้กลมกลืน และได้อารมณ์
ของเพลงตามเชื้อชาตินั้น ได้แก่ เปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ เพิ่ม
เปิงมางคอก เพิ่มกลองยาว ซึ่งอาจจะเรียกว่าวงปี่พาทย์แบบนี้ว่า วงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญหรือ
อาจจะเปลี่ยนจากวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญเป็นวงปี่พาทย์มอญเลยก็ได้ แต่ในกรมศิลปากรไม่
นิยมใช้วงปี่พาทย์มอญบรรเลงประกอบการแสดงละคร

จะเห็นว่าเครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาบรรเลงเพลงสำเนียงพม่าในวงปี่พาทย์ ล้วนเป็น
เครื่องมอญทั้งสิ้น อาจเป็นเพราะวัฒนธรรมทางการดนตรีระหว่างมอญกับพม่ามีความใกล้เคียงกัน
เหตุที่ใช้ปี่มอญในการบรรเลงเพลงเสมอพม่านี้ เพราะปี่มอญมีเสียงที่นุ่ม นุ่ม และต่ำ ถ้าใช้ชนิดอื่น
เสียงของปี่จะดังจนเกินไปไม่เหมาะกับการบรรเลงประกอบการแสดงละคร

กลองยาว เพลงพม่าส่วนใหญ่จะใช้กลองยาวเป็นเครื่องกำกับจังหวะหลัก อีกทั้งยัง
แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของเพลงสำเนียงพม่าได้อย่างชัดเจน กลองยาว กล่าวกันว่า ได้แบบอย่าง
จากพม่า บางก็กล่าวว่ากลองยาวได้เข้ามาในไทยประมาณสมัยกรุงธนบุรี หรือต้นกรุงรัตนโกสินทร์
เข้ามาพร้อมกับพวกทหารพม่าในช่วงทำสงคราม อีกสำนวนกล่าวว่า กลองยาวแบบของพมานี้ชาวพม่า
นำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

(ธนิต อยู่โพธิ์, 2530: 58-59)

ตะโพนมอญ เป็นเครื่องกำกับจังหวะหลัก มีเสียงที่ต่ำและดังกังวานช่วยอุ่มเสียงของวง
ให้ไพเราะ

เปิงมางคอก เป็นเครื่องกำกับจังหวะที่ช่วยเติมเต็มช่องว่างของจังหวะการตีตะโพน
มอญ

ครุมนตรี ตราโมท แต่งทำนองเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่าโดยมีโน้ตเพลงดังนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอพมา

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่าประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่และใช้อยู่ในเหตุการณ์และเรื่องราวในขณะนั้น ซึ่งมีตัวละครที่รำเพลงเสมอพม่า 6 ตัวละคร ได้แก่ พระเจ้ากรุงอังวะหรือพระเจ้ามณฑลทิยรทอง ในเรื่องราชาธิราช มัตรา บุเรงนอง เมงกะยินโย ในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ พระเจ้าปะดุง ในเรื่องศึกเก้าทัพ พระมหา อุปราช ในเรื่องตะเลงพ่าย ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่าในทั้ง 4 เรื่องนี้ ผู้แสดงจะแต่งกายแตกต่างกันออกไปรวมถึงมีการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงที่แตกต่างกันออกไปด้วย

เครื่องแต่งกายของตัวละครชนชาติพม่า ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มีเอกลักษณ์ที่สำคัญ คือ มีการโพกศีรษะแบบครอบบั้งศีรษะหรือบางครั้งเป็นการสวมเจวียนหรือเจวียง ซึ่งเป็นการโพกศีรษะแบบที่ทำสำเร็จรูป การนุ่งผ้ามีทั้งนุ่งแบบลอยชาย คือการนุ่งผ้าโสร่งแล้วปล่อยชายออกมาด้านหน้า และการนุ่งแบบจับผ้าหน้าสามเหลี่ยม ซึ่งการนุ่งผ้าแบบนี้จะนุ่งทับส้นบเลาอีกครั้งหนึ่ง เสื้อหรือฉลององค์ของตัวละครเชื้อชาติพม่าพบว่ามี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 เป็นเสื้อคอปาดป้ายข้างแขนสั้นหรือแขนยาว เสื้อป้ายข้างคือการนำสาบเสื้อด้านใดด้านหนึ่งปาดซ่อนเข้ามาอีกด้านหนึ่ง แล้วทำสาบเสื้อด้านที่เหลือให้มีสัดส่วนที่ยาวกว่าด้านที่ปาดซ่อนเข้าด้านใน แล้วป้ายทับมาอีกด้านหนึ่ง ลักษณะที่ 2 เป็นเสื้อแขนสั้นหรือยาวผ่าหน้าโดยที่ไม่มีซอกทับสาบเสื้อ ซึ่งผู้วิจัย ได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่าไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่าประกอบการแสดงละครพื้นทางของ กรมศิลปากร มีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ได้แก่ บทละคร ฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การแสดงละครพื้นทางโดยเฉพาะการรำเพลงหน้าพาทย์ต่างๆที่ไม่มีคำร้องบรรยายให้ผู้ชมทราบถึงบทบาทที่กระทำ ในขณะนั้น เกิดความสมบูรณ์และให้ความรู้สึกดื่มด่ำเชื่อชาตินั้นๆด้วย

บทละครพื้นทางที่ปรากฏเพลงเสมอพม่ามี 4 เรื่องได้แก่ เรื่องราชาธิราช 2 ตอน เรื่อง ศึกเก้าทัพตลอดทั้งเรื่อง เรื่องตะเลงพ่ายตลอดทั้งเรื่อง และเรื่องผู้ชนะสิบทิศ 9 ตอน รวมถึงในบทอุบายเบิกโรงอีก 2 ชุด คืออุบายมั่งตราและอุบายบุเรงนอง การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่าประกอบละครพื้นทาง จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบเครื่องมอญ ซึ่งหมายถึงวงปี่พาทย์ที่มีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเข้ามาบรรเลง เพื่อให้เกิดความไพเราะกลมกลืนและเมื่อฟังแล้วเกิดความรู้สึกเหมือนกับฟังดนตรีเชื้อชาตินั้นๆ ประกอบด้วยเปลี่ยนปี่เป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ เพิ่มเบิ่งมวงคอกและเพิ่มกลองยาว ซึ่งเครื่องดนตรีแต่ละชนิดที่เพิ่มและเปลี่ยนเข้ามาต่างทำหน้าที่ในวงแตกต่างกันออกไป เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ในการรำเพลงเสมอพม่าเป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่ตามเหตุการณ์นั้นๆ เครื่องแต่งกายของชนชาติพม่า มีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือมีการโพกศีรษะหรือการสวมเจวียง การนุ่งผ้า และลักษณะของเสื้อหรือฉลององค์

2.5.3 เพลงหน้าพาทย์เสมอมอญ

องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญ มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครพันทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอมอญ ปรากฏ 2 เรื่อง คือ

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช เป็นบทที่กรมศิลปากรโดยครมนตรี ตราโมท ปรับปรุงจากบทละครเดิมของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี ซึ่งได้อัดความจากงานแปลของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นบทละครให้คณะละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง โดยได้รับความอนุเคราะห์บทจากครูสอาดแสงสว่าง อดีตตัวละครในคณะเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ซึ่งคณะละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ปรับปรุงใช้บทละครในคณะก่อนถึงยุคกรมศิลปากร

เพลงหน้าพาทย์เสมอมอญ ที่ปรากฏในการแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราชของกรมศิลปากรมี 4 ตอน ได้แก่ ตอนพยานน้อยชมตลาด ตอนสมิงนครอินทร์ลงพระทัย ตอนสัจจะสมิงนครอินทร์ และตอนสมิงนครอินทร์ยกทัพเรือ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบทละครตอนนั้นๆ พร้อมกับยกตัวอย่างบทละครที่ปรากฏเพลงเสมอมอญมาไว้พอสังเขปดังนี้

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมอญ กล่าวถึงพระมหาเทวีมีเสด็จของพระเจ้าช้างเผือกได้ลักลอบเป็นชู้กับสมิงราชผู้เป็นหลานและทั้งสองคิดจะกำจัดพระยาน้อย บังเอิญพระยาน้อยได้ล่วงรู้ความลับจึงได้ไปตียึดเมืองตะเกิง ซึ่งเป็นเมืองเก่าของพระมหาเทวี และหลังจากที่ตียึดเมืองตะเกิงได้แล้วเห็นว่าบ้านเมืองเป็นที่แปลกหูแปลกตาพระยาน้อยจึงอยากออกไปเที่ยวชมเมืองบ้านร้านตลาด จึงได้ลงสร้างแต่งตัวเพื่อออกไปในการนี้ ซึ่งในบทละครก่อนที่พระยาน้อยจะทำการลงสร้าง ได้รำเพลงเสมอมอญออกจากท้องพระโรงมายังที่สร้างชลดังตัวอย่างบทละคร ต่อไปนี้

ปีพาทย์ทำเพลงโหมผ้าสองชั้น

เมื่อนั้น

พระยาน้อยลอยเลิศเจิดจัน

ยุรยาตราฎกราบพรายพรรณ

จรจรัลเข้าสงขลสุคนธ์ธาร

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมอญ

(กรมศิลปากร, 2525: 15)

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงนครอินทร์ยกทัพเรือ ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมอญนั้น กล่าวถึงสมิงพ้อเพชรได้เข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชเพื่อกราบทูลเรื่องที่สมิงนครอินทร์ป่วยเป็นไข้ไม่สามารถยกทัพไปทำศึกได้ พร้อมกับทูลขออนางสนมอุตะละให้กับสมิงนครอินทร์ พระเจ้าราชาธิราชไม่ขัดข้องยินดียกนางให้ ด้วยเหตุว่าสมิงนครอินทร์เป็นทหารดีมีฝีมือ มีความซื่อสัตย์ สำคัญกว่า

สตรีรูปงามใดๆ เมื่อสมิงพ่อเพชรฟังรับสั่งแล้วจึงเดินทางออกมายังทำน้าที่ตั้งเป็นกองทัพเรือด้วยเพลง
เสมออมอญ ดังตัวอย่าง บทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงร้าย

บัดนั้น	สมิงพ่อเพชรรับสั่งไล่เกศี
ออกไปสั่งพนักงานทันที	จรรลกลับมาที่ท่าแพ
ปีพาทย์ทำเพลงเสมออมอญ	

(กรมศิลปากร, 2505: 43)

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงนครอินทร์ลงพระทัย ซึ่งตัดตอนยกมาแสดง
จากตอนสมิงนครอินทร์ยกทัพเรือ กล่าวถึง สมิงนครอินทร์ผู้เป็นข้าทาสที่ พระเจ้าราชาธิราชโปรดปราน
มาก วันหนึ่งสมิงนครอินทร์เข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราชจึงให้นางอุตะละพระสนมเอก
ผู้เป็นบาทบริจาริกาส่งพานพระศรีให้สมิงนครอินทร์ ฝ่ายสมิงนครอินทร์คิดจะลงพระทัยพระเจ้าราชา
ธิราชจึงแสร้งทำเป็นป่วยไข้ไม่สบาย ไม่ยกกองทัพออกไปรบ แล้วสั่งให้สมิงพ่อเพชรผู้เป็นข้าชายไปทูล
ขอนางอุตะละ พระเจ้าราชาธิราชก็ทรงให้โขนเฝ้าแก้พานางอุตะละมาให้ สมิงนครอินทร์จึงประจักษ์
ว่า พระเจ้าราชาธิราชทรงรักข้าทาสยิ่งกว่าอิสตรี บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมออมอญมีตัวอย่างดัง
ต่อไปนี้

ร้องเพลงพญาลำพอง

เมื่อนั้น	พระมิ่งเมืองหงสาอัครมาลัย
ตรัสสั่งสองราชาอยู่ไย	รับไว้เราไม่ถือโทษทัณฑ์
นางโฉมยงส่งพลันแล้วผันผิน	นครอินทร์รับพระศรีขมิ้มมัน
พลางถวายกราบคมบังคมคัล	จรรลออกมาทาสลาล้าย

ปีพาทย์ทำเพลงเสมออมอญ

(กรมศิลปากร, 2530: 7)

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ชุดศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ตอนสัจจะสมิงนครอินทร์
ซึ่งครูเสรี หวังในธรรม ได้ปรับปรุงบทขึ้นใหม่โดยแบบบทละครออกเป็น 4 องค์ ซึ่งประกอบด้วย

- องค์ที่ 1 มะสะลุมกินเลี้ยง
- องค์ที่ 2 สมิงนครอินทร์ตองโทษ
- องค์ที่ 3 คู่ตัวสมิงนครอินทร์
- องค์ที่ 4 สัจจะสมิงนครอินทร์

การปรับปรุงบทครั้งนี้ ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้บรรจุเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์
ต่างๆ รวมถึงเพลงเสมออมอญด้วย ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมออมอญนั้นอยู่ในองค์ที่ 2 สมิงนครอินทร์

ต้องโทษ กล่าวถึงสมิงนครอินทร์ถูกลงพระราชอาญา หลังจากที่ถูกผู้สมักรักใคร่กับพวกพม่า สมิงนครอินทร์กราบทูลว่าเหตุที่กระทำเช่นนั้นก็ด้วยความจงรักภักดีต่อฝ่าพระบาท เมื่อผิดแล้วก็ขอน้อมรับพระราชอาญา แต่หากจะทรงพระกรุณาสมิงนครอินทร์ขอได้แก้ตัวอีกครั้ง ด้วยการอาสาจะเข้าไปในหองบรรทมของพระเจ้าอังวะและจะตัดพระเศียรมาถวายพระเจ้าราชธิดาให้เห็นประจักษ์ พอสิ้นรับสั่งสมิงนครอินทร์ก็เดินทางออกจากทงพระโรงด้วยเพลงเสมอมอญ ดังตัวอย่างบทละคร ต่อไปนี้

ร้องเพลงตะละแมศรี (ท่อน 2)

บัดนั้น นครอินทร์นอนบโม่ลบหลู่
ค้อยคลานคล้อยกมเกล้าเข้าประตู่ ไปที่อยู่เร่งรีบจัดแจง
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมอญ
(กรมศิลปากร, 2523: 23)

บทละครพันทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญ อีกเรื่องคือผู้ชนะสิบทิศ โดยครูเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ได้ประพันธ์บทละครเรื่องผู้ชนะสิบทิศขึ้น โดยถอดความจากนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ผลงานชิ้นเอกของยาขอบ นำออกแสดงโดยได้พัฒนารูปแบบการแสดงให้แตกต่างจากละครพันทางแบบเดิม เพื่อให้เกิดความน่าสนใจและเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมทุกเพศทุกวัย

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ปรากฏมีการบรรจุเพลงเสมอมอญหลายครั้ง โดยมีตัวละครบทบาทต่างๆร้องเพลงเสมอมอญในแต่ละตอนรวม 10 ตัวละคร ใน 3 ตอน ได้แก่ ตอนสามราชวงศ์หรือเลาซีเข้าวัง ตอนตะเลงเจ้าเล่ห์ และตอนบ้านขุนวัง และในบทเบิกโรงชุดทิศพิชิตทิศรวมตลอดทั้งเรื่องมีการร้องเพลงเสมอมอญทั้งสิ้น 4 ครั้ง

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนสามราชวงศ์หรือเลาซีเข้าวัง เป็นตอนต้นเรื่องตอนที่ 2 ของบทละครเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมอญนั้น เป็นฉากปราสาทพระราชมณเฑียรเมืองแปร มีพระอัครเทวีประทับอยู่บนแท่น กล่าวถึงพระเจ้าแปรนะระบดียะเสด็จออกจากทงพระโรงมายังพระราชมณเฑียร เพื่อในเหลาเสนาอำมาตย์เข้าเฝ้าตามราชกิจ พระเจ้าแปรจะร้องออกด้วยเพลงเสมอมอญแล้วขึ้นประทับบนพระแท่น ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงพญาแปร

พระเจ้าแปรฯ

นะระบดียะเสด็จขึ้นเมืองแปร	ผู้ทรงแผ่นฤทธิธิดิศจัย
ผดุงธรรมนำชนให้พ้นภัย	ทั่วกรุงไกรร่มเย็นเป็นนิรันดร์
เสด็จจากหองโถงพระโรงธาร	ถึงสถานปรางค์มาศปราสาทขวัญ
พระฤาษายกราชกรจรรจิล	นางกำนัลแลหลามติดตามมา

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอมอญ

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 57)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนบ้านขุนวัง ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมอญนั้น เป็นฉากท้องพระโรงกรุงหงสาวดี กล่าวถึงหลังจากที่สอพิณยารับพระบัญชาจากสการะวุตพีผู้เป็นพี่ ให้เดินทางไปสืบราชการยังเมืองตองอู ด้วยเหตุว่าขณะนี้เมืองตองอูกำลังจะผลิตแผ่นดิน คงออนแอเป็นแน่แท้จึงเป็นโอกาสเหมาะที่จะเข้าตียึดเมือง โดยให้ทำที่เป็นทูตไปผูกไมตรีแล้วคอยสังเกตความเป็นไปของบ้านเมือง การครั้งนี้สการะวุตพีทรงรับสั่งให้ไขลู่ผู้เป็นครูฝึกหัดอาวุธให้แก่สอพิณยาดิตตามไปคอยดูแลด้วย หลังจากสิ้นสั่งสอพิณยาและไขลู่จึงเสด็จออกจากท้องพระโรงด้วยเพลงเสมอมอญ ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงมอญทำอิฐ

สอพิณยาไขลู่ผู้ครูดาบ ศิโรราบอภิวันทักกันทั้งสอง
แล้วออกจากห้องโถงพระโรงทอง มาจัดผองรามัญรวมครวไล

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอมอญ

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 111)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนตะเลงเจ้าเล่ห์ ซึ่งเป็นตอนที่ 39 ของเรื่อง ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมอญ กล่าวถึงสการะวุตพีจะเสด็จออกจากท้องพระโรงมายังพระตำหนักแล้วสั่งให้กรมวังไปตามสอพิณยามาเข้าเฝ้า เพื่อบอกเล่าเรื่องราวข่าวใหญ่จากเมืองแปรเกี่ยวกับการอภิเษกสมรสตะละแมกสุมากับบุเรงนอง สการะวุตพีรำเข้ามายังพระตำหนักด้วยเพลงเสมอมอญ ดังบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงพญาลำพอง

สการะวุตพี

จอมเขตคามงามสง่าสการะวุตฯ ปีมมกกุสุตธิวงศ์เมืองหงสา
เสด็จจากพระโรงโรจน์โชตนา สุ่มหามณเฑียรทองผ่องอำไพ

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอมอญ

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1701)

เพลงเสมอมอญมาในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ นอกจากจะปรากฏในบทละครแล้ว พบว่ายังปรากฏในบทเบิกโรงถวายพระพรชุดทศพิศทิศและชุดทศทิศพิพิธพร ซึ่งการแสดงทั้งสองชุดนี้ ครูเสรี มีความประสงค์ที่จะถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบ โดยใช้ชื่อชุดว่า "ทศพิศทิศ" และถวายพระพรสมเด็จพระนางเจ้าฯ

พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 12 สิงหาคมหาฯนี้ โดยใช้ชื่อชุดว่า "ทศทิศพิพิธพร" ซึ่งมีการบรรจุเพลงเสมออมฤตอทายาทถวายพระพรดังกล่าวด้วย ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบทถวายพระพรทั้งสองชุด เฉพาะส่วนที่ปรากฏเพลงเสมออมฤต ดังต่อไปนี้

บทรำเบิ่งโรงถวายพระพรชุด ทศทิศพิพิธพร

ร้องเพลงพม่าเห

ชนมพรรษาหารอบกอบคุณแก้ว แต่ล้วนแล้วไถรรัตน์จรัสศรี
ดอกแก้วเกศโมลี มังตรานันทวดี น้อมเกศถวายเอ๋ย
คุณวิเศษเศวตฉัตรป้องปัดผี เสริมเดชพระบารมี ศรีศรัทธา
ดอกสร้อยสุมนธนา สการะวุดและชាយา นองเกศาถวายเอ๋ย
คุณทวยเทพเสพทิพย์จุลิลล่อง มาสนองครองพระขวัญให้หรรษา
เดือนเพ็ญเคนนภา นรบดีและพระชាយา นบบาทาพระเอ๋ย
คุณทวยราชฎีกัดมื่นชีวา ประมวลมาฉลองราชพระบาททอง
ดอกหญ้าาทุลละออง กุสุมาบุเรงนอง นบเกือกทองพระเอ๋ย
ปีพาทย์ทำเพลงเสมออมฤต

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 3)

บทรำเบิ่งโรงถวายพระพรชุด ทศทิศพิพิธพร

ร้องเพลงพม่าเห

น้องเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระพร จุขจรเจิดขวัญพระชั้นษา
ดอกเอ๋ยเจาดอกปทุมมา นันทมิ่งตรา กราบบาทาพระเอ๋ย
อานิสส์แห่งพระคุณกรุณา จุงเกิดเป็นพระมหาบารมี
ดอกเอ๋ยเจาดอกสารพี พระเจ้าแปรพระเทวี น้อมอัญชลีพระเอ๋ย
ขอจุทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงสำราญพลานามัยผ่องใสศรี
ดอกกุหลาบหงสาวดี สการะวุดพีและเทวี นบไหวเอ๋ย
ธำรงคู่ภูผดินทรปิ่นธำตรี ภูบดีสยามมินทร์ราชา
ดอกแก้วแพรวนา ทั้งจะเด็ดและจันทรา กราบบาทาพระเอ๋ย
ปีพาทย์ทำเพลงเสมออมฤต

(อนุสรณงานพระราชทานเพลงศพนายเสรี หวังในธรรม, 2550: 154)

2. ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

บทบาทของตัวละครต่างๆ ในการแสดงละครพื้นทางที่มีการรำเพลงเสมออมฤต ล้วนมียศศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละละครเรื่องนั้นๆ ได้กำหนดไว้ จากการศึกษพบว่า มีตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมออมฤต ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรเฉพาะที่เป็นตัวพระ

รวมทั้งสิ้น 9 ตัวละคร ได้แก่ พระยาน้อย สมิงนครินทร์ สมิงพอเพชร พระเจ้าแปร มังตรา บุเรงนอง สการะวุตพี สอพิญา และไขลู ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ที่แตกต่างกันดังนี้

พระยาน้อย มีนามเดิมว่า "มังสุระมณีจักร" เป็นพระโอรสของพระเจ้าช้างเผือกกับนางศิริมายา มังสุระมณีจักรมีรูปร่างหน้าตาขี้น้ำขี้น้ำ งามหยิก ตาพอง น่องทุ จิตใจห้าวหาญ วาจาสามหาญ จึงไม่เป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดา ครั้นโตเป็นหนุ่มพระราชบิดาจึงทรงพระราชทานยศให้เป็น "พระยาน้อย" ครั้นเมื่อพระเจ้าช้างเผือกสวรรคต สมิงราหุผู้เป็นกบฏได้ยกทัพหมายจะยึดเมือง แต่ถูกพระยาน้อยจับไว้ได้แล้วถูกฆ่าเสีย จากนั้นพระยาน้อยจึงขึ้นครองราชสมบัติแทนพระราชบิดา มีพระนามว่า "พระเจ้าสีหราชธิราช" หรือพระเจ้าราชาธิราชนั่นเอง

สมิงนครินทร์ เดิมชื่อ "มะสะลุม" ก่อนเคยเป็นทหารอยู่ที่เมืองแตร โดยการปกครองของสมิงสามผลัด ด้วยสมิงสามผลัดมีความเกรงกลัวในพระบุญญาธิการแห่งพระเจ้าราชาธิราชจึงได้ยอมเข้าสวามิภักดิ์ พร้อมกับทูลถวายจำนวนไพร่พลรวมทั้งมะสะลุมด้วย มะสะลุมเป็นทหารผู้มีฝีมือเป็นผู้มีสัจจะมั่นคงจงรักภักดีต่อเจ้านาย ทำให้เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าราชาธิราชยิ่งนัก จนได้แต่งตั้งให้เป็นทหารใกล้ชิดพระองค์ และทรงเปลี่ยนชื่อให้เป็นสมิงนครินทร์

สมิงพอเพชร เป็นแม่ทัพใหญ่ผู้รบเคียงบ่าเคียงไหล่กับพระเจ้าราชาธิราชแห่งกรุงหงสาวดี สมิงพอเพชรเป็นคนเลี้ยงดูพระเจ้าราชาธิราชเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ มีศักดิ์เป็นน้าของสมิงนครินทร์

พระเจ้าแปร หรือพระเจ้านรบดี ผู้ครองเมืองแปร เป็นตัวละครในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ มีมเหสีหนึ่งองค์คือพระอัครเทวี มีพระธิดานามว่าตะละแมกสุมา มีพระอนุชาคือพระยารามผู้ครองนครหงสาวดี

มังตราหรือพระเจ้าตะเบงชเวตตี้ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 2 แห่งราชวงศ์ตองอูต่อจากพระเจ้าสิริชัยสุระหรือเมงกะยิโน เป็นกษัตริย์นักรบที่เก่งกล้าลลาดหลั่งแหลมรักไพร่ฟ้าข้าทหาร มีพระมเหสีชื่อพระนางนันทวดี มีแม่ทัพคนสำคัญคือบุเรงนอง มีตะคะญี่และซุวังคอยให้การปรึกษาด้านรบรับจับศึก

บุเรงนองหรือจะเด็จ เกิดในสายเลือดสามัญชนธรรมดา บุเรงนองเติบโตมาพร้อมกับมังตรา ซึ่งทั้งสองมีความผูกพันกันเหมือนมาก บุเรงนองเป็นแม่ทัพผู้มีความสามารถเก่งกาจ เป็นผู้นำชัยชนะกลับมายังเมืองตองอูหลังจากที่ได้นำกองทัพไปตีเมืองหงสาวดี

พระเจ้าสการะวุตพี เป็นตัวละครหนึ่งในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ พระราชโอรสของพระยาราม ทรงเป็นกษัตริย์มอญครองกรุงหงสาวดีต่อจากพระราชบิดา มีมเหสีหนึ่งองค์ซึ่งต่อมาก็คือหนึ่งในภริยาของจะเด็จ มีพระอนุชาคือสอพิญา

สอพิญา ราชบุตรของพระยารามแห่งกรุงหงสาวดี มีพระเชษฐาหนึ่งองค์คือสการะวุตพี สอพิญยามีความรักในตะละแมกสุมาจนทำให้หน้ามืดตามัว กระทั่งสบโอกาสจึงได้วางแผนลักตัวกุสุมา และพระอัครเทวีมายังเมืองหงสาวดี และได้กระทำย่ำยต่อตะละแมกสุมา

ไขลู บริวารของพระเจ้าสการะวุตพีแห่งเมืองหงสาวดี เป็นผู้ที่ฝีมือในการรบ มีความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธต่างๆ เป็นครูผู้ฝึกหัดวิชาอาวุธ โดยเฉพาะวิชาดาบให้กับสอพิญาพระอนุชา

ของสการะวุตพี และยังร่วมเดินทางไปสืบราชการลับที่เมืองตองอูกับสอพิณยาด้วย

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงเสมอมอญในกรมศิลปากร ส่วนใหญ่จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้นวมเครื่องห้าประกอบเครื่องมอญ คือมีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเพื่อให้บรรเลงได้อารมณ์ของเพลงตามเชื้อชาตินั้นๆ ประกอบด้วยเปลี่ยนปี่เป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ เพิ่มเบิ่งมางคอก

จะเห็นว่า เครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาบรรเลงเพลงสำเนียงมอญในวงปี่พาทย์ ล้วนเป็นเครื่องมอญคล้ายกับวงปี่พาทย์ที่ใช้บรรเลงเพลงสำเนียงพม่า ซึ่งชนชาติทั้งสองมีวัฒนธรรมทางดนตรีที่ใกล้เคียงกัน

ปี่มอญ ตะโพนมอญ เบิ่งมางคอก เครื่องดนตรีทั้งสามชนิดนี้เป็นเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญ ซึ่งมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

ตะโพนมอญ เป็นเครื่องกำกับจังหวะหลัก มีเสียงที่ต่ำและดังกังวาน ช่วยประคองหรืออุ้มเสียงของวงปี่พาทย์ให้เกิดความไพเราะ

เบิ่งมางคอก เป็นเครื่องกำกับจังหวะช่วยเติมช่องว่างของจังหวะการตีตะโพนมอญ

ปี่มอญ มีเสียงที่เศร้าโศก หุ่่ม นุ่ม และต่ำ ซึ่งสามารถแสดงถึงอารมณ์โศกเศร้าได้เป็นอย่างดี

ในการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญประกอบการแสดงละครพันทางมีทำนองตามโน้ตเพลงต่อไปนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอมนอญ

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

ในการแสดงละครพื้นทาง เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการที่จะช่วยให้การแสดงเกิดความสวยงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เครื่องแต่งกายที่ใช้สำหรับการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญ ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆสวมใส่และใช้อยู่ในเหตุการณ์ตามที่บทละครกำหนดไว้ หรือตามแต่จินตนาการของผู้กำกับที่เห็นว่าตัวละครเชื้อชาติต่างๆ ควรแต่งกายแบบใดถึงจะให้ได้ซึ่งความใกล้เคียงและความรู้สึกตามเชื้อชาตินั้นๆ ซึ่งตัวละครที่รำเพลงเสมอมอญในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เฉพาะที่เป็นตัวพระประกอบด้วย 9 ตัวละคร ได้แก่ พระยาน้อย สมิงนครอินทร์ ในเรื่องราชาธิราช มัตรา บุเรงนอง พระเจ้าแปร สการะวุตพี สอพิณยา และไขลุ ในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญใน 2 เรื่องนี้ ผู้แสดงจะมีลักษณะการแต่งกาย ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครต่างๆไว้ในส่วนท้ายของ รูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า บทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงเสมอมอญ มี 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องราชา ธิราช 4 ตอน และเรื่องผู้ชนะสิบทิศ 3 ตอน และยังปรากฏในบทเบิกโรงถวายพระพรอีก 2 ชุด ได้แก่ ชุดทิศพิพิศทิศและชุดทิศพิพิพิพร การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มักนิยมบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบเครื่องมอญ ซึ่งเป็นวงปี่พาทย์ที่มีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเข้ามาบรรเลง เพื่อให้เกิดความกลมกลืน และให้เกิดความรู้สึกเหมือนกับดนตรีเชื้อชาตินั้นๆ ได้แก่ เปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ และเพิ่มเบิ่งมางคอก ซึ่งเครื่องดนตรีที่เพิ่มและเปลี่ยนเข้ามาแต่ละชนิดล้วนทำหน้าที่ในวงแตกต่างกันออกไป หรือ การบรรเลงเพลงประกอบการแสดงละครพื้นทาง อาจเปลี่ยนจากวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญเป็นวงปี่พาทย์มอญเลยก็ได้ เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ในการรำเพลงเสมอมอญ เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆสวมใส่ตามเหตุการณ์นั้นๆอยู่แล้ว และในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญไม่พบการใช้ อาวุธประกอบการรำแต่อย่างใด

2.5.4 เพลงหน้าพาทย์เสมอแขก

องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอแขก ปรากฏ 3 เรื่อง ได้แก่

บทละครพื้นทางเรื่องอาบุญสะขันธ์

บทละครพื้นทางเรื่องพระอภัยมณี

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชาว)

บทละครพื้นทางเรื่องอาบุญสะขันธ์ เป็นบทที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นโดยถอดความจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีบุคลาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้าน

ต่างๆเป็นผู้เรียบเรียงบท บรรจุเพลง และกำหนดฉากต่างๆตามเรื่องราว เพื่อใช้สำหรับประกอบการแสดงละครของกรมศิลปากร โดยจัดแสดงครั้งแรกในรายการศรีสุชนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2520 จากการศึกษาพบว่าบทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอแขกมี 2 ตอนได้แก่ ตอนเพื่อนกินสิ้นทรัพย์แล้วแหงนหนี และตอนอาบู่สะขันธ์แก่งตาย ทั้งนี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์เรื่องราวในบทละครเรื่องอาบู่สะขันธ์ที่ปรากฏเพลงเสมอแขกพอสังเขป พร้อมยกตัวอย่างบทละครบางส่วนทั้ง 2 ตอน ดังต่อไปนี้

บทละครพันทางเรื่องอาบู่สะขันธ์ ตอนเพื่อนกินสิ้นทรัพย์แล้วแหงนหนี เป็นบทละครที่ครูเสรี หวังในธรรม ถอดความและดำเนินเรื่องจากเรื่องนิทราชาคริต อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจัดแสดงในรายการศรีสุชนาฏกรรม ปีที่ 12 ครั้งที่ 3 ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2530 ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกเป็นฉากบ้านของอาบู่สะขันธ์ในนครแบกแดด มีโต๊ะตั้งสำหรับเตรียมเลี้ยงอาหารและเครื่องตกแต่งบ้านแบบแขก กล่าวถึง อาบู่สะขันธ์เป็นบุตรของเศรษฐีแห่งกรุงแบกแดดมีเพื่อนฝูงมากมาย วันหนึ่งอาบู่สะขันธ์จัดงานเลี้ยงสังสรรค์ อย่างที่เคยจัดมาเป็นประจำโดยที่ไม่เห็นคุณค่าของเงินที่ใช้จ่ายไปในแต่ละครั้งเลย การนี้อาบู่สะขันธ์สมมุติการเดินทางมายังห้องจัดเลี้ยงด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(อาบู่สะขันธ์รำอยู่ในฉาก)

- ชับ -

จะกล่าวถึงลูกชายนายวานิช	สถิตในแบกแดดนครมัน
ลือลั่นสมัญญาอาบู่สะขันธ์	นับแต่บิดานั้นชีพบรรลือ
ก็ประมาณไม่ประมาณการทรัพย์สิน	ใช้กินหาประโยชน์ประหยัดไม่
เงินทองของข้ามีเท่าไร	ก็จับจ่ายใช้ไปไม่ประมาณ

(กรมศิลปากร, 2530: 17)

บทละครพันทางเรื่องอาบู่สะขันธ์ ตอนอาบู่สะขันธ์แก่งตาย เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อใช้เป็นบทละครประกอบการแสดงละครพันทางในรายการศรีสุชนาฏกรรม ปีที่ 12 ครั้งที่ 6 เมื่อวันที่ 30-31 ตุลาคม พ.ศ.2530 เรียบเรียงบทโดยอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ บรรจุเพลง โดยครูมนตรี ตราโมท และมีท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นผู้อำนวยการฝึกซ้อมการแสดง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอแขก กล่าวถึงหลังจากพระเจ้ากาหลิบทราบข่าวอาบู่สะขันธ์และนางอวดตักแก่งตาย จึงได้ให้อาบู่สะขันธ์เล่าถึงอุบายในครั้งนี้ อาบู่สะขันธ์เล่าไปตามความเป็นจริงพระเจ้ากาหลิบทรงพอพระทัยในความกล้าหาญและความเฉลียวฉลาดของอาบู่สะขันธ์ จึงทรงพระราชทานอภัยโทษให้แก่สองสามีภรรยา แล้วเสด็จกลับเข้าวังด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกกล่อมเจ้า

เมื่อนั้น	องค์พระภูบาลนาถา
จึงตอบพจมานแก้วกานดา	ซึ่งเจ้าว่านี่ชอบพี่ชอบใจ
ตรัสพรางชนองค์น้องคน่างู	ยุรยาตรไคลคลาไม่ช้าได้
อาบุญกับเมียงามก็ตามไป	เขาในนครศวินเวศน์วัง

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(กรมศิลปากร, 2530: 18)

บทละครเรื่องพระอภัยมณี ตอนหลงเสน่ห์เสน่หะเวง เป็นบทที่กรมศิลปากรปรับปรุงใหม่ โดยอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ เนื้อเรื่องส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอแขก อยู่ในฉากท้องพระโรงเจ้าเมืองละมาน กล่าวถึงเจ้าละมานได้รับรูปและสารของนางละเวง มีเนื้อความในสารกล่าวถึงเมืองผลิกได้เข้ามาถูกรานกรุงลังกา นางละเวงจึงอยากจะหาชายผู้เก่งกล้ามาช่วยปราบศึกครั้งนี้ โดยมีรางวัลเป็นตราราชู ซึ่งถือเป็นสมบัติคู่บ้านคู่เมือง และที่สำคัญคือจะมอบตัวนางละเวงเองให้เป็นคู่ชีวิตตลอดชั่ววันรันดร์ เมื่อเจ้าละมานเปิดดูรูปก็เกิดหลงใหลจึงอาสาจะยกทัพไปช่วย จากนั้นสั่งเสนาอำมาตย์ให้ออกไปจัดกองทัพ แล้วเจ้าละมานก็เสด็จออกจากท้องพระโรงด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องราย

บัดนั้น	ขุนอำมาตย์รับสั่งไล่เกศี
คลานคลอยถอยออกมาไม่ช้าที่	ไปจัดพลตามมีพระบัญชา

ร้องเพลงแขกไพร

เมื่อนั้น	เจ้าละมานเกษมสันต์หรรษา
เสด็จออกท้องพระโรงรจนา	คอยเวลายกพลจรลี

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(กรมศิลปากร, 2534: 3)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก จากการศึกษาพบว่า มีเพียง 3 ตอน ได้แก่ ตอนปราบระตูปุขสีหนา ตอนอิเหนาเข้าหานางจินตะหรา และตอนลมหอบ ซึ่งทั้งสามตอนกรมศิลปากรได้ปรับปรุงจากบทละครเดิมที่ใช้ประกอบการแสดงละครใน โดยแต่ละตอนตัวละครจะร้องเพลงเสมอแขกในเหตุการณ์ต่างๆ ตามแต่บทละครกำหนดไว้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์ในบทละครเรื่องอิเหนาที่ปรากฏเพลงเสมอแขก พร้อมกับยกตัวอย่างบทละครทั้ง 3 ตอน ดังต่อไปนี้

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนปราบระตูปุขสีหนา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในโอกาสเก็บเงินสมทบทุนมูลนิธิศุภนิยามไทย ณ โรงละครแห่งชาติ

เมื่อปี พ.ศ.2546 โดยมีอาจารย์พัฒน์ พรหมสมบัติ เป็นผู้ทำบท และอาจารย์สุพัชรินทร์ วัฒนพันธุ์ บรรจเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแกล่นั้นเป็นฉากลับปลาของระตูปะสิหนา มีนาง ดรสาประทับอยู่บนเตียง กล่าวถึงระตูปะสิหนาทราบข่าวว่ามีโจรป่าเข้ามาก่อวุ่นในเขตพระราชฐาน สันหารเหล่าทหารล้มตายเป็นอันมาก จึงสั่งให้จัดเตรียมไพร่พลที่เหลือนอยู่ตั้งทัพเพื่อออกต่อสู้หวังจะ แก่แค้นเจ้าโจรป่า จากนั้นเสด็จเข้ามายังท้องพระโรงด้วยเพลงเสมอแกล เพื่อเล่าถึงเหตุการณ์ต่างๆและ สั่งให้นางดรสาในการออกไปรบครั้งนี้ ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกตอຍหมอ
เมื่อนั้น ระตูบุษสีหนาเป็นใหญ่
ครั้นเสร็จจัดพลพลไกร เสด็จไปห้องสุวรรณทนต์ที่
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก
(กรมศิลปากร, 2546: 6)

บทละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชาว) ตอนอิเหนาเข้าห้องนางจินตหรา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในรายการศรีสุชนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2542 โดยมีครูเสรี หวังในธรรม จัดทำบท และมีอาจารย์สมชาย ทัพพร เป็นผู้บรรจเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกนั้น เป็นฉากท้องพระโรงสำหรับลงทรง กล่าวถึง อิเหนาเกิดความเสนาหานางจินตหราจึงคิดลอบเข้าไปในห้องบรรทมโดยหาช่องทางในยามวิกาล พอพบคำอิเหนาจัดการชำระร่างกายและประพินเครื่องหอมพร้อมกับแต่งองค์ทรงเครื่องเต็มที จากนั้นเสด็จออกจากห้องทรงเขาไปยังห้องของนางจินตหราด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ร้องเพลงชาแวก
 เมื่อนั้น
 ครั้นพลบค่ำยามของก็ดีใจ
 ร้องเพลงแซกโหม่ง
 จึ่งทำระพระองค์สงรวาริน
 อวลอบตลบกลิ้งบุปผา
 ปลูกไผ่สุคนธ์ปนทองทา
 ทรงภูษาแพรวพรรณบรรจง
 พระหัตถ์ขวาทรงกริชกรีดกราย
 จับชายย่างเยื้องยุหร่ง
 ออกจากประเสบันอาจง
 ยุรยาตรวาดวงตรมา
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอแซก

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชาว) ตอนลมหอบ เป็นบทละครที่กรมศิลปากร
ปรับปรุงขึ้น โดยมีครูเสรี หวังในธรรม เป็นผู้ทำบท และมีอาจารย์สมชาย ทัฬหพร เป็นผู้บรรจเพลง

บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกนั้นเป็นฉากพลับพลากลางป่า มีอิเหนาประทับบนพลับปลา ระเด่นดาหยน ระเด่นสังคามาระตา และพี่เลี้ยง 4 คนเฝ้า กล่าวถึงอิเหนาครั้นเสด็จออกมาประทับยังนอกเมืองดาหา ให้คิดคำนึงถึงแต่นางบุษบาเป็นยิ่งนัก พอทราบข่าวว่าบุษบากำลังจะอภิเษกกับจรรกา จึงมีพระราชบัญชาให้ระเด่นดาหยนและระเด่นสังคามาระตา วางแผนไปลอบลักนางบุษบาออกมาจากเมืองดาหาแล้วพานางไปซ่อนไว้ในที่มีหนทางซับซ้อนยากที่จะออกติดตาม ครั้นสังเริระเด่นดาหยนและระเด่นสังคามาระตา รับพระราชบัญชาแล้วเดินทางออกจากพลับมาจัดทัพทหารด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงราย

แล้วมีพระราชบัญชา	สั่งกระระตาคาเป็นต้น
ที่ผลัดเวรเกณฑ์กันทั้งสี่คน	คุมหมู่พลพลโยธา
เที่ยวล่ลามฤคีและบุหร่ง	นำส่งเขาไปยังดาหา
ถวายเป็นองค์พระผู้ทรงนครา	สักหาหวันเป็นนิจไป

ร้องเพลงแขกบรเทศ

เมื่อนั้น	สองระเด่นรับสั่งบังคมไหว
ทั้งสี่พี่เลี้ยงผู้รวมใจ	รับบัญชาภาวนายออกไปพลัน

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(กรมศิลปากร, 2547: 3)

2. ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร พบว่า มีตัวละครบทบาทต่างๆ ที่ร้องเพลงเสมอแขก โดยเฉพาะที่เป็นตัวพระหรือที่เป็นชายรวมทั้งสิ้น 7 ตัวละคร ได้แก่ พระเจ้ากาหริบ อาบุญะขัน เจาละมาน อิเหนา ระตูบุลีนา สังคามาระตา และระเด่นดาหยน ซึ่งแต่ละตัวละครมียศศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่บทละครเรื่องนั้นๆ ได้กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

พระเจ้ากาหริบหรือพระเจ้าฮารุนอาลราชจิต เป็นกษัตริย์ผู้ครองนครแบกแดดมีมเหสีชื่อพระนางไซปิเด พระเจ้ากาหริบมักปลอมพระองค์เป็นชาวบ้านบาง พอดีบาง ออกเที่ยวสัญจรไปตามเมืองต่างๆ เพื่อจะได้ใกล้ชิดและรู้เห็นถึงความเป็นอยู่ของประชาชน พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุขเรื่อยมา

อาบุญะขัน เป็นทนายทพาคำหาเศรษฐกิจคนหนึ่ง เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด มีไมตรีกับผู้คนทั้งหลาย เมื่อสืบปิตามรดกทั้งหมดก็ตกอยู่ที่อาบุญะขัน อาบุญะขันแบ่งมรดกออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นที่ดินเรือกสวนไร่นาให้ผู้อื่นเช่าพักอาศัยทำมาหากิน ส่วนที่ 2 เป็นทรัพย์สินเงินทองใช้หาความสุข สำราญด้วยการเลี้ยงดูเพื่อนฝูงสุรานารีโดยไม่เห็นคุณค่าของเงินที่จับจ่ายออกไปแต่อย่างใด อาบุญะขันมีภรรยาชื่อนางอวดัด ซึ่งเป็นนางข้าหลวงที่พระเจ้ากาหริบพระราชทานให้

เจาละมาน เป็นกษัตริย์แห่งเมืองละมาน มีหน้าตาคร่ำครวญ เสวยเนื้อสัตว์ดิบเป็นอาหาร

เจ้าละมานได้รับรูปและจดหมายของนางละเวงจึงยกทัพไปตีเมืองผลึก แต่ถูกพระอภัยมณีเป่าปี่ให้หลับทั้งกองทัพแล้วจับเจ้าละมานลามาซ่อนนำไปปล่อยในเกาะกลางทะเลจนอดข้าวอดน้ำตาย เหล่าทหารพระอภัยมณีนำรูปนางละเวงที่ได้จากเจ้าละมานมาถวาย แต่ด้วยดวงจิตที่ผูกพันและหลงใหลนางละเวง วิญญาณของเจ้าละมานได้สิงรูปไว้ คอยป้องกันมิให้ใครทำลายรูปนั้น จนกระทั่งในที่สุดสุดสาครใช้ไม้เท้าวิเศษตีที่รูปจนวิญญาณสิ้นฤทธิ์ รูปนั้นก็ป่นเป็นผงสลายไป

อิเหนาหรือองค์ระเด่นมนตรี เป็นโอรสของท้าวกูเรปันและประไหมสุหรีนิลลาระตา แห่งเมืองกูเรปัน อิเหนาเป็นชายรูปงามมีเสน่ห์ มีนิสัยเจ้าชู้ มีความเชี่ยวชาญในการใช้กริชและกระบี่ ภายหลัง อิเหนาได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองกูเรปันต่อจากพระราชบิดา มีมเหสีถึง 10 องค์ ได้แก่ จินตะหรา บุษบา สะการะวาตี มาหยารัศมี บุษบาวิศ บุษบากันจะหนา อรสา ระหนาระกะดิกา สุหรันกันจาสาหรี และ หงยาหยา

ระตูปุษสีหนา เป็นเจ้าเมืองบุษสีหนา ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ได้แต่งงานกับนางดรสาธิดาของระตูปะตาทรม่า หลังจากที่ทำพิธีแต่งงานเรียบร้อยแล้วระตูปุษสีหนาก็พา นางดรสาเดินทางกลับไปยังที่เมืองบุษสีหนา ระหว่างการเดินทางระตูปุษสีหนาได้ตั้งพลับพลาที่เชิงเขาแห่งหนึ่งเพื่อพักกระบวนเสด็จ และจะขึ้นไปเยี่ยมภริยาซึ่งปะติเหงะ บังเอิญพวกทหารเห็นปะสันตาทิเลียงของอิเหนาและพวก ล่วงล้ำเข้ามาในเขตพลับพลาจึงต่อสู้กัน ปะสันตาทิเลียงไปบอกอิเหนา ระตูปุษสีหนาท่อสู้กับอิเหนาและถูกอิเหนาฆ่าตายในที่สุด

สังคามาระตา เป็นโอรสของระตูปักมาหั้น มีพี่สาวชื่อมาหยารัศมี สังคามาระตา เป็นชายรูปงาม มีไหวพริบฉลาดหลักแหลม มีความซื่อสัตย์และกล้าหาญ ชำนาญในการใช้อาวุธทวน เป็นที่ปรึกษาคอยเตือนสติอิเหนาตลอดเวลา อิเหนารู้สึกชอบใจในสังคามาระตาจึงรับมาเลี้ยงดูเป็นน้องชาย

ระเด่นดาหยน เป็นเชื้อพระวงศ์เมืองหมันหยา ซึ่งพระอัยยิกของอิเหนาส่งมาให้เป็นเพื่อน อิเหนาตั้งแต่อิเหนาประสูติใหม่ๆ ระเด่นดาหยนมีฝีมือในการใช้กระบี่ มีความจงรักภักดีต่ออิเหนาและคอยติดตามดูแลปกป้องรับใช้อิเหนาอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงสำเนียงแขกในการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย พบว่ามี 2 ลักษณะคือ

- เพลงสำเนียงแขกอินเดีย

- เพลงสำเนียงแขกชวามลายู

- เพลงสำเนียงแขกอินเดีย

อินเดียได้แผ่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมสู่ประเทศต่างๆโดยรอบ รวมทั้งประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ มอญ พม่า เขมร ชวา มลายู ลาว ไทย มาพร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ชนชาติไทยเป็นผู้มีอุปนิสัยในทางดนตรีอยู่แล้ว นอกจากจะมีวัฒนธรรมทางดนตรีของตนเองอยู่แล้ว ยังได้รับเอาอิทธิพลของดนตรีแบบอินเดียทั้งทาง

ตรงและทางอ้อม เช่น รับมาจากมอญ เขมร หรือชาว ดังปรากฏหลักฐานว่าคนไทยได้ใช้เครื่องดนตรีดั้งเดิมและเครื่องดนตรีในวัฒนธรรมใหม่จากอินเดียร่วมกัน (ธนิต อยู่โพธิ์, 2523: 4) เช่นในไตรภูมิพระร่วงสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงความสุขในอุตรกฤทวิปตอนหนึ่งว่า

"บางเตนบางรำบางพ่อนระบำบันลือเพลง ดุริยดนตรี บางคิด
บางสีบางตีบางเป่าบางขับสัพพสาเนียงเสียงหมั่นกุนจนกันไป
เดียวราษ พันธ้องกลองแตรสังขระสังกังสดาลมโหระทึกกึก
ก้องทำนุกดี" (มนตรี ตราโมท, 2527: 6)

เพลงสำเนียงแขกอินเดียในการแสดงนาฏศิลป์ไทย พบได้ในการแสดงละครพื้นทางเรื่องอะนุสะพันและระบำเบ็ดเตล็ดต่างๆ

- เพลงสำเนียงแขกขวามลายู

แขกชาวและมลายูได้รับอิทธิพลทางดนตรีจากอินเดีย ดังปรากฏภาพสลักหินที่โบราณสถานบุโรพุทโธ และชื่อเครื่องดนตรีในวรรณกรรมโบราณของชาว เช่น กาหล พิณ (วีณา) บัณเฑาะว์ มฤทังคะ สังขะ ตาละ เป็นต้น มีนักวิชาการกล่าวว่ารูปแบบเครื่องดนตรีในวัฒนธรรมอินเดียเหล่านี้ส่งผ่านไปยังเขมร แล้วไทยได้รับจากเขมรอีกต่อหนึ่ง (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี, 2536: 63-64) แต่ในขณะเดียวกันชาวและมลายูก็มีวัฒนธรรมทางดนตรีเป็นของตนเองด้วย ดังมีการผสมวงดนตรีฆ้องกลองเรียกว่า "วงกาเมลัน" ซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรีประเภทฆ้องขนาดต่างๆ และระนาดโลหะจำนวนมาก และวงดนตรีชนิดนี้มีการใช้บันไดเสียง 2 ระบบ คือ บันได 5 เสียง และบันได 7 เสียง คล้ายกับบันไดเสียงในดนตรีไทย (พูนพิศ อมาตยกุล, 2535: 42)

การเข้ามาของดนตรีชาวและมลายูในไทย มีหลักฐานปรากฏในตอนปลายแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งพระธิดา 2 พระองค์ คือ เจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามังกุฎ ได้ทรงนิพนธ์บทละครเรื่องดาหลังและอิเหนาขึ้นจากคำบอกเล่า ของนางข้าหลวงเชื้อสายแขกมลายูพวกเชลยที่ได้มาจากปัตตานี เป็นนิทานเกี่ยวกับวีรบุรุษชื่ออิเหนาบางที่ก็เรียกว่า อิเหนาใหญ่และอิเหนาเล็ก (ธนิต อยู่โพธิ์, 2531: 25) จึงน่าจะ เป็นเหตุให้วัฒนธรรมดนตรีชาวและมลายูเขาผสมกับเครื่องดนตรีไทยด้วยทางหนึ่ง ดังที่ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีอธิบดีกรมศิลปากร ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของ กลองแขกว่า

"...ไทยเราคงได้นำกลองชนิดนี้มาใช้ในวงดนตรีของไทย มาแต่โบราณ ในกฎหมายศักดินามีกล่าวถึง "หมื่นราชาราช" พนักงานกลองแขก นา 200 และมีพนักงานเรียกว่าชาวกลองเลว นา 50 บางที่แต่เดิมคงจะนำเข้ามาใช้ในกระบวนแห่หน้าเสด็จพระราชดำเนิน เช่นกระบวนช่างและกระบวนเรือ และ

ใช้บรรเลงร่วมกับปี่พาทย์ประกอบการเล่นกระบี่กระบอง เป็นต้น
แล้วภายหลังจึงนำมาใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์ของไทย เมื่อครั้ง
เอาละครเหินหาของชาวมาเล่นเป็นละครไทย ในตอนปลาย
กรุงศรีอยุธยา เช่น ใช้ในเมื่อรำกริช เป็นต้น...
(ธนิต อยู่โพธิ์, 2523: 38)

จะเห็นได้ว่า กลองแขก ที่ไทยได้รับอิทธิพลมาจากชาวและมลายุนั้น สังคมไทยได้ยก
ให้เป็นเครื่องดนตรีสำหรับประกอบพระราชอิสริยยศและพระยศของเจ้านายมาแต่โบราณ ดังปรากฏ
ใช้ในกระบวนพยุหยาตราวมถึงในงานพระบรมศพและพระศพเจ้านายด้วย

สรุป ถึงแม้ว่าหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องอิทธิพลของเครื่องดนตรีในลักษณะที่ 1 ไม่มีการกล่าวถึง
กลองแขกแต่การบรรเลงเพลงทั้ง 2 ลักษณะประกอบการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย ปัจจุบันจะใช้กลอง
แขกหรือกลองมลายูประกอบทั้ง 2 ลักษณะด้วย

การบรรเลงวงปี่พาทย์ประกอบการแสดงละครที่มีเพลงสำเนียงแขก รวมถึงเพลงเสมอ
แขกนั้น คล้ายกับการบรรเลงประกอบละครเรื่องอื่นๆ คือ จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าหรือวง
ปี่พาทย์ขนาดต่างๆด้วยไม้นวม แล้วเพิ่มเครื่องดนตรีที่บ่งบอกถึงลักษณะหรือเครื่องดนตรีที่ได้รับ
อิทธิพลจากเชื้อชาตินั้นๆ คือ กลองแขก

กลองแขก เป็นเครื่องดนตรีประเภทตีที่มีรูปร่างยาวเป็นรูปทรงกระบอก ขึ้นหนังทั้งสอง
ข้างด้วยหนังลูกวัวหรือนิงแพะ หน้าใหญ่กว้างประมาณ 20 เซนติเมตร เรียกว่า หน้ารุ่ม ส่วนหน้าเล็ก
กว้างประมาณ 17 เซนติเมตร เรียกว่า หน้าด่าน การขึ้นหนังทั้งสองด้านจะใช้เส้นหวายผ่าซีกหรือ
ใช้เส้นหนังโยงแล้วดึงให้หน้ากลองตึง การใช้กลองแขกบรรเลงผสมในวงปี่พาทย์จะใช้หนึ่งสำหรับ ซึ่งใน
หนึ่งสำหรับจะประกอบด้วยกลอง 2 ลูก ลูกที่ให้เสียงสูงเรียกว่า กลองแขกตัวผู้ ส่วนลูกที่ให้เสียงต่ำ
เรียกว่า กลองแขกตัวเมีย ทั้ง 2 ลูกจะตีสอดสลับกันตามจังหวะหน้าทับของแต่ละเพลงกำหนดไว้

ในการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก ประกอบการแสดงละครพื้นทางมีทำนอง
ตามโน้ตเพลงต่อไปนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอแขก

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง ที่ใช้ประกอบการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร ล้วนเป็นเครื่องแต่งกายตัวละครที่รับบทบาทต่างๆสวมใส่อยู่ในเหตุการณ์ตามที่บทละครกำหนดไว้ตามเชื้อชาตินั้นๆ จากการศึกษาพบว่าตัวละครที่รำเพลงเสมอแขกในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรเฉพาะ ที่รับบทเป็นตัวผู้ชายหรือตัวพระประกอบด้วย 7 ตัวละคร ได้แก่ พระเจ้ากาหลิบ อาบุญะขัน พระยาแกรก อิเหนา ระตูบุษสีนา สังคามาระดา และระเด่นดาหยน ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก มีลักษณะการแต่งกาย 2 ลักษณะ ประกอบด้วย การแต่งกายแบบแขกอาหรับในเรื่องอาบุญะขัน และการแต่งกายแบบแขกชวาในเรื่องอิเหนา ซึ่งผู้วิจัย ได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครต่างๆ ที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า บทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงเสมอแขกมี 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องอาบุญะขัน เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องอิเหนาแต่งกายแบบชวา การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร นิยมบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้มวม ซึ่งการบรรเลงจะมีการเพิ่มเครื่องดนตรีที่ได้รับอิทธิพลจากเชื้อชาตินั้นๆ คือ กลองแขก องค์กรประกอบที่สำคัญอีกประการคือฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ซึ่งจะเห็นว่าตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกเป็นตัวละครที่มีบทบาทโดดเด่นของเรื่อง และมียศศักดิ์ตั้งแต่กษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง อำมาตย์ ลงมาจนถึงข้าราชการที่ได้รับแต่งตั้งตามความดีความชอบทั้งสิ้น เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ในการรำเพลงเสมอแขก เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆสวมใส่ตามเหตุการณ์เรื่องราวยุ่แล้วและในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกพบว่า มีลักษณะการแต่งกาย 2 แบบ ได้แก่ ลักษณะการแต่งกายแบบแขกอาหรับ และลักษณะการแต่งกายแบบชวา(มลายู)

2.5.5 เพลงหน้าพาทย์เสมอชวา

องค์กรประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอชวา มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอชวาปรากฏเพียงเรื่องเดียวคือ อิเหนา เดิมบทละครเรื่องอิเหนาจะใช้เป็นบทประกอบการแสดงละครในเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏยศิลป์ไทย คัดนำเครื่องแต่งกายแบบชวามาใช้ประกอบบทละครเรื่องอิเหนา จึงทำให้ต้องมีการปรับปรุงบทละครให้เหมาะสมกับรูปแบบการแต่งกาย เช่น ตัดเพลงซ้ำที่ตามจารีตละครไปแล้วใช้เพลงลำเนียงแขกหรือชวาแทน เปลี่ยนเพลงหน้าพาทย์ในการเดินทางจากเพลงเสมอธรรมดาเป็นเสมอแขกและเสมอชวา เป็นต้น

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ที่ปรากฏเพลงเสมอชวาในการแสดงละครของกรมศิลปากรนั้น จากการศึกษาพบว่า มีบรรจุไว้ด้วยกันทั้งสิ้น 8 ตอน แต่ถ้ามองเฉพาะการรำ

เพลงหน้าพาทย์เสมอชวาของตัวละครที่เป็นชายหรือตัวพระนั้นมีทั้งหมด 5 ตอน ได้แก่ตอนปราบระตูบุษลีนา ตอนยลพักตร์จินตะหรา ตอนฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา ตอนศึกกะหมังกูหนิง และตอนไหว้พระ ซึ่งตัวละครแต่ละตัวจะร้องเพลงเสมอชวาในเหตุการณ์ต่างๆ ตามแต่บทละครกำหนดไว้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์ในบทละครเรื่องอิเหนาที่ปรากฏเพลงเสมอชวาพอสังเขป พร้อมยกตัวอย่างบทละครทั้ง 5 ตอน ดังต่อไปนี้

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนปราบระตูบุษลีนา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติเมื่อปี.ศ.2546 โดยมีอาจารย์พัฒน์ พร้อมสมบัติ จัดทำบท และอาจารย์สุพัชรินทร์ วัฒนพันธุ์ บรรจุเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอชวานั้น เป็นฉากพลับพลาของระตูบุษลีนา กล่าวถึงระตูบุษลีนาหลังจากที่ส่งนางนงคราญเพื่อออกไปรบรบ จับศึกกับโจรป่าที่บุกเข้ามายังเขตพระราชฐานเรียบร้อยแล้วจะเสด็จออกไปยังที่ตั้งกองทัพบก การนี้ระตูบุษลีนา สมมุติการเดินทางด้วยการร้องเพลงเสมอชวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ปีพาทย์รับ

- พุด -

ดรสา -

ทูลกระหม่อมแก้ว

น้องเชื้อแล้วมิได้คิดสงสัย

แต่รู้สึกหวาดหวั่นพรันใจ

ภูไฉยโปรดทรงพระเมตตา

เชิญเสด็จประทับอยู่กับน้อง

อย่าให้ต้องเปล้าเปลี่ยวเหลือวหา

ดังกายใจอยู่ด้วยกันทุกวันมา

น้องจะผาสุกยิ่งทั้งกังวล

ระตู - ไม่ได้ขึ้นน้อง

พี่ได้สั่งให้เขาเตรียมทัพ

กิตติศัพท์รู้แจ้งทุกแห่งหน

แม่นสิ่งเล็กไม่ไปอายไพรพพล

พอสุริยเลี้ยวลับจะกลับมา

ร้องเพลงแขกรำพึง - (ต่อ)

สังเสร็จเสด็จจากห้องใน

ออกไปที่ประชุมโยธา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอชวา

(กรมศิลปากร, 2546: 7)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนยลพักตร์จินตะหรา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในรายการสุชนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติภาคตะวันตก จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อปี พ.ศ.2550 โดยมีอาจารย์วันทนี ม่วงบุญ เป็นผู้จัดทำบท และอาจารย์สมชาย ทัพบร เป็นผู้บรรจุเพลง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอชวานั้น เป็นฉากท้องพระโรงเมืองหมันหย้า ในฉากมีท้าวหมันหย้า ปะไหมสุหรี จินตะหรา อิเหนา ระเด่นดาหยน พี่เลี้ยง กิดาหยน นางกำนัล กล่าวถึง หลังจากอิเหนาและระเด่นดาหยนเข้ามาประทับยังเมืองหมันหย้า ท้าวหมันหย้า และปะไหมสุหรีทรงแนะนำนางจินตะหราให้รู้จักกับอิเหนาและให้ฝากเนื้อฝากตัวเป็นพี่เป็นน้องกัน แต่

นางจันทะหรรณกลับเงินอายเมื่อได้สบตากับอิเหนา อิเหนาก็มองนางด้วยความพิศมัยเช่นกัน ท้าวหมัน
หยา แลเห็นอาการของอิเหนาที่เฝ้าดูพระธิดาก็รู้ในอาการ แต่ก็มิได้ทรงตำหนิแต่อย่างใด ว่าแล้วท้าว
หมันหยา จึงชวนปะไหมสุหรี่และนางจันทะหรรณเสด็จเข้าไปยังตำหนักใน การนี้ทั้ง 3 องค์เดินทางด้วย
เพลงเสมอชวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกไท

เมื่อนั้น	ระตูผู้ผ่านหมันหยา
เห็นอิเหนาเฝ้าดูพระธิดา	ก็แจ้งในกริยาอาการ
ตรัสว่าวันนี้สองนัดดา	จงพักผ่อนกายาเกษมศานต์
สงเสวยให้ทรงพระสำราญ	คิดว่าดั่งบ้านกุเรปัน

ร้องรายแขก

ตรัสแล้วชวนองค์มเหสี	พระธิดานารีผันผาย
เสด็จกลับปรางค์มาศอาสน์สุวรรณ	พี่เลี้ยงกำนัลก็ตามไป

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอชวา

(กรมศิลปากร, 2550: 2)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา เป็นบทละคร
ที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในงานฤดูกาลดนตรีสำหรับประชาชน ณ เวทีสังคีตศาลา
ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เมื่อปี พ.ศ.2546 โดยอาจารย์วันทนี ม่วงบุญ จัดทำบท
และ อาจารย์สมชาย ทัฬหพร บรรจุเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอชวานั้น กล่าวถึง
หลังจากที่องค์ปะตาระกาหลาเล็งด้วยทิพยเนตรจึงรู้ว่าเมืองดาหากำลังเกิดเภทภัย ด้วยอิเหนากลับคำ
ที่เคยเอ่ยกับองค์ปะตาระกาหลาว่าจะไม่ขอเลี้ยงดูนางบุษบา จู่ๆก็มารักใคร่ใกล้ชิดสนิทสนม ฝ่ายนาง
บุษบาหลังจากที่ได้เข้ามาประทับยังเมืองดาหา ก็เฝ้าแต่คิดถึงพระชนกและพระชนนีแต่ไม่รู้จะทำ
ประการใด องค์ปะตาระกาหลาทรงทราบด้วยทิพยเนตรจึงเสด็จลงมาจากชั้นฟ้า ทรงรายเวทย์ให้นาง
บุษบาแปลงกายเป็นชายหนุ่ม พร้อมกับประทานกริชไว้ให้เป็นอาวุธป้องกันตัวเพื่อที่จะเดินทางกลับยัง
บ้านเกิดเมืองนอน สั่งเสร็จองค์ปะตาระกาหลาก็เสด็จออกจากเมืองดาหากลับไปยังสวรรค์ การนี้องค์
ปะตาระกาหลาสมมุติการเดินทางด้วยการรำเพลงเสมอชวา ดังปรากฏในตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงตนตะนาว

แม่นเจ้าจะไปแห่งใด	ให้คนมีใจสโมสร
ปรากฏเกียรติเกริกไกรในนคร	จงขจรเลื่องชื่อลือชัย
ถึงจะพบอิเหนากุเรปัน	ให้แคลงกันพื้นเพื่อนสงสัย
ต่อสู้พี่น้องร่วมเวียงชัย	จึงให้รู้จักคึกคักกัน
ใครใครนอกนันทังปวง	อย่าให้หลงแจ้งการณ์พระ-หลานขวัญ

ครั้นประสิทธิ์พรแล้วเทวัญ

คั่นยังกระยาหงันชั้นฟ้า

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอชา

(กรมศิลปากร, 2546: 2)

บทละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายชา) ตอนศึกกะหมังกุหนิง เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นโดยดำเนินเรื่องราวตามพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สำหรับใช้จัดแสดงในโรงละครแห่งชาติ โดยอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณเป็นผู้เรียบเรียงบทละคร และอาจารย์ พัฒน์ พร้อมสมบัติ บรรจุเพลง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอชาเป็นฉากห้องบรรทมของท้าวกะหมังกุหนิง ในฉากมีกะหมังกุหนิง วิทยาสะก้า ระตูปาหยัง และระตูปะหมัน กล่าวถึงในเวลารุ่งเช้าครั้นท้าวกะหมังกุหนิงทรงตื่นจากบรรทมได้ฤกษ์ออกกระทำการศึก จึงเดินทางออกจากห้องบรรทมไปยังที่ตั้งกองทัพทหารด้วยเพลงเสมอชา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกกล่อมเจ้า

เมื่อนั้น	ท้าวกะหมังกุหนิงเรื่องศรี
ครั้นแสงทองส่องพื้นปฐพี	พระตื่นจากที่บรรทมใน
จึงชวนระตูอนุชา	กับองค์โอรสาพิศสมัย
บทจรจากอาสน์อำไพ	เสด็จไปประชุมโยธา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอชา

(กรมศิลปากร, ม.ป.ป.: 5)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชา) ตอนไหว้พระ เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อใช้สำหรับจัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ. 2548 เรียบเรียงบทโดยอาจารย์ชวลิต สุนทรานนท์ บรรจุเพลงโดยอาจารย์สมชาย ทับพร ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอชาประกอบด้วย 2 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 เป็นฉากอุทยานหน้าวิหาร กล่าวถึงมะเดहीและนางบุษบาครั้นเสด็จมาถึงยังหน้าวิหารเพื่อทำการเสี่ยงทายเทียนสามเล่ม จากนั้นมะเดहीและนางบุษบาพร้อมด้วยพี่เลี้ยงบางส่วนเดินทางเข้าภายในวิหารด้วยเพลงเสมอชา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกะหรัตรายา 1

เมื่อนั้น	จึงองค์มะเดहीศรีใส
กับระเด่นบุษบาอรัย	พากันครรไกรจรัส
มาถึงศาลาริมอาราม	จึงตรัสห้ามกำนัลสาวศรี
จงหยุดยั้งนั่งอยู่ข้างนอกนี้	อย่าจรัสตามเราเข้าไป
ให้แต่สี่พี่เลี้ยงกลัยา	เชิญเครื่องบูชาเข้ามาให้

พลงสังนางเสด็จคลาไคล เข้าในวิหารพระปฎิมา
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอขวา
 (กรมศิลปากร, 2548: 1)

ช่วงที่ 2 เป็นฉากหน้าศาลเทพารักษ์ กล่าวถึง ท้าวดาหาค้นทำพิธีบวงสรวงศาล
 เทพารักษ์แล้วจึงชวนอิเหนาและจระก้าขับลำบำเรอถวายเพื่อแก้บนตามวาทะที่เอ่ยออกไป อิเหนาและ
 จระก้า ต่างประชันฝีมือกันอย่างดุเดือดจนกระทั่งฝ่ายจระก้าเสียทำรำบวงสรวงไม่ได้จึงหะกลองของ
 อิเหนา ท้าวดาหาทรงเห็นว่าอิเหนามีประสงค์ที่จะแก้บนจระก้า จึงบังเกิดความโกรธแต่ก็ไม่รู้จะทำ
 ประการใด จึงเสด็จกลับเข้ายังเมืองดาหาทันที การนี้ท้าวดาหาสมมุติการเดินทางด้วยการรำเพลงเสมอ
 ขวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงขึ้นพลับพลา

เมื่อนั้น	พระองค์ทรงพิภพดาหา
เห็นองค์อิเหนานัดดา	ขัดเคืองจระก้าบดี้
จะให้ขับลำเรียงตัวไป	ก็จะเป็นสุขเกษมศรี
มิรู้ที่จะบรรชาพาที	ภูมิเสด็จกลับพลับพลาพลัน

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอขวา

(กรมศิลปากร, 2548: 7)

4.5.2 ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร พบว่า มีตัวละครบทบาทต่างๆที่รำเพลง
 เสมอแขก โดยเฉพาะที่รับบทเป็นชายรวม 5 ตัวละคร ได้แก่ ระตูบุษสีหนา ท้าวหมันหย้า ปะตาระ
 กาหลา ท้าวกะหมังกุนิง และท้าวดาหา ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไปตาม
 แดบทละครกำหนดไว้ดังต่อไปนี้

ระตูบุษสีหนา เป็นเจ้าเมืองบุษสีหนา มีมเหสีชื่อนางดราสา ระตูบุษสีหนาทายด้วยคม
 กริชของอิเหนาขณะเดินทางกลับเมืองบุษสีหนา ภายหลังจากที่อภิเษกสมรสกับนางดราสาแล้ว

ระตูหมันหย้า เป็นโอรสของท้าวมังกันแห่งเมืองมังกัน ระตูหมันหย้าได้อภิเษกกับ
 ระเด่นจินดาสำหรับพระธิดาของเจ้าเมืองหมันหย้าองค์ก่อน ภายหลังระตูหมันหย้าก็ได้ครองเมืองหมัน
 หย้าเป็นลำดับต่อมาพร้อมกับทรงมีพระธิดาหนึ่งองค์คือจินตะหราวาตี ระตูหมันหย้าเป็นผู้มีจิตใจอ่อนแอ
 ไม่มีความเป็นนักสู้ ไร้ศักดิ์ศรียอมอยู่ภายใต้การบัญชาของเมืองต่างๆรอบข้าง

ปะตาระกาหลา หรือองค์สัจญ์แดหวา เป็นเทวดาบรรพบุรุษของราชวงศ์สัจญ์แดหวา
 ซึ่งมีด้วยกัน 4 เมือง ได้แก่ กรุงกูเรปัน กรุงดาหา กรุงกาหลัง และกรุงสิงห์ดาสสำหรับ องค์ปะตาระ
 กาหลาเป็นผู้มีวาทะคดีสิทธิ์ มีอำนาจสามารถดลบันดาลสิ่งต่างๆให้บังเกิดขึ้นได้ และเป็นผู้ซึ่งคอย
 ดูแลทุกข์สุขของผู้นับในราชวงศ์สัจญ์แดหวาด้วย

ท้าวกะหมังกุนิง เป็นกษัตริย์ผู้ครองเมืองกะหมังกุนิง มีพระอนุชา 2 องค์ คือระตู

ปาหยังและระตูปะหมัน มีพระโอรสชื่อวิหยาสะก่า ซึ่งพระองค์รักโอรสองค์นี้มากถึงกับยอมตายเพื่อลูกได้ ท้าวกะหมังกุหนึ่งทราบข่าววิหยาสะก่าหลงใหลนางบุษบาธิดาท้าวดาหา พระองค์จึงส่งคนไปขูขอต่ถูกปฏิเสธกลับมาเพราะท้าวดาหาได้ยกบุษบาให้เป็นคู่หมั้นกับจรรกาแล้ว ท้าวกะหมังกุหนึ่งโกรธมาก จึงยกทัพไปตีเมืองดาหาหมายจะแย่งบุษบามาให้วิหยาสะก่า เมื่อยกทัพไปถึงเมืองดาหา วิหยาสะก่าถูกสังคามาระต้ามารดา ทำให้ท้าวกะหมังกุหนึ่งยิ่งโกรธมากขึ้น แล้วจับหอกควบมาไล่แทงสังคามาระตา อีเหเนาออกันไว้ และในที่สุดท้าวกะหมังกุหนึ่งก็ถูกอีเหเนาแทงด้วยกริชถึงแก่ความตายกลางสนามรบ

ท้าวดาหา เป็นกษัตริย์ผู้ครองกรุงดาหา มีมเหสี 5 องค์ มีพระธิดากับประไหมสุหรี 2 องค์ คือ บุษบา และสียะตรา ท้าวดาหาเป็นผู้ถือเกียรติแห่งวงศ์เทวามาเป็นอันดับหนึ่ง แต่กลับเป็นผู้ที่ทำให้วงศ์เทวาสันเกียรติเช่นกันเพราะท้าวดาหาได้ทำผิดประเพณีอย่างใหญ่หลวง คือทรงยกนางบุษบาให้กับระตูจรรกาผู้เป็นกษัตริย์ต่างวงศ์ เพราะบุคคลในวงศ์เทวาจะต้องอภิเษกกับวงศ์เทวาเท่านั้น แต่เมื่อทรงเอยวจาไปแล้วจึงไม่สามารถกลับคำได้ อันเป็นเหตุให้เกิดวุ่นวายในวงศ์เทวาต่อมา

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงวงปี่พาทย์ประกอบการแสดงละคร ที่เป็นเพลงสำเนียงชาวรามถึงเพลงเสมอชวานั้น คล้ายกับการบรรเลงเพลงสำเนียงแขก คือ จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม แล้วเพิ่มเครื่องดนตรีที่บ่งบอกถึงลักษณะหรือเครื่องดนตรีที่ได้รับ อิทธิพลทางวัฒนธรรมการดนตรีจากเชื้อชาตินั้นได้แก่ กลองแขก ซึ่งการรำเพลงเสมอชวา ผู้รำจะฟังเสียงดนตรีและจังหวะของกลองแขกเป็นหลักแทนการฟังจังหวะกลองทัด ในการกำหนดไม้นวมและไม้นลา

เพลงหน้าพาทย์เสมอชวาเป็นเพลงที่ครุมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติประพันธ์ทำนองขึ้น ซึ่งในการบรรเลงประกอบการแสดงละครพื้นทางมีทำนองตามโน้ต เพลงต่อไปนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอขวา

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

ในการแสดงละครพื้นทาง เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการที่จะช่วยให้การแสดงเกิดความสวยงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์การแสดง ที่ใช้สำหรับการรำเพลงเสมอขวา ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆ สวมใส่และใช้อยู่ในเหตุการณ์ตามที่บทละครกำหนดหรือตามแต่วัตถุดิบที่หาได้ ในการแสดงแต่ละครั้งที่สามารถบ่งบอกลักษณะเชื้อชาติได้เป็นอย่างดี ตัวละครที่รำเพลงเสมอขวาในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร โดยเฉพาะที่เป็นตัวพระ ประกอบด้วย 5 ตัวละคร ได้แก่ ระบุษสีหนา ท้าวหมันหย้า ปะตาระกาหลา ท้าวกะหมังกุนี และท้าวดาหา ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวละครในเรื่องอิเหนาทั้งสิ้น ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอขวา ไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มีบทละครที่ปรากฏเพลงเสมอขวาเพียงเรื่องเดียวคืออิเหนา และถ้าจำแนกเฉพาะตัวละครที่เป็นตัวพระมี 5 ตอน ได้แก่

ตอนปราบระบุษสีหนา ตัวละครที่รำเพลงเสมอขวา คือ ระบุษสีหนา

ตอนยลพักตร์จินตะหรา ตัวละครที่รำเพลงเสมอขวา คือ ท้าวหมันหย้า

ตอนฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา ตัวละครที่รำเพลงเสมอขวา คือ องค์ปะตาระกาหลา

ตอนศึกกะหมังกุนี ตัวละครที่รำเพลงเสมอขวา คือ ท้าวกะหมังกุนี

ตอนไหว้พระ ตัวละครที่รำเพลงเสมอขวา คือ ท้าวดาหา

ซึ่งตัวละครทั้ง 5 นี้ ล้วนเป็นตัวละครที่มียศฐานบรรดาศักดิ์สูงส่ง ทั้งเป็นเทวดา เป็นกษัตริย์ และเป็นพระราชาวงศ์ ที่สำคัญยังเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องอีกด้วย การบรรเลงเพลงเสมอขวาส่วนใหญ่จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าด้วยไม้นวม ซึ่งในการบรรเลงจะเพิ่มกลองแขกเข้ามาเป็นเครื่องกำกับจังหวะหน้าทับ เพื่อให้ได้ความรู้สึกเหมือนกับได้ฟังดนตรีชาตินั้นจริงๆ องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการที่จะทำให้การแสดงละครเกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น คือ เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง เครื่องแต่งกายที่ใช้สำหรับประกอบการแสดงละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชาว) เป็นเครื่องแต่งกายที่กรมศิลปากรประยุกต์ขึ้น โดยได้รับอิทธิพลแบบอย่างมาจากการแต่งกายของนาฏยศิลป์ในเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย แต่จะเลือกใช้วัตถุดิบที่หาง่ายและใกล้เคียงกับลักษณะต้นแบบที่มีและหาได้ในประเทศไทยเป็นหลัก

จากการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอภาษาในการแสดงละครพื้นทางสรุปได้ว่า การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอในการแสดงละครพื้นทางหรือเพลงเสมอออกภาษานั้น มีองค์ประกอบสำคัญหลัก 4 ประการได้แก่ บทละคร ฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบ และเครื่องแต่งกายรวมถึงอุปกรณ์การแสดงด้วย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนมีลักษณะสำคัญที่แตกต่างกันออกไปตามเชื้อชาติและตามแต่ลักษณะการแสดงที่กำหนดขึ้นในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้จำแนกองค์ประกอบต่างๆออกไปตามแต่ละเชื้อชาติทั้ง 5 เพลง ดังสรุปได้ต่อไปนี้

การรำเพลงเสมอลาว พบว่ามีบทละครที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวนี้รวม 2 เรื่องได้แก่ เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกโก่ ตอนพระลอลงสวน ตอนพระลอเข้าห้อง หรือบางครั้งอาจพบในตอนพระลอเสียน้ำด้วย และเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งตัวละครที่รำเพลงเสมอลาวนี้ล้วนเป็นตัวละครที่มีฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งเทพเจ้า กษัตริย์ และนายทหารที่มีศักดิ์เป็นถึงหัวหน้ากองทัพ ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำเสมอลาวจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม มีการเพิ่มขลุ่ยเพียงออและซออู้เขามาร่วมบรรเลงประกอบด้วย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงเป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่ตามเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาว มีลักษณะการแต่งกาย 2 ลักษณะ คือ แต่งแบบยืนเครื่องอย่างละครในราชสำนัก และแต่งแบบสามัญชนที่กำหนดขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับลักษณะเชื้อชาติ โดยมีโครงสร้างเดิมบางประการที่คล้ายกับการแต่งกายแบบราชสำนัก หรือที่เรียกติดปากว่า "แบบพันทาง"

การรำเพลงเสมอพม่า พบว่ามีบทละครที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่ารวมทั้งสิ้น 4 เรื่องได้แก่ เรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ตอนฉางกายเอ๋ยช่วยด้วย เรื่องศึกเก้าทัพ เรื่องตะเลงพ่าย และเรื่องขุนนะสิบพิศ ตอนแม่ผู้ให้นม ตอนพินัยกรรมเรือนร่าง ตอนตองอูมาตุมุมิ ตอนบรรณาการพิเศษ ตอนนางสนมเขาวัง ตอนโค่นต้นโพธิ์ ตอนกำแพงหงสาวดี ตอนเขยเถื่อนเยือนแปร และตอนน่านมแม่เลาซี รวมถึงในการแสดงเบิกโรงชุดอุยฉายมังตราและอุยฉายบุเรงนองด้วย ซึ่งตัวละครที่รำเพลงเสมอพมานี้ล้วนเป็นตัวละครที่มีฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ รวมทั้งแม่ทัพที่ได้รับพระราชทานตำแหน่งที่สูงส่ง ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำเพลงเสมอพม่าจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญ มีการเปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ และเพิ่มเบิ่งมางคอกเขามาร่วมบรรเลงประกอบการแสดงด้วย เหตุที่ใช้วงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญมาบรรเลงเพลงสำเนียงพมานั้น อาจเป็นเพราะลักษณะดนตรีของทั้งสองเชื้อชาตินี้มีความใกล้เคียงกัน ยากที่จะแยกออกให้เห็นได้อย่างชัดเจน เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงพบว่ามีลักษณะสำคัญที่บ่งบอกถึงตัวละครเชื้อชาติพม่า คือ การโพกศีรษะและการนุ่งผ้า การโพกศีรษะจะมี 2 ลักษณะคือ การโพกแบบครอบทั้งศีรษะ และโพกแบบพันเป็นชั้นๆรอบศีรษะ ซึ่งการโพกผ้าทั้งสองแบบนี้ในปัจจุบัน มีการพัฒนาให้เป็นแบบสำเร็จรูปด้วย การนุ่งผ้าของตัวละครเชื้อชาติพมามี 2 ลักษณะเช่นกันคือ นุ่งแบบโสร่งแล้วปล่อยชายผาออกมาด้านหน้า และนุ่งแบบจีบผาหน้าสามเหลี่ยม

การรำเพลงเสมอมอญ พบว่ามีบทละครที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญรวมทั้งสิ้น 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องราชาธิราช ตอนพญาน้อยชมตลาด ตอนสมิงนครอินทร์ลงพระทัย ตอนสังจจะ

สมิงนครินทร์ ตอนสมิงนครินทร์ยกทัพเรือ และเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนสามราชวงศ์หรือเล่าซึ่งเข้าวัง ตอนตะเลงเจ้าเล่ห์ ตอนบ้านขุนวัง รวมทั้งในการแสดงเบิกโรงถวายพระพรอีก 2 ชุด คือชุดทศพิศ ทิศทิศ และทศทิศพิพิตรพร ตัวละครที่ร้องเพลงเสมอมนวลเป็นตัวละครที่มีฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ รวมทั้งแม่ทัพและนายทหารผู้มีบรรดาศักดิ์ ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการร้องเพลงหน้าพาทย์เสมอมนวลจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญ เช่นเดียวกันกับที่ใช้บรรเลงเพลงเสมอพม่า คือ มีการเปลี่ยนปี่เป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ และเพิ่มเปิงมางคอกเข้ามาบรรเลงด้วย เครื่องแต่งกายละอู่ประกอบการแสดง พบว่า ลักษณะสำคัญของเครื่องแต่งกายตัวละครเชื้อชาติมอญ คือ การเกล้าผมมวยสูงกลางศีรษะแล้วโพกผ้ามัดปมด้านหลัง และการสวมเสื้อแขนยาว ผาดานหนา

การร้องเพลงเสมอแขก พบว่ามีบทละครพันทางที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกนี้รวม 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องอิเหนา เรื่องอาบุญชะขัน และเรื่องพระอภัยมณี ตัวละครที่ร้องเพลงเสมอแขกล้วนมีฐานันดรศักดิ์ที่สูงส่ง เป็นทั้งกษัตริย์ เจ้าเมือง พระราชวงศ์ และเศรษฐีผู้มีมรดกมากมายมหาศาล ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการร้องเพลงเสมอแขก จะนิยมบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม มีการเพิ่มเครื่องดนตรีที่บ่งบอกลักษณะเชื้อชาติ คือ "กลองแขก" เข้ามารวมบรรเลงด้วย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงพบว่า ในการร้องเพลงเสมอแขกมีลักษณะการแต่งกาย 2 ลักษณะ คือ แต่งแบบแขกชวา และแต่งแบบแขกอาหรับ

การร้องเพลงเสมอชวา พบว่ามีบทละครเพียงเรื่องเดียวที่ปรากฏเพลงเสมอชวา คือ เรื่องอิเหนา รวม 5 ตอน ได้แก่ ตอนปราบระตูปุขลิหงา ตอนยลพักตร์จินตะหรา ตอนฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา ตอนศึกกะหมิงกุหนิง และตอนไหว้พระ ตัวละครที่ร้องเพลงเสมอชวาล้วนมียศฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งเทวดา กษัตริย์ พระราชโอรส และมเหสี ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการร้องเพลงเสมอชวา จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม มีการเพิ่มกลองแขกเข้ามาบรรเลงประกอบการแสดงด้วย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง พบว่า เป็นการประยุกต์และเลียนแบบเครื่องแต่งกายนาฏศิลป์แบบสุริการตาของประเทศอินโดนีเซีย แต่จะเลือกใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ผ้าประกอบการรำรำ หรือที่อินโดนีเซียเรียกว่า "แซมปุน" หรือ "แซมปูล"

ทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการร้องเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาทั้ง 5 เพลง ที่สามารถบ่งบอกลักษณะเชื้อชาติของตัวละครได้เป็นอย่างดี ซึ่งในบทต่อไปผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานวิจัยอันจะได้มาซึ่งขั้นตอน วิธีการ รวมถึงเครื่องมือต่างๆ ที่เป็นส่วนสำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้